

**„JURNALUL JURIDIC NAȚIONAL:
TEORIE ȘI PRACTICĂ” S.R.L.**

Publicație științifico-practică de drept

„НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ:

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА” O.O.O.

Научно-практическое правовое издание

**„NATIONAL LAW JOURNAL:
THEORY AND PRACTICE” L.L.C.**

Scientific and practical Publication in law

**Certificat de înregistrare nr.1013600031111 din 30.09.2013
eliberat de Camera Înregistrării de Stat**

ISSN 2345-1130

Revistă inclusă în Registrul Național al revistelor științifice de profil prin hotărîrea comună nr. 270 din 31.10.2013 a Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică și a Consiliului Suprem pentru Acreditare și Atestare al AȘM

Журнал включен в Национальный реестр профильных научных журналов совместным решением № 270 от 31.10.2013 Высшего совета по науке и технологическому развитию и Высшего Совета по аккредитации и аттестации Академии наук Молдовы

The magazine included in the national register of scientific magazines profile of joint decision nr. 270 of 31.10.2013 of the Supreme Council for science and technological development and the Supreme Council for accreditation and attestation of Academy of Sciences of Moldova

Fondatori:

Instituția Privată de Învățămînt

Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată

Întreprinderea cu capital străin «Demsta» S.R.L.

Se editează din martie 2013

Nr. 2(6) 2014

Redactor-șef L. Arsene

Redactor științific O. Bejan, doctor în drept

Colegiul de redacție:

G. Alecu, doctor în drept, prof. univ., (Constanța, România); *P. Biriucov*, doctor în științe juridice, profesor (Voronej, Federația Rusă); *V. Bujor*, doctor în drept, prof. univ.; *G. Costachi*, doctor habilitat în drept, prof. univ.; *N. Egorova*, doctor în științe juridice, profesor (Volgograd, Federația Rusă); *N. Karpov*, doctor în științe juridice, profesor (Kiev, Ucraina); *M. Gheorghiuță*, doctor habilitat în drept, prof. univ.; *I. Guceac*, doctor habilitat în drept, prof. univ., membru corespondent al AȘ RM; *V. Guțuleac*, doctor în drept, prof. univ.; *E. Haritonov*, doctor în științe juridice, profesor, membru corespondent al AȘ din Ucraina (Odesa, Ucraina); *V. Șepitko*, doctor în științe juridice, profesor, membru corespondent al AȘ din Ucraina (Harkov, Ucraina).

Adresa redacției: Casa Presei et. 5, of. 512,
str. Pușkin 22, mun. Chișinău, MD-2012, Republica Moldova
Tel.: 022-233790

E-mail: jurnaljuridic@mail.ru

Pagina Web: jurnaljuridic.md

СОДЕРЖАНИЕ

**АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО,
ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРАВО**

Victor GUȚULEAC, Tatiana MOSTOVEI.
Funcționarul public față în față cu conflictul de interese:
reglementare, exemplificare și soluționare de situații 4

Alexandra TIGHINEANU. Reglementarea
răspunderii penale pentru infracțiunile economice
în legislația penală a republicii belarus
și a Republicii Moldova 10

**ТРУДОВОЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ; ЗЕМЕЛЬНОЕ,
АГРАРНОЕ, ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО**

Ирина ЛАГУТИНА. Правовые аспекты
гендерного равенства в сфере труда в Украине 14

Артем РИПЕНКО. Градостроительно-правовые
аспекты земельного моратория в Украине 19

Валерий СЕРЕДА. Общая характеристика субъектов
дисциплинарной ответственности, нарушивших
установленные публично-правовые предписания 24

**УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ
ПРАВО; КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС,
КРИМИНАЛИСТИКА**

Віталій ГАПЧИЧ. Організація оперативними підрозділами
органів внутрішніх справ України профілактики
незаконного заволодіння транспортними засобами 29

Галина ЖАРОВСКАЯ. Глобализация и геополитическое
положение как факторы, детерминирующие развитие
транснациональной преступности в Украине 35

Алла ЙОСЫПІВ. Личность преступника-мигранта
как объект криминологического изучения 40

Людмила КАРАБУТ. Система кримінальних
процесуальних функцій 44

Віктор КОНОПЕЛЬСЬКИЙ. Низький рівень диференціації та
індивідуалізації як одна з детермінант злочинності
у виправних колоніях (криминологічні аспекти) 48

Ольга КРЫШЕВИЧ. Разграничение уголовной
ответственности за мошенничество
в кредитно-финансовой деятельности и мошенничество
по законодательству Украины и России 53

Марина ЛАРЧЕНКО. Методологические основы
и практика применения индивидуального
прогнозирования в криминологии 61

Євген МАЛИШЕНКО. Державна служба боротьби
з економічною злочинністю: проблеми діяльності
та напрями їх вирішення 68

Павло МІТРУХОВ. Шляхи вирішення
законодавчих проблем кримінальної відповідальності
за ст.ст. 263, 263-1 Кримінального кодексу України 72

Артем НАСТЕНКО. Оперативно-розшукова
характеристика одержання неправомірної вигоди
службовою особою у сфері земельних відносин 78

Тарас НЕШИК. Актуальні питання формування
та затвердження списків присяжних в Україні 84

Віктор ПАВЛЮК. Значення матеріалів фотозйомки,
звукозапису, відеозапису та інших носіїв
інформації у кримінальному провадженні 90

Наталья ПАЛИЙ. Предмет и способы принятия
предложения, обещания или получения неправомерной
выгоды должностными лицами таможенных органов 95

Михайло ПЕСТРЕЦОВ. Інформаційно-аналітичне забезпечення
діяльності підрозділів карного розшуку у протидії злочинним
посяганням на помешкання громадян 102

Олександра СКОК. Виділення категорії злочинів невеликої
тяжкості в доктрині і кримінальному законодавстві
Республіки Молдова та України 107

Оксана ФАРАОН. Вручення повідомлення про підозру 114

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО, ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРАВО

UDC 342.9

FUNCȚIONARUL PUBLIC FAȚĂ ÎN FAȚĂ CU CONFLICTUL DE INTERESE: REGLEMENTARE, EXEMPLIFICARE ȘI SOLUȚIONARE DE SITUAȚII

Victor GUȚULEAC,
doctor în drept, profesor universitar

Tatiana MOSTOVEL,
doctorandă ULIM

REZUMAT

Institutul conflictului de interese la nivel de act legislativ național, pentru prima dată a fost reglementat în anul 2008. În pofida existenței unui spectru larg a persoanelor care cad sub incidența prezentei legi, acest studiu este dedicat totalmente funcționarilor publici. În lucrare analizăm noțiunea, conținutul și reglementarea conflictului de interese, cu exemplificarea situațiilor, precum și înaintarea propunerilor ce țin de necesitatea completării sau modificării cadrului legal existent.

Cuvinte-cheie: funcționar public, conflict de interese, interese personale, persoane apropiate, declararea conflictului de interese, declarația de interese personale, soluționare, tratare, răspundere.

АННОТАЦИЯ

Институт конфликта интересов в национальном законодательстве впервые был регламентирован в 2008 году. Несмотря на широкий спектр физических лиц, являющихся субъектами декларирования личных интересов, данное исследование полностью посвящено государственным служащим. В статье мы подвергнем анализу определение, содержание и общие аспекты конфликта интересов, приводя примеры и выдвигая предложения, связанные с необходимостью дополнения и/или изменения существующей правовой нормы.

Ключевые слова: государственный служащий, конфликт интересов, личные интересы, близкие лица, декларирование личных интересов, управление, разрешение, ответственность.

Întroducere. Reglementarea comportamentului funcționarului public în situații de conflict de interese constituie prerogativa statului. Actele normative, prin conținutul său, trebuie să ghideze și să susțină funcționarul, abordând norme în domeniul conduitei acestuia, într-o manieră succintă și clară, evitând cerințele exagerate, precum și porțile pentru evadare. Alături de baza normativă, nu poate fi neglijat rolul funcționarului public, care este obligat să cunoască și să respecte regimul conflictului de interese.

Scopul prezentei publicații constă în investigarea conflictului de interese, drept derivant al comportamentului funcționarului public cu exemplificarea situațiilor, soluționarea și tratarea situațiilor de conflict.

Metode aplicate și materiale utilizate. În procesul studiului au fost aplicate metodele analiza, sinteza, comparația, conștientizare logică. Pentru elaborarea prezentei lucrări a fost utilizat cadrul normativ al Uniunii Europene, Republicii Moldova, Lituaniei, Letoniei, Federației Ruse, Canadei etc. precum și opinii ale savanților și experților în domeniu.

Rezultate obținute și discuții. Pe plan internațional se întreprind multiple acțiuni pentru ca funcționarii publici, indiferent de funcția deținută, să nu compromită procesul de luare a deciziilor oficiale, slujind interesului public în mod imparțial, obiectiv și renunțând totalmente la interesele personale. Există un șir de documente internaționale menite să susțină statele în reglementarea acestui domeniu: Codul internațional de conduită a funcționarilor publici, aprobat prin rezoluția ONU 51/59 din 12 decembrie 1996 [1], Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției, adoptată la 31 octombrie 2003 și ratificată de Parlamentul Republicii Moldova la 06 iulie 2007 [2], Codul model de conduită pentru agenții (funcționarii) publici, adoptat de Comitetul Miniștrilor al Consiliului Europei la 11 mai 2000 [3].

Pentru Republica Moldova, institutul conflictului de interese este unul relativ nou, care și-a găsit reflectarea în Legea cu privire la conflictul de interese, nr. 16-XVI din 15.02.2008, în vigoare din 30 mai 2008 [4].

Conform Legii 16/2008, *conflictul de interese* este definit drept conflictul dintre exercitarea atribuțiilor funcției deținute și interesele personale ale persoanelor care cad sub incidența

legii, în calitatea lor de persoane private, care ar putea influența necorespunzător îndeplinirea obiectivă și imparțială a obligațiilor și responsabilităților ce le revin potrivit legii.

Potrivit Ghidului OECD pentru rezolvarea conflictului de interese în administrația publică [5], *conflictul de interese* implică un conflict între datoria față de public și interesele personale ale unui funcționar public, în care funcționarul public are interese, în calitatea sa de persoană privată, care ar putea influența necorespunzător îndeplinirea obligațiilor și responsabilităților oficiale.

Codul model de conduită pentru agenții (funcționarii) publici [3], definește *conflictul de interese* drept o situație, în care un agent public are un interes personal de natură să influențeze sau să pară că influențează asupra exercitării imparțiale și obiective a funcțiilor sale oficiale (art. 13).

Într-un limbaj uzual am putea formula conflictul de interese drept situație de ciocnire de interese, din care unul este legat de activitatea de serviciu iar celălalt rezidă din preocupările private ale funcționarului.

Deși un conflict de interese nu înseamnă *ipso facto* corupție, există o recunoaștere din ce în ce mai largă a faptului, că apariția unor conflicte între interesele personale și obligațiile publice ale funcționarilor publici, dacă nu este tratată corespunzător, poate duce la corupție [5]. Conflictul de interese interacționează cu abuzul de resurse administrative, abuzul de funcția publică, lipsa transparenței în activitate și proces decizional, acceptarea cadourilor și altor favoruri etc. Conform opiniei cercetătorul rus N.B. Gornîi, nu este corect să avem o abordare negativă față de conflictul de interese, să-l percepem drept ceva ce necesită a fi «stărpit». Este extrem de necesar să luăm o atitudine corectă. În acest sens, spre deosebire de corupție și abuzuri, conflictul de interese în sine este un fenomen obiectiv, și cu el, trebuie să ne învățăm să trăim [6]. Împărtășind părerea savantului rus, considerăm totuși, «să trăim» cu un conflict de interese este prea puțin spus. Merită să studiem și să percepem acest fenomen alături de capacitatea moralo-etice de a preveni, trata și soluționa în termenii și în condițiile actelor normative existente.

Pornind de la definirea conflictului de interese, Ghidurile și îndrumările internaționale în domeniu, divizează conflictele de interese pe mai multe tipuri:

– «*conflict potențial*»: nu există la acel moment, dar o schimbare a situației, cum ar fi transferul sau promovarea în funcție, ar putea genera un conflict [7], un așa tip de conflict poate exista acolo unde funcționarul public are un interes privat, care poate produce/cauza/provoacă ca un conflict de interese să apară undeva în viitor [5].

Exemplu: X este inspector fiscal în cadrul Direcției control fiscal a Inspectoratul Fiscal Teritorial ABC, iar fratele său este directorul unei mari companii private din teritoriu.

– «*conflictul real*» sau «*conflictul actual*»: interesul personal influențează comportamentul persoanei [7] și apare în momentul în care oficialul este pus în situația de a lua o decizie care l-ar avantaja sau care ar avantaja un apropiat de-al său sau un partener de afaceri [8, p. 5].

Exemplu: N, funcționar public în cadrul Primăriei municipale Y, i-a fost distribuită spre examinare plângerea cumnatului său cu privire la alocarea terenului pentru construcții.

– «*conflict consumat*» în care oficialul public participă la luarea deciziei cu privire la care are un interes personal, încalcând prevederile legale [8, p. 5].

Exemplu: Y, în calitatea sa de arhitect al orașului ABC, a semnat autorizația de construcție solicitată de compania fratelui său [8, p. 5].

Conflictul de interese consumat apare în cazul în care oficialul nu s-a abținut de la luarea unei decizii în ipoteza unui conflict de interese actual și implică latura sancționatorie a reglementării [8, p. 5].

– «*conflict aparent*»: atunci când se pare că interesele unui funcționar public ar putea influența în mod necorespunzător îndeplinirea sarcinilor, dar în realitate situația nu este așa.

Exemplu: O companie privată, care desfășoară activități în parteneriat cu o instituție publică, a propus bilete la un meci de hochei unui funcționar al autorității publice partener. Funcționarul și familia sa, au acceptat invitația și au asistat la meci în comun cu conducerea agenției private, însă au achitat bilete de intrare din banii proprii. În pofida faptului, că în cazul descris nu există un conflict de interese real, necunoscând realitatea, publicul a perceput prezența comună la meci drept o «mulțumire» din partea agentului economic pentru serviciile acordate [9, p. 121].

Susținem întru totul opinia, că plasarea funcționarului public, într-un conflict de interese aparent, poate fi la fel de gravă, precum în cazul unui conflict real. În circumstanțele date, este pusă sub bănuială integritatea funcționarului și a instituției în care activează. Un conflict de interese aparent poate fi identificat utilizând întrebarea: «Se pare că funcționarul X este într-un conflict de interese?» [10, p. 13].

În contextul celor invocate, dar și în lipsa unei definiții a conflictului de interese, unanim recunoscute pe piața anticorupție, deducem că nu fiecare definiție include toate 4 tipuri de conflicte de interese. Cu titlu de exemplu: conflictul de interese reglementat de legislația autohtonă poate fi potențial sau real. În contrast poate exista și conflictul aparent.

Ce ține de conflictul de interese consumat, acceptăm cu fermitate punctul de vedere al experților OSCE, potrivit cărora: «În cazul în care un interes personal a compromis în fapt îndeplinirea corectă a sarcinilor unui funcționar public, situația specifică respectivă trebuie privită mai degrabă ca un caz de comportament necorespunzător sau «abuz în serviciu» sau chiar ca un caz de corupție și nu ca un «conflict de interese» [5].

Cu referire la conduita funcționarului public, aceasta trebuie să varieze în funcție de tipul concret de conflict de interese în care este implicat. Dacă în cazul conflictului de interese potențial conduita cerută este bazată pe exercitarea în mod transparent și echidistant a atribuțiilor sale, atunci în cazul conflictului de interese actual, funcționarul trebuie să se abțină de la luarea oricăror decizii, informându-și superiorul despre situația apărută [8, p. 5].

Condiția generatoare a unui conflict de interese constă în privilegierea interesului personal prin metoda utilizării funcției deținute. În absența interesului personal, lipsit de sursa de alimentare, conflictul de interese își încetează existența.

Merită de atenționat că în definițiile citate mai sus, sintagma de natură juridică «interese personale» manifestă statornicie, având un înțeles foarte larg. Acesta poate privi în mod direct sau indirect însuși funcționarul (auto-interes), sau rudele acestuia. Interesul poate fi de natură politică, financiară, profesională, religioasă sau sexuală [12].

Pentru a clarifica cum stau lucrurile, rămâne de analizat «interesul personal», trasând o paralelă cu rigorile internaționale.

Interesul personal, conform Legii 16/2008 este orice interes, material sau nematerial, care rezultă din necesitățile sau intențiile personale, din activități care altfel pot fi legitime în calitate de persoană privată, din relațiile lor cu persoane apropiate sau persoane juridice, indiferent de tipul de proprietate, din relațiile sau afiliațiile personale cu partide politice, cu organizații necomerciale și cu organizații internaționale, precum și care rezultă din preferințele sau angajamentele acestora.

Interesul personal, în temeiul art. 13 din Codul model de conduită pentru agenții (funcționarii) publici [3], include orice avantaj pentru el-însuși sau ea-însăși fie în favoarea familiei sale, părinților, prietenilor sau persoanelor apropiate, fie persoanelor sau organizațiilor cu care el sau ea are sau a avut relații de afaceri sau politice. Interesul personal include de asemenea orice obligație financiară sau civilă la care agentul public este constrâns.

Constatăm de la bun început că prima noțiune nu contravine în esența sa celei furnizate de Codul model de conduită pentru agenții (funcționarii) publici.

Experții Transparency International Moldova, în unul din studiile sale dedicate subiectului prezentei lucrări, indică că interesul personal al funcționarului public rezultă din: necesități sau intenții personale (suplimentarea venitului, promovarea în funcție), activități private (științifice, didactice, de creație), interesul persoanelor apropiate, relații cu persoanele juridice, preferințe (religioase, profesionale, de partid, etnice, de familie), angajamente (față de partid, grupuri profesionale etc) [13 p. 9].

Nu mai puțin importantă în abordarea fenomenului conflictului de interese, constituie *persoanele apropiate*. Nici la acest subiect nu am constatat o tratare unanimă.

Potrivit art. 2 din Legea 16/2008, *persoane apropiate* sînt: soțul (soția), persoanele înrudite prin sânge sau adopție (părinți, copii, frați, surori, bunici, nepoți, unchi, mătușe) și persoanele înrudite prin afinitate (cumnat, cumnată, socru, soacră, ginere, noră).

Conform legislației în domeniu a Republicii Letone lista persoanelor apropiate, în comparație cu Legea nr. 16/2008, conține în sine un număr mai redus de persoane. În baza al. (6) art. 1 a Legii Republicii Letone cu privire la prevenirea

conflictului de interese în activitatea persoanelor ce dețin funcții publice din 25 aprilie 2002 [14], persoane apropiate sunt: tatăl, mama, bunica, bunelul, copilul, nepotul, copil adoptiv, părintele adoptiv, fratele, sora, sora vitregă, fratele vitreg, soțul.

Cu titlu de diversitate, recomandăm practica aplicată în Republica Lituania. În baza art. 2 din Legea cu privire la armonizarea intereselor publice și private în serviciul public, nr. VIII-371 din 02.07.1997 [15], în lista persoanelor apropiate sunt incluși concubinii și copiii acestora.

Codul model de conduită pentru agenții (funcționarii) publici [3], include în această listă: familia, părinții, prietenii sau persoanele apropiate, fie persoanele sau organizațiile cu care el sau ea are sau a avut relații de afaceri sau politice.

În viziunea noastră, o abordare echivocă, a manifestat-o legislativul Federației Ruse, înglobîndu-i pe toți în categoria persoanelor terțe. Potrivit al. (2) art. 10 din Legea Federală «О противодействии коррупции», adoptată de Duma de Stat la 19 decembrie 2008 cu modificările ulterioare [16], interesul personal al unui funcționar este manifestat pe parcursul unor acțiuni sau inacțiuni strict reglementate «în interes personal sau în interesul persoanelor terțe». Suntem ferm convinși, că formularea «persoane terțe» generează ecuția cu o necunoscută și o diversitate de răspunsuri, care poate fi utilizată în dezavantajul funcționarului onest, care va fi învinuit de interesul în favoarea unei «persoane terțe» necunoscute funcționarului.

Unii experți naționali, propun extinderea listei date solicitând includerea verișorilor de gradul I și a cumetrilor, nașilor, finilor, prietenilor, foștilor și actualilor colegi [13 p. 10-11]. În ianuarie 2013, Comisia Națională de Integritate (CNI) a anunțat în sursele media, că va înainta o inițiativă, potrivit căreia, sub incidența legii privind conflictul de interese vor cădea și cumetri și nănașii [16]. Sunt salutabile ambele idei și rezultatul nobil, spre care tind specialiștii în domeniu, însă în viața cotidiană, o situație de interes personal pentru un funcționar în exercițiul funcției, se poate isca și la «soluționarea» problemelor vecinilor, concubinilor, cunoscuților, cunoscuților prin cunoscuți, etc. Este imposibil de a intui dar și a prevedea în norma legală toate persoanele care pot «impulsiona» interesul personal al funcționarului.

Indubitabil, activitățile de serviciu desfășurate vis-a-vis de persoanele menționate în aliniatul anterior, simulează un conflict de interese, iar consecințele sunt identice cu cele produse de un aparent conflict de interese. Întru evitarea situațiilor date, dar și în scopul reducerii din posibilitățile iscării unui conflict între interesul privat și îndatoririle oficiale [17 p. 120], considerăm oportun de a oferi funcționarului o modalitate legală de a raporta superiorilor săi despre circumstanțele care pot exercita o influență asupra lui.

Extinderea listei «persoanelor apropiate» fără a fi bazată pe un studiu empiric, ar duce la crearea obstacolelor în activitatea funcționarilor și nu este exclus că și a autorităților administrației publice. Din motivul apariției formelor noi de activitate în sectorul public, în mod evident există un potențial

de geneză a unor forme noi a conflictului de interese. Din punctul nostru de vedere, ar fi mult mai binevenită depunerea eforturilor de lungă durată întru educarea funcționarului în spiritul corecției comportamentului profesional, conformarea faptelor sale la cerințele serviciului și eticii funcționarului. În acest sens, aplicarea eficientă a măsurilor preventive constituie un atribut esențial al calității serviciilor publice.

Îndată ce ne-am expus asupra părților componente ale unui conflict de interese, considerăm rezonabil de a purcede la examinarea procedeelelor de identificare a acestuia – obligatorii pentru un funcționar public. Conflictul de interese va fi identificat prin declararea inițială și periodică a intereselor personale și raportarea imediată a apariției conflictului de interese real.

Declarației de interese personale, conform art. 14 din Legea 16/2008 este depusă:

– În termen de 15 zile de la data angajării, validării mandatului ori numirii în funcție după caz.

– În termen de 15 zile ori de câte ori intervin schimbări în informația indicată în conținutul Declarației de interese.

– Anual pînă la data de 31 martie.

– Pînă la 31 martie a anului următor de la încetarea activității.

Conform Instrucțiunii privind modul de completare a Declarației de interese personale a CNI din 08 februarie 2013 [18], în cazul în care, conform prevederilor legislației, raporturile de muncă ale declarantului au fost suspendate, obligația depunerii declarației survine din data reluării raporturilor de muncă.

Depunerea declarației de interese personale după concediere, are drept scop ținerea la control a fenomenului migrației funcționarului din sectorul public în cel privat, numită din franceză *pantouflage*.

Declarațiile de interese personale se fac în scris, pe propria răspundere a declarantului și sunt depuse persoanelor responsabile din cadrul autorității publice unde își desfășoară activitatea declarantul. În caz, că declarantul nu mai activează într-o autoritate publică, declarația este depusă la CNI.

Forma și conținutul declarației de interese personale este prevăzută de Legea 16/2008 și cuprinde informații privind:

a) numele, prenumele, funcția și actul de numire în funcție a subsemnatului;

b) activitățile profesionale retribuite;

c) calitatea de fondator în organele de conducere, administrative, revizie sau control în cadrul unor organizații necomerciale sau partide politice;

d) calitatea de asociat sau acționar al unui agent economic, al unei instituții de credit, organizații de asigurare sau instituții financiare;

e) relațiile cu organizațiile internaționale.

În opinia noastră, informația solicitată în formularul declarației de interese personale, indispensabil trebuie să derive din conținutul noțiunii «interes personal». Cu părere de rău, omiterea includerii persoanelor apropiate în blancheta declarației, oferă funcționarului șansa de a eluda declararea

unui conflict de interese potențial, în special la angajarea în serviciul public.

O altă metodă de identificare a conflictului de interese, în temeiul art. 9 din Legea 16/2008 constă în raportarea/informarea imediată, în formă scrisă, dar nu mai târziu de trei zile de la data constatării, șeful ierarhic superior sau organul ierarhic superior despre:

a) interesul, său ori al persoanelor apropiate, legat de decizia pe care trebuie să o ia personal sau la luarea căreia trebuie să participe, ori de acțiunea pe care trebuie să o întreprindă în îndeplinirea atribuțiilor sale de serviciu;

b) calitatea, sa ori a persoanelor apropiate, de fondator, acționar, asociat, membru al consiliului de administrație, membru al comisiei de control sau de revizie a unei persoane juridice (comerciale sau necomerciale), dacă această persoană juridică a primit de la organizația publică în care activează bunuri, inclusiv mijloace bănești, credite garantate de stat ori de autoritatea administrației publice locale sau o comandă de achiziție publică.

De data aceasta, legislatorul nu a prevăzut o blanchetă tipizată ci a lăsat conținutul documentului la discreția funcționarului.

În acest context menționăm, că circumstanțele elucidate în art. 9 din Legea 16/2008 constituie conflict de interese real, nedeclararea căruia poate genera un conflict de interese consumat.

Ținem însă să remarcăm că, și de această dată, constatăm unele porțițe în prevederile legale. În planul reliefării circumstanțelor care necesită a fi declarate, nu ne putem lipsi de «interesele personale» reglementate de legea în discuție. O analiză per ansamblu ne permite să susținem, că funcționarii nu sunt obligați să declare conflictul de interese real ce ține de relațiile și afiliațiile personale cu partidele politice, iar relațiile cu persoanele juridice indiferent de tipul de proprietate sunt declarate numai cu condiția că «această persoană juridică a primit de la organizația publică în care activează bunuri, inclusiv mijloace bănești, credite garantate... sau o comandă de achiziție publică». Totodată nu am regăsit în conținutul art. 9 expunerile atribuite termenului «interes personal» ce se referă la organizațiile necomerciale și internaționale.

Neadmiterea, cu bună știință, ca funcționarii sa-și îndeplinească atribuțiile de serviciu în situații de conflict de interese, este pusă în sarcina conducătorului, care la rândul său va examina situația de conflict de interese, prin determinarea și aplicarea soluției adecvate pentru a dezlega conflictul de interese. Această suită de formalități poartă denumirea de soluționare a conflictului de interese.

Legea 16/2008, potrivit al. (5) art. 11 prevede un șir de opțiuni pentru soluționarea pozitivă a conflictului de interese. Pentru a le face mai clare, ne vom strădui să exemplificăm prevederile legale:

a) renunțarea sau lichidarea interesului personal (spre exemplu: divorțul, renunțarea la afacerea personală etc.);

b) recuzarea (interzicerea) implicării funcționarului afectat de un conflict de interese în procesul de luare a deciziilor, cu păstrarea funcției acestuia, în cazul în care conflictul prezintă

o probabilitate redusă de a se repeta (spre exemplu în cazul când funcționarul este membru al Comisiei de angajare prin concurs, la care candidează cumnatul acestuia);

c) restricționarea accesului funcționarului afectat de un conflict de interese la anumite informații; (cu titlu de exemplu: funcționarul Ministerului Educației, este membru al grupului de evaluare a lucrărilor de bacalaureat. Întru evitarea situației care ar genera un conflict de interese, familiile absolvenților sunt cifrate);

d) transferul persoanei într-o funcție neconflictuală; (presupune transferul, la solicitarea funcționarului, însă la inițiativa conducerii, într-o altă funcție în cadrul aceleiași instituții publice. Condiția de bază – noua funcție nu este afectată de interesul personal al funcționarului);

e) redistribuirea sarcinilor și responsabilităților funcționarului atunci când se consideră că un anumit conflict de interese va continua să existe, situație în care recuzarea nu mai este indicată (funcționarul își menține funcția, inclusiv atribuțiile de bază și responsabilitățile prevăzute de fișa de post. Exemplificăm: Inspectorul în construcții X din cadrul Inspecției de Stat în Construcții, i-a fost distribuită petiția cu privire la construcția neautorizată efectuată de cetățeanul Y, care s-a constatat a fi cumnatul acestuia. Întru soluționarea conflictului de interese, petiția a fost transmisă spre examinare inspectorului în construcții R.);

f) demisia funcționarului din funcția conflictuală deținută în calitate de persoană privată. (povind de la postulatul că demisia constă în retragerea binevolă dintr-o funcție, potrivit formulării date, funcționarul va părăsi funcția privată și nu cea publică).

Pe fondul Legii 16/2008, Ghidul OECD [5] oferă două opțiuni suplimentare, necesare, în opinia noastră, de a fi incluse și în legislația autohtonă:

1. Atribuirea rezolvării situației de conflict de interese printr-o procedură bazată efectiv pe «încredere oarbă». Această prevedere urmează a fi aplicată atunci când lipsește posibilitatea de a înlocui funcționarul, din motiv că la acel moment și în situația creată alt specialist în domeniu nu există. Este binevenită pentru localitățile rurale. Spre exemplu – inginerul cadastral sau percepătorul fiscal al Primăriei satului H.

2. Demisia funcționarului public din funcția publică. Este aplicată în situația când funcționarul oferă prioritate interesului personal. La acest moment pare ireală procedura demisionării, în pofida faptului, că conform prevederilor al. (9) din art. 11 din Legea 16/2008, persoanele cărora li se aplică legea, sînt obligate să se conformeze oricărei decizii finale care îi cere să se retragă din situația de conflict de interese în care ea se află sau să renunțe la avantajul ce stă la originea conflictului.

Un conflict de interese nedeclarat, indiscutabil rămâne nesoluționat. Este necesar să recunoaștem faptul, că conflictul de interese nesoluționat sau tratat necorespunzător duce la un abuz de serviciu din partea angajatului, care poate fi sancționat atât în temeiul art. 327 Cod penal RM [19] cât și în temeiul art. 312 Cod contravențional RM [20]. În dependență de acțiunile făptuitorului, conflictul de interese poate fi calificat

și drept protecționism, contravenție prevăzută de art. 3131 Cod Contravențional [20]. În pofida stimulării, în special în perioada actuală, a măsurilor de verificare a respectării legislației cu privire la conflictul de interese, constatăm, cu regret, lipsa reglementărilor ce țin de aplicarea sancțiunilor pentru nedeplinirea în termen a declarației de interese. Totodată, potrivit art. 12 din Legea privind Codul de conduită a funcționarului public, nr. 25-XVI din 22.02.2008 [21], evitarea conflictului de interese constituie normă de conduită a funcționarului public.

Punând în discuție regimul juridic al conflictului de interese, este necesar să atragem atenția, în mod special, măsurilor de prevenire a acestui fenomen. Conform studiilor efectuate [22], cele mai importante instrumente pentru prevenirea conflictelor de interese sunt:

- Restricțiile privind ocuparea forței de muncă suplimentară;
- Declararea veniturilor și proprietăților și prezentarea publică a acestora;
- Securitatea și controlul accesului la informațiile privilegiate;
- Declararea intereselor personale legate de gestionarea contractelor;
- Declararea interesului personal în cadrul procesului de elaborare și adoptare a deciziilor;
- Interzicerea migrării din sectorul public în cel privat;
- Restricționarea și controlul darurilor sau al altor forme de beneficii. Declararea cadourilor;
- Restricționarea și controlul misiunilor paralele externe (în ONG-uri, organizații politice);
- Sancționarea funcționarilor publici pentru exercitarea atribuțiilor de serviciu în situație de conflict de interese consumat;
- Restricții cu privire la dreptul de proprietate asupra companiilor private.

La finele lucrării, dorim să relatăm, că adordând subiectul comportamentului funcționarului public în diverse situații de conflict de interese, susținem mențiunile experților OECD [5], potrivit cărora «nu este cazul de a depăși limita, uitând totalmente despre viața cotidiană a funcționarului, care este în primul rând cetățean și poate avea interese personale legitime. Obiectivul unei politici adecvate privind conflictul de interese nu constă în simpla interzicere a tuturor intereselor de natură privată ale funcționarilor publici, chiar dacă o asemenea metodă ar fi posibilă. Încercarea de a controla prea strict exercitarea intereselor personale poate intra în conflict cu alte drepturi sau poate fi imposibilă sau contra-productivă în practică sau poate determina unele persoane să nu mai dorească să ocupe o funcție publică deloc».

Și în acest context, menționăm, că unul din cele 4 obiective ale Legii cu privire la conflictul de interese (lit. b) art. 3) a Canadei [23], constă în stimularea și încurajarea persoanelor care posedă competențe și abilitățile necesare să solicite și să accepte o funcție publică.

Suntem ferm convinși că preluarea bunelor practici ar fi binevenită pentru serviciul public național, atât prin

comasarea reglementării conflictului de interese și declarării veniturilor și proprietăților, într-un singur act normativ, cât și prin stabilirea obiectivelor similare, dar în special prin realizarea acestuia, fapt ce indispensabil va contribui la ridicarea nivelului de încredere a populației în autoritățile administrației publice.

Concluzii. Studiarea problemei abordate în titlul publicației, conștientizarea rezultatelor acestui studiu, ne-au permis să formulăm unele concluzii privind necesitatea completării Legii 16/2008, în special:

– cu referirile la soluționarea pozitivă a conflictului de interese – completarea alin. (5) art. 11 cu două opțiuni noi: «încrederea oarbă» și demisia din funcția publică;

– de a obliga persoanele cărora li se aplică legea de a raporta șefului și despre interesul și calitatea sa în partide politice, organizații necomerciale și internaționale – completarea alin. (1) art. 9 cu referiri la organizațiile necomerciale și internaționale;

– de a completa conținutului Declarației de interese cu informații privind «persoanele apropiate» și «afinitate cu partidele politice» (art. 16).

Totuși, în viziunea noastră, întru facilitarea funcționarului public, considerăm necesar de a comasa într-o singură blanchetă declararea veniturilor și proprietăților și a intereselor personale, propunere care poate fi implementată odată cu adoptarea unui act legislativ nou.

În altă ordine de idei, merită să punem pe rol efectul măsurilor preventive, aplicarea și realizarea cărora este o sarcină mixtă, care revine atât funcționarului public, cât și instituției în care acesta își desfășoară activitatea de menire publică.

Referințe bibliografice

1. International Code of Conduct for Public Officials, A/RES/51/59, 82hd plenary meeting General Assembly ONU, 12 december 1996. – <http://www.un.org/documents/ga/res/51/a51r059.htm>. – Accesat 10.02.2014.
2. Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva corupției, adoptată la 31 octombrie 2003, ratificată prin Legea pentru ratificarea Convenției națiunilor Unite împotriva corupției. Nr. 158-XVI din 06.07.2007. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 20.07.2007, nr. 103-106.
3. Recomandarea No. R (2000) 10 a Comitetului Miniștrilor Consiliului Europei statelor membre privind codurile de conduită pentru agenții (funcționarii) publici, adoptată la 11 mai 2000 la 106-a sesiune. – http://cna.md/sites/default/files/recomandarea_coduri_de_cond_funct_publ_rom.pdf. – Accesat 12.01.2014.
4. Legea cu privire la conflictul de interese. Nr. 16-XVI din 15 februarie 2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 30.05.2008, nr. 94-96.
5. Ghidul Organizației de Cooperare și Dezvoltare Economică pentru rezolvarea conflictului de interese în administrația publică. – www.oecd.org/13/19/2957377.pdf. – Accesat 29.10.2013.
6. Горный М.Д. Противодействие коррупции: предупреждение негативных последствий конфликта интересов // Электрон-

ная библиотека. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.civisbook.ru/files/File/Gornyi_prot_korr.pdf. – Дата обращения 08.01.2014.

7. Raportului pentru anul 2004 a Serviciului Central de Prevenire a Corupției din Franța. Le conflit d'intérêts. – www.transparence-france.org/ewb_pages/1/le_conflit_d'intérêts.php. – Accesat 30.10.2013.

8. Ghid privind incompatibilitățile și conflictele de interese. Agenția Națională de integritate. – http://www.fonduri-ue.ro/res/filepicker_users/cd25a597fd-62/mfe/declaratii/formulare/Ghid.pv.pdf. – Accesat 10.01.2014.

9. Барабашев А.Г., Кабышев С.В. Реформа государственной службы: Канадский опыт и Российская действительность. – М.: Формула права, 2006. – 147 с.

10. Managing Conflict of Interest in the Public Sector A TOOLKIT. OECD. – Paris : OECD Publication, 2005. – 110 p.

11. Le conflit d'intérêts. – www.transparence-france.org/ewb_pages/1/le_conflit_d'intérêts.php. – Accesat 30.10.2013.

12. Spinei Ia., Obreja T. Tratatul conflictului de interese în serviciul public: reglementări și percepții. – Chișinău : Bons Offices, 2008. – 98 p.

13. Закон Латвийской Республики о предотвращении конфликта интересов в деятельности государственных должностных лиц от 25 апреля 2002 г. // Латвияс Вестнесис (Latvijas Vēstnesis), 69 (2644). – http://www.knab.gov.lv/uploads/rus/iknl_ru_2013.10.pdf. – Accesat 22.01.2014.

14. Republic of Lithuania Law on the adjustment of public and private interesting the civil service, nr. VIII– 371 din 02 July 1997, as last amended on 1 July 2008, nr. X-1667. – http://www.vtek.lt/vtek/index.php?option=com_content&view. – Accesat 08.02.2014.

15. Федеральный Закон «О противодействии коррупции» № 273-ФЗ от 25 декабря 2008 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=49786>. – Дата обращения 08.02.2014.

16. Cumătrismul, condamnat prin legislație. «Să declarăm această noțiune drept formă a corupției». – http://www.publika.md/cumatrismul--condamnat-prin-legislatie--sa-declaram-aceasta-notiune-drept-forma-a-coruptiei_1462471.html. – Accesat 11.01.2014.

17. Барабашев А.Г., Кабышев С.В. Реформа государственной службы: Канадский опыт и Российская действительность. – М.: Формула права, 2006. – 147 с.

18. Instrucțiune privind modul de completare a declarației de interese personale, aprobată prin Ordinul CNI nr. 5 din 08 februarie 2013. – <http://cni.md/Instructions.aspx>. – Accesat 08.01.2014.

19. Lege Codul penal al Republicii Moldova, Nr. 985-XV din 18 aprilie 2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 14.04.2009, nr. 72-74.

20. Lege Codul contravențional al Republicii Moldova, Nr. 218-XVI din 24 octombrie 2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 16.01.2009, nr. 3-6.

21. Legea privind Codul de conduită a funcționarului public. Nr. 25-XVI din 22 februarie 2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 11.04.2008, nr. 74-75.

22. Виллория-Мендиета М. Политика и практика конфликтов интересов в девяти странах членах ЕС: сравнительный обзор // SIGMA. – Мадрид, 2005. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sigmaweb.org/publicationsdocuments/39577476.pdf>. – Дата обращения 08.01.2014.

23. Loi du Canada sur les conflits d'intérêts (L.C. 2006, ch. 9 art. 2). – <http://laws-lois.justice.gc.ca/fra/lois/C-36.65/TexteComple.html>. – Accesat 10.02.2014.

UDC 346.1

REGLEMENTAREA RĂSPUNDERII PENALE PENTRU INFRAȚIUNILE ECONOMICE ÎN LEGISLAȚIA PENALĂ A REPUBLICII BELARUS ȘI A REPUBLICII MOLDOVA

Alexandra TIGHINEANU,
doctorand

SUMMARY

The economic activity of the state, regardless of political and social system in the state is one of the main links of the existence and functioning of the state. It is in the making of foreign economic relations rotate the main sources of state financial. We analyze the regulation of criminal liability for economic crimes legislation of Belarus and Moldova. We chose the Republic of Belarus as a part of the same Soviet system, as well as Moldova and currently is a member of CSI and is a state with which our country working in the field of economic relations.

Key words: economic crimes, economic relations, economic activity, unfair competition, criminal liability, trade secret.

REZUMAT

Activitatea economică a statului, indiferent de orînduirea socială și politică din stat este una din cele mai principale verigi de existență și funcționare a statului. Anume în cadrul efectuării relațiilor economice externe se rotesc principalele surse financiare ale statului. În articolul dat, vom analiza reglementarea răspunderii penale pentru infracțiuni economice în legislația Republicii Belarus și a Republicii Moldova. Am ales Republica Belarus deoarece a făcut parte din același sistem sovietic, ca și Republica Moldova, iar în prezent este membră a CSI și reprezintă un stat cu care țara noastră colaborează în domeniul relațiilor economice.

Cuvinte-cheie: infracțiuni economice, relații economice, activitate economică, concurență neloială, răspundere penală, secret comercial.

Introducere. Relațiile economice, reprezintă un domeniu foarte important pentru economia oricărui stat. Din aceste considerente este absolut strict necesar ca în acest domeniu să fie creat mecanismul juridic de reglementare a acestor relații, care să nu afecteze relațiile economice externe, să nu afecteze potențialul economic a statului, să nu știrbească imaginea statului pe arena mondială etc. Actualitatea temei date se datorează faptului că, la ora actuală sunt comise din ce în ce mai multe infracțiuni economice de către persoanele cu funcții publice, cât și de responsabili din cadrul numeroaselor întreprinderi private.

Scopul articolului. Scopul articolului este de a realiza o analiză comparativă privind răspunderea penală pentru infracțiunile economice în legislația penală a Republicii Belarusi și Republicii Moldova și a evidenția principalele diferențe în acest sens.

Metodele aplicate și materialele utilizate. La elaborarea articolului au fost utilizate mai multe metode de cercetare printre care metoda istorică, metoda analizei, metoda sintezei, metoda comparației ș.a. În calitate de materiale științifice au fost utilizate Codul penal al Republicii Moldova, Codul penal al Republicii Belarus, Comentariul Codului penal al Republicii Moldova.

Rezultate obținute și discuții. Primele idei despre crimă în domeniul economic, au apărut în anii 40 ai secolului trecut, în lucrarea criminologul american Edwin Sutherland „criminalitatea gulerașelor albe”, prin care a

descriș infracțiunea în cauză săvîrșită de oamenii de afaceri prin intermediul atribuțiilor profesionale ale acestora.

Fiind reglementată de art. 126 al Constituției Republicii Moldova, economia Republicii Moldova ca o economie de piață, legiuitorul se referă la o economie națională. În cadrul aceleiași prevederi este statuat faptul că statul trebuie să asigure, printre altele: libertatea comerțului și activității de întreprinzător; protecția concurenței loiale; crearea unui cadru favorabil valorificării tuturor factorilor de producție; protejarea intereselor naționale în activitatea economică, financiară și valutară etc. Astfel, economia națională este valoarea socială fundamentală apărută prin mijloace juridico-penale împotriva infracțiunilor economice.

Cadrul normativ de drept penal în materia infracțiunilor economice a cunoscut pe parcursul timpului o continuă evoluție, ceea ce a determinat, sub aspect juridic eficiența combaterii și prevenirii infracțiunilor cu caracter economic.

Despre reglementarea infracțiunilor economice în Republica Moldova putem vorbi începînd cu anul 1990, dar mai ales odată cu adoptarea codului penal al Republicii Moldova în 2002. Vechiul cod penal era de fapt cel sovietic, și deși conținea în cadrul său un capitol destinat infracțiunilor economice, acesta includea și infracțiuni din domeniul construcțiilor și infracțiuni ecologice. Totuși după 1990 au fost operate un șir de modificări și completări la codul penal din 1961, care au fost determinate de schimbările economice din Republica Moldova, trecerea la economia de piață, relații

economice libere, etc. Astfel au fost introduse reglementări cu privire la infracțiunile economice, și anume: art. 155/2 – Folosirea neconform destinației a mijloacelor bugetare, art. 155/3 – Dezafectarea sau nerambursarea creditului, art. 155/4 – Falimentul intenționat și fictiv, art. 159/1 – Producerea sau comercializarea produselor (mărfurilor) periculoase pentru viața și sănătatea consumatorilor, art. 164/1 – Eschivarea de la prezentarea documentelor și a datelor cu privire la venit, art. 164/2 – Evaziunea fiscală a întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor, art. 164/3 – Evaziunea fiscală a persoanelor fizice ș.a.

Infracțiunile economice sunt acele fapte social periculoase care atentează la relațiile în dezvoltarea aserțiunilor date, menționăm că obiectul juridic generic al infracțiunilor economice este constituit din relațiile sociale cu privire la economia națională (alias relațiile sociale economice), bazate pe următoarele principii de desfășurare a activității economice: libertatea activității economice; exercitarea activității economice în temeiuri legale; concurența loială a subiectelor activității economice; buna-credință a subiectelor activității economice; interzicerea formelor vădit infracționale ale conduitei subiectelor activității economice.

În privința obiectului juridic special al infracțiunilor economice, acesta îl formează relațiile sociale ce vizează anumite valori sociale concrete, care derivă din economia națională a Republicii Moldova. Există și cazuri când infracțiunile economice au un obiect juridic special complex, nu un obiect juridic special simplu. De exemplu, în situația infracțiunii prevăzute la art. 238 CP RM, obiectul juridic principal îl constituie relațiile sociale cu privire la obținerea legală a creditului. La rândul său, obiectul juridic secundar al acestei infracțiuni îl formează relațiile sociale cu privire la posesia asupra creditului.

Subiectul activ nemijlocit al acestor infracțiuni poate fi, în principiu, orice persoană fizică; dispozițiile prin care se incriminează aceste fapte necondiționând existența infracțiunii de vreă calitate specială a autorului. De la această regulă, există totuși o excepție la infracțiunea de divulgare a secretului economic, în sensul că subiect activ nu poate fi decât o persoană care cunoaște datele și informațiile pe care le divulgă ca urmare a atribuțiilor sale de serviciu.

De regulă, aceste infracțiuni se pot comite în toate formele de participare.

În continuare, vom analiza reglementarea răspunderii penale pentru infracțiuni economice în legislația **Republicii Belarus și a Republicii Moldova**. Am ales Republica Belarus deoarece a făcut parte din același sistem sovietic, ca și Republica Moldova, iar în prezent este membră a CSI și reprezintă un stat cu care țara noastră colaborează în domeniul relațiilor economice.

În Republica Belarus infracțiunile economice, la fel ca și în legislația Republicii Moldova sunt reglementate de Codul Penal. Astfel, Codul penal belorus din anul 1996, care este în vigoare pînă în prezent, conține un capitol separat care

se numește “Infracțiuni contra ordinii realizării activității economice”. Acest capitol include 43 de infracțiuni. Codul penal al Republicii Moldova din anul 2002, conține la fel un capitol “Infracțiuni economice”, ce conține 24 de articole referitoare la infracțiunile economice.

Din analiza spectrului de infracțiuni economice în legislația celor două state, observăm că legislația Republicii Belarus reglementează mai detaliat sau separate anumite fapte, pe care Codul penal moldovenesc le conține în unul și același articol. De exemplu: articolul 237 din Codul penal al RM reglementează fabricarea sau punerea în circulație a cardurilor sau a altor carnet de plată false, în timp ce legislația belorusă atribuie acestor fapte cel puțin 5 articole (art. 226, 226/1, 226/2, 226/3, 227). La fel menționăm că Codul penal belorus spre deosebire de cel moldovenesc reglementează la acest capitol și fapte ce țin de concurența loială (art. 247-250), insolabilitatea este reglementată prin 4 articole, în timp ce legislația penală moldovenească reglementează doar 2 articole în acest sens, iar codul penal al RM reglementează executarea necalitativă a construcțiilor sau încălcarea de către proprietari, chiriași sau arendași a regulilor de exploatare, reparație și modificare a locuințelor dintr-un bloc de locuit, faptă neincrimată în capitolul similar al codului penal belorus. Acestea, dar și alte aspect ne determină să conchidem că legislația penală a celor două state reglementează infracțiunile economice în legislația penală, dar diferite aspect ale acestora.

Din start am observat că legislația penală belorusă nu prevede atragerea la răspundere penală a persoanelor juridice, astfel, în conținutul componentelor de infracțiuni sunt prevăzute sancțiuni doar pentru persoanele fizice, ceea ce rezultă că persoana juridică nu poate fi subiect al infracțiunilor economice conform codului penal belorus. Acest fapt însă este reflectat în legislația penală a Republicii Moldova, care a fost inclusă în actualul cod penal, deoarece deseori anume persoanele juridice sunt subiecte ale infracțiunilor economice.

Din analiza sancțiunilor stabilite pentru infracțiunile economice în Belarus observăm că de cele mai dese ori se aplică așa sancțiuni ca: limitarea libertății, privațiunea de libertate, amendă, arestul, confiscarea bunurilor, privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a practica anumite activități. Codul penal al Republicii Moldova prevede pentru astfel de infracțiuni în special amendă, privațiunea de libertate, privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a practica o anumită activitate. La fel, am observat că legislația penală moldovenească este mai dură, față de cea belorusă, adică prevede pedepse mai mari: de exemplu Belarus 2-7 ani, Republica Moldova 7-12 ani pentru infracțiunea de falsificare a banilor.

Totodată am observat și o lacuna comună a legislației penale a celor două state, și anume faptul că nici codul penal belorus, nici cel moldovenesc nu reglementează noțiunea de infracțiune economică, precum și noțiunea de “practicare ilegală a activității de întreprinzător”.

În acest context mai putem menționa că în mare parte legislația penală a Republicii Belarus este foarte asemănătoare cu cea a Republicii Moldova atît referitor la reglementarea infracțiunilor economice, cît și la general. Acest fapt se datorează probabil, și sistemului communist din care am făcut parte, dar și relațiilor economice asemănătoare, fiind ambele membre ale CSI.

Codul penal al Republicii Belarus conține în calitate de infracțiuni economice astfel de fapte ca: Încălcarea regulilor de efectuare a tranzacțiilor cu metale sau pietre prețioase; Încălcarea regulilor de deschidere a conturilor bancare înafara teritoriului Belarusului, neîntoarcerea valutei dinafara țării, nerestituirea pe teritoriul țării a valorilor istorico-culturale, spionajul comercial, divulgarea secretului comercial, acestea însă nu sunt incriminate de capitolul dat a legislației penale moldovenești.

Am încercat să analizăm în plan comparativ unele infracțiuni economice care sunt foarte des întîlnite atît în Republica Belarus, cît și în Republica Moldova, pentru a evidenția aspectele comparative dintre legislația celor două țări. Am luat ca bază infracțiunea de contrabandă, care este reglementată de art. 288 a legislației penale beloruse și de art. 248 a legislației penale moldovenești. În ambele cazuri observăm că ipoteza și dispoziția infracțiunii este similară în legislația celor două state, deși sunt structurate diferit: de exemplu codul penal belorus include într-un singur aliniat trecerea peste frontiera vamală a armamentului, a dispozitivelor explozive, a munițiilor, substanțelor narcotice și psihotrope, în timp ce legislația penală moldovenească le separă în două aliniate, pe de altă parte, legislația penală belorusă atribuie două aliniate circumstanțelor agravante (repetat, cu aplicarea violenței, de un grup organizat, etc.) în timp ce codul penal moldovenesc clasifică toate aceste circumstanțe într-un singur aliniat. Referitor la sancțiunea normei date, observăm că Codul penal al Republicii Moldova prevede răspundere penală și pentru comiterea faptei de contrabandă de către persoana juridică, iar pentru persoana fizică stabilește pedeapsă sub formă de amendă în mărime ce cuprinde 150 pînă la 1000 de unități convenționale, în dependență de gravitatea faptei și valoarea prejudiciului adus; privațiune de libertate pînă la 10 ani. Codul penal belorus, pentru aceleași fapte prevede sancțiuni doar pentru persoanele fizice și stabilește drept sancțiuni: amenda – mărimea căreia nu este indicată în conținutul normei penale, fiind lăsată la discreția organului judiciar, limitarea libertății pe un termen de pînă la 5 ani, privațiune de libertate de pînă la 12 ani, la fel mai prevede în calitate de pedeapsă suplimentară pentru alin 2, 3, 4 – confiscarea averii, ceea ce nu întîlnim în legislația Republicii Moldova. Astfel se întîmplă că deseori persoanele ce se fac vinovate de comiterea infracțiunii de contrabandă sunt sancționate doar cu o amendă, iar bunurile ce au constituit obiectul contrabandei sunt recuperate. Din acest considerent, în prezent se discută în privința excluderii infracțiunii de contrabandă din codul penal și reglementarea acestei

fapte de codul vamal, astfel încît organele vamale să aibă posibilitatea de a confisca bunurile ce constituie contrabandă din start, fără a aștepta decizia instanței de judecată.

O altă infracțiune economică care pune în pericol economia ambelor țări este spălarea banilor, reglementată de art. 235 din codul penal belorus și art. 243 codul penal al Republicii Moldova. Această infracțiune presupune săvârșirea acțiunilor orientate fie spre atribuirea unui aspect legal sursei și provenienței mijloacelor bănești, a bunurilor sau a veniturilor obținute ilicit în urma săvârșirii infracțiunilor, fie spre tănuirea, deghizarea sau denaturarea informației privind natura, originea, mișcarea, plasarea sau apartenența acestor mijloace bănești, bunuri sau venituri, despre care persoana știe că provin din activitate infracțională; dobîndirea, posesia sau utilizarea de bunuri, cunoscînd că acestea provin din săvârșirea unei infracțiuni, participarea la orice asociere, înțelegere, complicitatea prin ajutor sau sfaturi în vederea comiterii acțiunilor în cauză.

Observăm că ambele legislații incriminează practic aceleași fapte cu referire la această infracțiune. Sancțiunile prevăzute pentru această faptă sunt: legislația belorusă prevede amendă, fără a fi stabilită mărimea acesteia în textul penal, privarea de dreptul de a mai ocupa anumite funcții sau a desfășura anumită activitate în unele cazuri fiind însoțită și de amendă, sau privațiune de libertate pe termen de pînă la 4 ani. În cazul prezenței circumstanțelor agravante aceste sancțiuni se măresc și anume: privațiune de libertate de la 4 la 10 ani cu confiscarea averii și cu privarea dreptului de a mai ocupa anumite funcții sau a desfășura anumită activitate.

Codul penal al Republicii Moldova pentru aceeași infracțiune prevede sancțiuni sub formă de: amendă în mărime de la 500 la 1.000 unități convenționale sau cu închisoare de pînă la 5 ani, în ambele cazuri cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani, iar pentru fapte comise în circumstanțe agravante – cu amendă în mărime de la 1.000 la 5.000 unități convenționale sau cu închisoare de la 4 la 10 ani.

Concluzii. În urma celor analizate putem concluziona că legislația penală a celor două state nu diferă esențial în privința reglementării infracțiunilor economice, mai mult decît atît, în foarte multe cazuri se aseamănă sau chiar sunt identice prevederile. Pe de altă parte, vorbind despre răspunderea penală pentru infracțiunile economice, aș menționa că Codul penal belorus prevede un spectru mai larg de sancțiuni pentru infracțiunile economice, față de legislația moldovenească, acolo întîlnim și arestul, și munca neremunerată în folosul comunității, și limitarea de libertate, etc., care nu sunt prevăzute ca sancțiuni pentru infracțiunile economice din Republica Moldova.

O altă caracteristică este faptul că legislația penală moldovenească prevede mai concret mărimea sancțiunii, de exemplu mărimea amenzii sau termenul pentru care persoana este private de dreptul de a ocupa anumite funcții,

pe cînd legislația belorusă este mai puțin democrată în acest sens, fiind stabilit doar că se aplică amendă sau privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții, fără a concretiza mărimea acestora sau în dependent de ce se stabilesc acestea. Acest fapt ne duce spre gîndul că diferite persoane care au comis aceeași faptă pot fi sancționate diferit, la discreția organului de urmărire penală și a instanței de judecată.

Totodată am observat că legislația belorusă este mai dură în privința practicării ilegale a activității de întreprinzător sau pseudoactivitatea de întreprinzător, pe cînd legislația Republicii Moldova stabilește sancțiuni mai lejere, cum ar fi amendă sau muncă neremunerată în folosul comunității (art. 241), în timp ce legislația belorusă pentru aceeași faptă prevede privațiune de libertate.

În plus este salutar faptul că legislația belorusă conține cîteva articole în capitolul infracțiunilor economice, care se referă la concurență și aspecte legate de acestea.

Legislația Republicii Belarus mai prevede și posibilitatea eliberării de răspundere penală pentru infracțiunile economice în cazul în care persoana se regret

cele comise și este de accord să restituie prejudicial adus statului în acest sens (eschivarea de la plata impozitelor, neachitarea taxelor vamale, practicarea ilegală a activității de întreprinzător etc.). Această dispoziție a fost introdusă prin adoptarea Decretului Președintelui Republicii Belarus din 12.09.2005 nr. 426. Acest fapt se rezumă la situația cînd persoanele fizice sau juridice de bună voie doresc să restituie prejudiciu, care ar duce la completarea bugetului statului, deoarece în caz contrar aceste persoane nu numai că nu vor restitui paguba, dar vor fi întreținute în închisoare din contul statului, cum se întîmplă în Republica Moldova. Acest fapt mi se pare unul foarte rentabil pentru economia țării și benefic de a fi introdus și în legislația Republicii Moldova.

Deci, atît codul penal al Republicii Belarus, cît și cel al Republicii Moldova reglementează în egală măsură infracțiunile economice, stabilind tragerea la răspundere penală a persoanelor vinovate de aceste fapte, doar că în unele cazuri diferă sancțiunile pentru faptele date. Acestea vor fi reflectate în tabelul de mai jos.

Infracțiunea	Privațiune de libertate	Limitarea libertății	Amendă	Confiscarea bunurilor	Privarea de dreptul ocup.funcț.
Fals.banilor Belarus – 221 Moldova – 236	2-7ani/5-12ani 7-15ani/10-20ani	2-5 ani	- 100-600 u.c.	+ -	- -
Fals.mijl.plată Belarus – 222 Moldova – 237	2-6ani/3-10ani 2-5ani/5-10ani	2-5ani	- 200-700 u.c.	+ -	- -
Contrabanda Belarus – 288 Moldova – 248	0-5ani/7-12ani 0-2ani/3-10ani	0-5ani	+????? 150-1000 u.c.	+ -	+ +
Eschiv achit tx.vamale Belarus – 231 Moldova – 249	0-3ani/0-6ani 0-2ani/3-5ani	0-5ani	+?????? 300-1000 u.c.	- -	+ -
Pract ileg act antreprenoriat Belarus – 233 Moldova – 241	0-3ani/2-7ani 0-2ani	0-2ani	+?????? 500-1000 u.c.	+ -	+ +
Pseudoact. antreprenoriat Belarus – 234 Moldova – 242	0-6ani/3-6ani 0-3ani	0-5ani	+????? 200-500 u.c.	+ -	+ +

Referințe bibliografice

1. Codul penal al Republicii Moldova Nr. 985 din 18.04.2002 // Publicat : 14.04.2009 în Monitorul Oficial, nr. 72-74.
2. Codul penal al Republicii Belarus, nr. 275-3 din 9 iulie 1999.

3. Comentariul Codului penal al Republicii Moldova. Autori: Alexei Barbăneagră, Gheorghe Alecu, Viorel Berliba, Vitalie Budeci, Trofim Carпов, Valeriu Cușnir, Radion Cojocaru, Alexandru Mariș, Tudor Popovici, Gheorghe Ulianovschi, Xenofon Ulianovschi, Nicolae Ursu, Victor Volcinschi. – Chișinău. Editura Sarmis, 2009.

ТРУДОВОЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ; ЗЕМЕЛЬНОЕ, АГРАРНОЕ, ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

УДК 349.2

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В СФЕРЕ ТРУДА В УКРАИНЕ

Ирина ЛАГУТИНА,

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры трудового права и права социального обеспечения
Национального университета «Одесская юридическая академия»

SUMMARY

The article emphasizes the importance of gender mainstreaming in the application of international labor standards, as it helps to ensure equal access for men and women to the benefits established by these standards. The article defined equal pay, overtime, working hours, vacation, benefits to mothers and family responsibilities, health care, and human dignity at work- are promoting gender equality in the workplace.

Key words: ensuring equal rights, gender equality, discrimination, personal non-property labour rights.

АННОТАЦИЯ

В статье подчеркивается важность учета гендерных аспектов при применении международных трудовых стандартов, поскольку это способствует обеспечению равного доступа мужчин и женщин к льготам, устанавливаемых этими стандартами. В статье определяется равное вознаграждение, сверхурочная работа, продолжительность рабочего дня, отпуск, льготы матерям и семейные обязанности, медицинское обслуживание, а также человеческое достоинство на работе, что служит продвижению гендерного равенства на рабочем месте.

Ключевые слова: обеспечения равных прав, гендерное равенство, дискриминация, личные неимущественные трудовые права.

Постановка проблемы. Проблема обеспечения гендерного равенства, ликвидации дискриминации по признаку пола и применения способов, направленных на устранение дисбаланса между возможностями женщин и мужчин реализовывать равные права в сфере труда является одной из самых актуальных проблем науки современного трудового права.

Обзор последних исследований. В настоящее время отдельные проблемы правового обеспечения равенства женщин и мужчин в сфере труда исследуются в работах таких ученых, как Н. Болотина, В. Власов, И. Киселев, Е. Кулаковская, О. Липовская, Е. Мезенцева, В. Можаяев, Р. Ржаницына, Г. Чанышева, И. Чуткова, И. Шамшина, О. Ярошенко. Правовым аспектам гендерного равенства в Украине посвящены также исследования Т. Мельник, О. Рудневой, М. Буроменского, в которых ученые отмечают неравномерность представительства женщин и мужчин в политике, анализируют механизмы обеспечения равных прав и возможностей для мужчин и женщин в международном аспекте. Проблемы гендерной дискриминации проанализированы в трудах Э. Либановой, О. Гришиновой, В. Новикова, О.Макаровой, М. Баксаковой, Т. Журженко, Е. Плисовской, Г. Герасименко.

Целью настоящей статьи является анализ правового обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин в сфере труда, а также внесение предложений по его совершенствованию.

Изложение основного материала. Гендер – это система отношений и взаимодействий, образующих фундаментальную составляющую социальных связей; система устойчивая и одновременно изменчивая и являющаяся основой стратификации (т. е. социального расслоения) общества по признаку пола и иерархизации его представителей. Именно эта система отношений, укоренившись в культуре, позволяет создавать представление о «мужском» и «женском» как о категориях социального порядка, наделять властью одних (как правило, мужчин) и субординировать других (женщин) [1, с. 161].

Гендерное равенство следует определить как цель, заключающуюся в равенстве женщин и мужчин, которая вытекает из веры в несправедливость многочисленных форм гендерного неравенства. ООН определила гендерное равенство как цель, касающуюся прав человека, особенно прав женщин, а не мужчин, и экономического развития. Это равное отношение к мужчинам и женщинам. Например, равное вознаграждение за труд равной

ценности, равная численность мужчин и женщин среди бенефициаров, равное распределение бюджета и других ресурсов на деятельность мужчин и женщин [2, с. 11].

В контексте достойного труда гендерное равенство охватывает равенство возможностей для равенства доступа к безопасной и здоровой производственной среде, равенство в ассоциациях и коллективных переговорах, равенство в достижении ощутимого карьерного роста, охране материнства, а также в справедливом и для мужчин, и для женщин балансе между работой и семьей. МОТ понимает гендерное равенство как вопрос прав человека, социальной справедливости и устойчивого развития [3, с. 48].

Равные возможности занятости означают: 1) равное отношение на рабочем месте (политика равных возможностей занятости означает справедливое отношение к каждому, кто имеет работу или пытается ее найти); 2) акцент на личных качествах работника (лучшая работа для лучшего кандидата); 3) причинно-следственный механизм повышения эффективности производительности и конкурентоспособности; 4) содействие активному привлечению работников (это требование способствует успешному внедрению управленческих планов, которыми, в частности, является общее управление качеством); 5) надлежащий способ планирования бизнеса (политика равных возможностей занятости определяет четкие цели и разрушает барьеры на пути к занятости и максимальной производительности); 6) связь со всеми аспектами занятости, включая поиск кандидатов, заработной платой и другими выплатами, карьерным ростом и условиями труда; 7) решение, а не проблему (политика равных возможностей занятости – это путь, который применяют во всем мире для решения проблем, связанных с причинами дискриминации) [4, с. 10].

Л. Ржаницына справедливо отмечает, что невозможно говорить о подлинном развитии человечества без учета гендерного фактора. Тем более что женщины практически во всех странах составляют половину, а то и большую часть населения. И в то же время сегодня они лишены многих возможностей в экономической и политической жизни, по сравнению с мужчинами. В силу стереотипных представлений о мужчинах и женщинах в обществе сохраняется гендерное неравенство [5, с. 30].

В 2009 году МОТ и Представительство Европейского Союза в Украине начали совместный Проект «Равенство женщин и мужчин в мире труда». Главной целью проекта является содействие укреплению потенциала государственных органов власти и социальных партнеров в содействии гендерному равенству и расширению возможностей женщин в сфере труда путем разработки, внедрения и мониторинга гендерно-чувствительной политики и программ занятости при повышении осведомленности, распространении информации и оказании поддержки для разработки и внедрения документов и

инструментов с учетом местных особенностей, содействие введению практических изменений.

В рамках Проекта технического сотрудничества «Равенство женщин и мужчин в мире труда» деятельность будет нацелена на накопление украинскими партнерами полученного передового опыта по вопросам разработки и внедрения гендерно-чувствительной политики. За последние годы Украина ввела важнейшие основы законодательной и институциональной структуры с целью содействия равенства женщин и мужчин и решения проблем гендерной дискриминации.

Украина достигла прогресса в развитии законодательства в сфере обеспечения равных прав и возможностей для женщин и мужчин. Но женщины все еще остаются уязвимыми, испытывая различные формы дискриминации и гендерного неравенства, что обусловлено недостаточным национальным опытом внедрения законодательства в этой сфере. Дискриминация в сфере занятости и гендерные предубеждения – это факторы, которые чаще всего ограничивают доступ женщин к лучше оплачиваемой, более престижной работе и укрепляют существующее неравенство [6, с. 1].

Украина имплементировала в национальную юридическую практику важнейшие международные нормы о гендерном равенстве. Так, Украина ратифицировала Конвенцию ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщины Факультативный протокол к ней, а также все основные Конвенции Международной организации труда, среди которых Конвенция МОТ № 100 о фавном вознаграждении, Конвенция МОТ № 111 о дискриминации в области труда и занятий и Конвенция МОТ № 156 о трудящихся с семейными обязанностями.

Важную роль в правовом обеспечении достижения гендерного равенства в Украине отводится Конституции Украины, Закону Украины «Об обеспечении равных прав и возможностей женщин и мужчин» от 08.09.2005 № 2866-IV [7], Государственной программе обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин на период до 2016 года от 26.09.2013 № 717 [8].

В Законе Украины «Об обеспечении равных прав возможностей женщин и мужчин» рассматривается внедрение гендерных подходов как целостный процесс и стратегический ориентир.

В соответствии с Законом гендерное равенство определяется как равный правовой статус женщин и мужчин и равные возможности для его реализации, что позволяет лицам обоих полов принимать равное участие во всех сферах жизнедеятельности общества. Другим связанным с гендерным равенством термином является дискриминация, которая определяется законом как действия или бездействия, выражающие любое различие, исключение или привилегии по признаку пола, если они направлены на ограничение или исключают возможность признания, пользования или осуществления на

равных основаниях прав и свобод человека для женщин и мужчин.

На практике равные возможности занятости означают преодоление барьеров, чтобы все потенциальные работники могли претендовать на ту должность, к которой они стремятся, с одной стороны, и проявить свою максимальную производительность – с другой [9, с. 11].

Прогрессивное значение для Украины этого Закона заключается в том, что в нем юридически обеспечиваются согласование и гармонизация национального законодательства по гендерным вопросам с международно-правовыми актами; законодательное признание наличия в стране гендерной дискриминации во всех сферах социальной жизни и необходимости запрета ее как явления, сдерживающего социальный прогресс; как специальная сфера выделено обеспечение равных прав и возможностей женщин и мужчин; признание гендерной политики как государственной и определение ее направлений; подчеркивание роли и значения обеспечения реальных возможностей для достижения гендерного равенства; определение механизма обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин: системы органов, учреждений и организаций, наделенных полномочиями по обеспечению равных прав и возможностей мужчин и женщин [10, с. 18].

Практическому обеспечению гендерного равенства способствует впервые выделенное в украинском законодательстве как самостоятельное направление государственной деятельности в сфере гендерного равенства применения позитивных действий – специальных временных мер, направленных на преодоление очевидного дисбаланса между возможностями женщин и мужчин реализовать равные права, предоставленные им Конституцией и законами Украины.

Модель позитивных действий предполагает изменение системы найма на работу и продвижения по службе путем установления дополнительных возможностей либо ограничений для лиц того или иного пола.

В соответствии с Законом Украины «Об обеспечении равных прав и возможностей женщин и мужчин» работодатель обязан создавать условия труда, которые позволили бы женщинам и мужчинам осуществлять трудовую деятельность на равной основе; обеспечивать женщинам и мужчинам возможность совмещать трудовую деятельность с семейными обязанностями; осуществлять равную оплату труда женщин и мужчин при одинаковой квалификации и одинаковых условиях труда; принимать меры по созданию безопасных для жизни и здоровья условий труда.

Следует отметить, что этот Закон соответствует европейским стандартам в сфере гендерной политики и продвигает Украину на пути гендерной интеграции. Вместе с тем с целью повышения эффективности реализации его норм, которые носят, в основном, декларативный характер, было бы целесообразно предусмо-

треть юридическую ответственность за несоблюдение установленных в нем положений, как со стороны работодателей, так и со стороны третьих лиц [11, с. 16].

В национальном трудовом праве предусмотрен запрет необоснованного отказа в приеме на работу; за необоснованный отказ в заключении трудового договора с беременной женщиной или женщиной с ребенком до трех лет предусмотрена уголовная ответственность. Однако механизм обеспечения в названных ситуациях доказательственной базы не разработан, судебная практика установления факта дискриминационных действий в отношении женщины при трудоустройстве и продвижении по службе отсутствует, не предусмотрены такие санкции и меры поощрения в отношении работодателя, которые стимулировали бы его к соблюдению гендерного равенства в трудовых отношениях [12, с. 9].

Говоря о реализации социально-экономических прав, необходимо обращаться не только к юридическому равенству, но и к равенству фактическому, которое может быть обеспечено посредством всех способов государственного воздействия, включая специальные меры защиты. Равенство фактических возможностей – это инструмент реального выравнивания положения мужчин и женщин в общественных отношениях, действенная система обеспечения равенства в правах [13, с. 14].

Итак, в Украине имеет место продвижение в реализации принципа гендерного равенства в сфере труда. Об этом свидетельствуют существующая нормативно-правовая база, созданные институты, осуществление мероприятий гендерного направления. Однако, несмотря на наличие законодательства, контроль за гендерной дискриминацией, бюджетное финансирование, уровень информационно-пропагандистской работы с населением можно оценить как недостаточный. Такая оценка касается и текущей практики защиты от гендерной дискриминации через судебную систему. Рассмотрение заявлений и жалоб на случаи дискриминации по признаку пола и анализ гендерного дисбаланса кадрового состава организации проводились нечасто [14, с. 18]. Сфера деятельности Государственной инспекции Украины по вопросам труда в отношении вопросов дискриминации по половому признаку должна распространяться не только на случаи увольнения беременных женщин или на отказ в их трудоустройстве из-за оплачиваемого отпуска по беременности, а также вопросы доступа к занятости, служебного продвижения, отнесения к профессиональным категориям, дискриминации в сфере оплаты труда [15, с. 11].

Разрыв между де-юре и де-факто продвижения гендерного равенства в Украине обусловлен тем, что: 1) правовая система, обеспечивающая гендерное равенство, имеет недостаточные экономические основания, а механизмы контроля и мониторинга соблюдения законодательства в сфере гендерного равенства несовер-

шенны; 2) отсутствует надлежащая ответственность за невыполнение нормативно-правовых актов в данной сфере.

Украине важно учитывать требования к процессу функционирования национального механизма внедрения гендерной политики, которые закреплены в международно-правовых актах. Требования к национальному механизму следующие: 1) быть подчиненным должностному лицу максимально высокого уровня; 2) осуществлять децентрализованное планирование, выполнение и контроль для широкого привлечения неправительственных организаций и общественности; 3) быть обеспеченным необходимыми человеческими и финансовыми ресурсами; 4) иметь возможность влиять на правительство в разработке политики во всех отраслях [16, с. 57, 64].

Проблемы, связанные с гендерной дискриминацией, решаются различными способами: через коллективные договоры (соглашения); через участие в различных консультациях, встречах, совещаниях, в том числе, и на самом предприятии; путем выработки программ деятельности профсоюзов по данному вопросу [17, с. 20].

Возможности социального диалога по улучшению положения женщин в сфере труда еще не полностью оценены в Украине. Это было подтверждено во время экспертизы коллективных договоров, проведенной в 2005 году при поддержке Проекта технического сотрудничества МОТ «Украина: содействие реализации основных принципов и прав в сфере труда» [18].

При этом статья 18 Закона Украины «Об обеспечении равных прав и возможностей женщин и мужчин» предусматривает, что в случае коллективно-договорного регулирования социально-трудовых отношений в генеральные соглашения, отраслевые (межотраслевые) и территориальные соглашения, коллективные договоры включаются положения, обеспечивающие равные права и возможности женщин и мужчин. Коллективные соглашения (договоры) должны предусматривать: 1) возложение обязанностей уполномоченного по гендерным вопросам – советника руководителя предприятия учреждения и организации, из структурных подразделений на одного из работников на общественных началах; 2) комплектование кадрами и продвижение работников по занятию относительно соблюдения принципа предоставления преимуществ лицу того же пола, в отношении которого существует дисбаланс; 3) устранение неравенства в оплате труда женщин и мужчин как в различных отраслях экономики, так и в одной отрасли на базе общего социального норматива оплаты труда в бюджетной и других сферах, а также на основе профессиональной подготовки (переподготовки) кадров. К сожалению, указанные нормы Закона далеко не всегда реализуются на практике.

Выполнение Государственной программы по утверждению гендерного равенства в украинском обществе на период до 2016 г. от 26.09.2013 № 717 позво-

лит: 1) усовершенствовать нормативно-правовую базу в сфере обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин, привести ее в соответствие с международными стандартами и законодательством Европейского Союза; 2) создать условия и возможности для паритетного участия женщин и мужчин в принятии политических, экономических и социальных решений; 3) повысить уровень осведомленности работодателей по вопросам внедрения международных стандартов равенства сотрудников в сфере труда; 4) создать надлежащие условия для обеспечения женщинам и мужчинам возможности совмещать с семейными обязанностями; 5) повысить уровень осведомленности населения по вопросам равного распределения семейных обязанностей и ответственности между женщинами и мужчинами по воспитанию ребенка; 6) повысить уровень компетенции специалистов по вопросам обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин; 7) обеспечить включение в учебные программы стандартов гендерного образования; 8) обеспечить проведение информационных кампаний с участием средств массовой информации, учреждений культуры и учебных заведений с целью преодоления стереотипных представлений о роли женщины и мужчины; 9) усовершенствовать механизм реагирования на факты дискриминации по признаку пола.

Выводы. Таким образом, реализация данных положений будет эффективной в рамках указанных в Законе Украины «О социальном диалоге в Украине» от 23.12.2010 № 2862-VI [19] форм социального диалога, а именно: обмена информацией, консультаций, согласительных процедур, коллективных переговоров по заключению коллективных договоров и соглашений. Именно социальный диалог приведет к более устойчивым результатам в содействии гендерному равенству и в разработке, внедрении и мониторинге гендерно-чувствительной политики.

Список использованной литературы

1. Пушкарева Н. Зачем он нужен, этот гендер? / Н. Пушкарева // Социальная история. – 1999. – С. 155–177.
2. Гінарау А. Комплексний гендерний підхід у колективних переговорах // Міжнародна організація праці, 2010 р. – 96 с.
3. Азбука прав працюючих жінок і гендерної рівності (друге видання) // Міжнародна організація праці, 2010 р. – 244 с.
4. Курінько Р. Дотримання принципу рівного ставлення та недискримінації на робочому місці у державному та приватному секторах України // Міжнародна організація праці, 2010 р. – 36 с.
5. Ржаницына Л. Женский труд: дискриминация усиливается / Л. Ржаницына // Человек и труд. – 1998. – № 5. – С. 28–31.
6. Карбонезе В. Комплексний гендерний підхід у державній службі зайнятості України: посібник для тренера/В. Карбонезе; Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – Київ: МБП, 2011. – 114 с.

7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 40. – Ст. 2536.
8. Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2013 № 717 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 79. – Ст. 2925.
9. Курінько Р. Кращі практики на рівні підприємств щодо поваги принципів рівних можливостей зайнятості та недискримінації на робочому місці у державному та приватному секторах України. Результати дослідження. – К., 2010. – 50 с.
10. Гендерна політика в системі державного управління : підручник / За заг. ред. М. Білинської. – Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. – 132 с.
11. Лазор В. Актуальные проблемы обеспечения равных прав и возможностей мужчин и женщин в трудовых отношениях / В. Лазор // Актуальні проблеми права: теорія і практика. Збірник наукових праць. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля. – 2007. – №10. – С. 11–16.
12. Лазор Л. Сущность, значение и перспективы реализации принципа гендерного равенства в сфере труда на современном этапе развития украинского государства / Л. Лазор // Актуальні проблеми права: теорія і практика. Збірник наукових праць. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля. – 2007. – № 10. – С. 3–11.
13. Лазор В. Сущность, значение и перспективы реализации принципа гендерного равенства в сфере труда на современном этапе развития украинского государства / Л. Лазор // Актуальні проблеми права: теорія і практика. Збірник наукових праць. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля. – 2007. – № 10. – С. 11–16.
14. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві. – К., 2007. – 144 с.
15. Комплексний гендерний підхід у системі інспекції праці України / Жоан Палет і Віларо // Міжнародне бюро праці. – Київ : МБП, 2010. – 54 с.
16. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні. – Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. – 140 с.
17. Гендерна рівність у світі праці в Україні / Г. Чепурко // Міжнародне бюро праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – Київ : МБП, 2010. – 50 с.
18. Ситуаційний аналіз проблеми гендерної рівності у сфері праці в Україні. Аналітичний звіт. – К. : Центр соціальних експертиз ІС НАНУ, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.csep.org.ua/index.php/gu/about-us>.
19. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI // Голос України. – 2011. – № 8.

УДК 349.4

ГРАДОСТРОИТЕЛЬНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ЗЕМЕЛЬНОГО МОРАТОРИЯ В УКРАИНЕ

Артем РИПЕНКО,

кандидат юридических наук, заместитель директора юридического департамента Одесского городского совета, доцент кафедры социально-правовых дисциплин Одесского государственного института внутренних дел

SUMMARY

The article addresses some of the problems related to lifting the moratorium on the alienation of some agricultural land and change of their designation. The problem is considered with the view to the urban planning policy and legislation of Ukraine as a whole. Certain proposals on the need to lift the moratorium as insufficiently effective are made. The author suggests certain amendments to Ukrainian land and urban legislation.

Key words: moratorium on land alienation, urban planning, alienation of agricultural land.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены некоторые проблемы отказа от моратория на отчуждение некоторых земель сельскохозяйственного назначения, изменение вида их использования. Проблема рассмотрена под специфическим углом зрения, а именно с точки зрения градостроительного законодательства и градостроительной политики Украины в целом. Сформулированы отдельные предложения по вопросу необходимости отказа от земельного моратория как недостаточно эффективного. Предоставлены некоторые авторские предложения для изменения текстов законодательных актов украинского земельного и градостроительного законодательства.

Ключевые слова: земельный мораторий, градостроительство, отчуждение земель, земли сельскохозяйственного назначения.

Постановка проблемы. Сегодня в Украине многие политики, юристы, экономисты, землеустроители и другие специалисты рассуждают на тему перспектив отказа от моратория на отчуждение и изменение целевого назначения некоторых земельных участков сельскохозяйственного назначения согласно Переходным положениям Земельного кодекса Украины (далее – ЗК) [1], который далее в статье будем называть «земельным мораторием». Высказываются противоположные взгляды, при этом каждая из озвученных специалистами позиций имеет рациональное зерно и определенное обоснование. Мы предлагаем в данной статье рассмотреть перспективы отказа от земельного моратория в аспекте реализации градостроительной политики Украины, рассмотрев особенности соответствующего правового регулирования.

Актуальность темы исследования. В свете взятого руководством государства курса на европейскую интеграцию трудно переоценить необходимость и своевременность отыскания взвешенного подхода к пересмотру норм ЗК относительно земельного моратория.

Состояние исследования. Отдельные проблемы отмены земельного моратория и влияния такой отмены на социально-экономические процессы, протекающие в «украинском селе», рассматривали в своих трудах ученые: И.И. Каракаш, П.Ф. Кулинич, А.Н. Мирошниченко, А.Г. Мартын и другие исследователи. В то же время, не так много научных исследований было посвящено влиянию возможной отмены земельного моратория на вопро-

сы градостроительного развития территорий и проблематике связей между соответствующими земельно-правовыми и градостроительно-правовыми нормами.

Целью и задачей статьи является исследование проблематики отказа от земельного моратория на сегодняшний день. Новизна исследования заключается в том, что данная проблема рассмотрена под углом градостроительной политики и градостроительно-правового регулирования.

Изложение основного материала.

1. Особенности градостроительного использования сельскохозяйственных земель в Украине.

В Украине выделяются различные по своему правовому режиму земли сельскохозяйственного назначения. Согласно ст. 22 ЗК земли сельскохозяйственного назначения – это земли, предоставленные для производства сельскохозяйственной продукции, осуществления сельскохозяйственной научно-исследовательской и учебной деятельности, размещения соответствующей инфраструктуры, в том числе инфраструктуры оптовых рынков сельскохозяйственной продукции, или предназначенные для этих целей.

Вопросам особенностей правового режима таких земель посвящены ст. 20, а также ст. 31-36 ЗК. Возможность застройки земель сельскохозяйственного назначения также различна. Например, на земельных участках для огородничества можно размещать только временные строения для хранения инвентаря. Среди земель сельскохозяйственного назначения ЗК, в частности,

выделяет: 1. Земли фермерских хозяйств (ст. 31, 32 ЗК, Закон «О фермерском хозяйстве» [2]); 2. Земли для ведения личного крестьянского хозяйства (ст. 33 ЗК, Закон «О личном крестьянском хозяйстве» [3]); 3. Земли для сенокосения и выпаса скота (ст. 34 ЗК); 4. Земельные участки для садоводства (ст. 35 ЗК); 5. Земельные участки для огородничества (ст. 36 ЗК); 6. Земельные участки для подсобного сельскохозяйственного производства несельскохозяйственных предприятий (ст. 37 ЗК).

По общему правилу запрещается застраивать пахотные угодья (пашню), а также территории многолетних насаждений, сенокосов, пастбищ и залежей, расположенные в границах земельных участков сельскохозяйственного назначения. В случае исключительной необходимости размещения жилищных или производственных объектов, коммуникаций преимущественно предоставляются несельскохозяйственные угодья или сельскохозяйственные угодья худшего качества. Поскольку согласно ст. 22 ЗК в составе земель сельскохозяйственных земель наряду с сельскохозяйственными угодьями выделяются и несельскохозяйственные угодья: хозяйственные пути, земли под хозяйственными постройками и дворами, инфраструктурой и пр., застройку полагается размещать в основном в их границах.

Итак, в каких случаях возникает необходимость застройки земельных участков сельскохозяйственного назначения? Чаще всего речь идет о застройке: 1) на меже или в непосредственной близости от городских населенных пунктов (застройка пригородной зоны); 2) части территории сельских населенных пунктов; 3) расположенных за границами населенных пунктов или в их границах территорий, занятых сельскими хозяйствами. В первом случае превалирует дачное, жилое и коттеджное строительство (не сельскохозяйственное), спрос на которое, если верить экспертам, постоянно растет [4]. Во втором и третьем размещаются здания и сооружения, необходимые для обеспечения производства сельскохозяйственной продукции, либо жилье, предназначенное непосредственно для фермеров. Так, согласно ст. 5 Закона «О фермерском хозяйстве» на земельном участке фермерского хозяйства можно обустроить жилье в той части участка, с которой обеспечивается удобный доступ ко всем производственным объектам хозяйства (разумеется, этот критерий весьма условен, ему едва ли место в законе). Более того, члены фермерского хозяйства имеют право на создание отдельной фермерской усадьбы за границами населенного пункта, которой должен быть присвоен почтовый адрес. На фермерских земельных участках, разумеется, размещаются и сами здания и сооружения ферм (для разведения птиц, кролей и пр., определенных культур).

Земельные вопросы застройки земельных участков сельскохозяйственного назначения урегулированы ст. 177-180, 186 ЗК, ст. 25,42-47 Закона «О землеустройстве» [5], принятыми на их основе подзаконными акта-

ми, в том числе постановлением Кабинета Министров Украины от 26.05.2004 г. № 681 «Об утверждении Порядка осуществления природно-сельскохозяйственного, эколого-экономического, противозерозийного и других видов районирования (зонирования) земель» [6]. С определенной долей условности можно сказать, что предусмотренные данным постановлением могут быть использованы при поиске земельных угодий худшего качества, пригодных для застройки.

Земельное законодательство предусматривает, какая планировочная и проектная землеустроительная документация может разрабатываться для обеспечения использования земельных участков сельскохозяйственного назначения. К первой относятся: общегосударственные, региональные или республиканские программы использования и охраны земель, схемы землеустройства и технико-экономические обоснования использования и охраны земель административно-территориальных единиц, проекты землеустройства по установлению и изменению границ административно-территориальных единиц, проекты землеустройства по упорядочиванию территории населенных пунктов. Ко второй – проекты землеустройства по отводу земельных участков, проекты землеустройства, обеспечивающие эколого-экономическое обоснование севооборота и упорядочение угодий (для земель сельскохозяйственного назначения), проекты землеустройства по упорядочиванию существующих землевладений и землепользований (для других земель). На их основе согласно ст. 21 Закона «О государственном земельном кадастре» [7] в кадастровую базу вносятся сведения об угодьях земельного участка. В том числе об угодьях, на которых можно размещать здания и сооружения.

Следует отметить, что для застройки любых земельных участков (территорий) необходимо соблюдение не только земельного, но и градостроительного законодательства. Основные градостроительные законы: «О регулировании градостроительной деятельности» [8], «Об основах градостроительства» [9], «Об архитектурной деятельности» [10] не устанавливают особенностей застройки сельскохозяйственных земель. Такие особенности установлены отдельными государственными строительными нормами (ДБН), которые принимаются согласно Закону «О государственных строительных нормах» [11]. Например, ДБН Б.2.4-3-95 «Генеральные планы сельскохозяйственных предприятий», ДБН Б.2.4-4-97 «Планировка и застройка малых сельскохозяйственных предприятий и крестьянских фермерских хозяйств». Соблюдая требования этих актов и упорядочив соответствующим образом земельные угодья в границах земельного участка, на пригодных к застройке угодьях можно размещать объекты градостроительства с учетом требований, установленных законом к правовому режиму того или иного вида земель сельскохозяйственного назначения.

Порядок планирования и застройки сельскохозяйственных земельных участков такой же, как и застройки всех остальных земель. Для этого требуется: 1. Получить исходные данные (условия и ограничения застройки земельного участка и технические условия служб на подключение к коммуникациям). 2. Разработать и утвердить проект строительства. 3. Осуществить строительные работы, принять объект в эксплуатацию и зарегистрировать право собственности на него.

Этим шагам обязательно предшествуют два важнейших момента, у которых в данном случае есть определенные особенности: 1. Планирование территорий. 2. Оформление (приобретение) права на земельный участок.

Процедура планирования градостроительного освоения земельных участков сельскохозяйственного назначения зависит от того, расположен участок в границах населенного пункта или за его границами. В первом случае основными планировочными документами являются генеральный план населенного пункта, детальный план территории, план зонирования территории. Во втором – схема планировки территории области или района и детальный план территорий за границами населенного пункта. В первом случае планировочные документы утверждаются органами местного самоуправления, во втором – органами исполнительной власти (государственными районными администрациями). Как первые, так и вторые планировочные документы разрабатываются на основании Генеральной схемы планирования территории Украины.

Одной из основных особенностей приобретения прав на земельные участки сельскохозяйственного назначения для нужд, связанных с градостроительством, является наличие земельного моратория, о чем пойдет речь ниже. Земельные участки, на которые не распространяются правила о моратории, могут быть отчуждены с учетом норм гражданского законодательства и специфики, установленной ЗК (ст. ст. 130, 132 и др. ЗК).

2. Земельный мораторий: общие проблемы и перспективы, связь с вопросами застройки земель.

Как отмечают специалисты, мораторий на отчуждение земельных паев был введен в 2001 году с принятием Закона «О соглашениях об отчуждении земельной доли (пая)». С принятием нового ЗК мораторий не был снят, а наоборот был существенно расширен [12]. На сегодня запрещены:

- купля-продажа земельных участков сельскохозяйственного назначения государственной и коммунальной собственности, кроме изъятия (выкупа) их для общественных нужд;

- купля-продажа или иным способом отчуждение земельных участков, изменение целевого назначения (использования) земельных участков, находящихся в собственности граждан и юридических лиц: а) для ведения товарного сельскохозяйственного производства;

- б) земельных участков, выделенных в натуре (на местности) владельцам земельных долей (паев) для ведения личного крестьянского хозяйства, а также; в) земельных долей (паев), кроме отдельных исключений;

- внесение права на земельную долю (пай) в уставные капиталы хозяйственных обществ.

Земельный мораторий распространяет свое действие не на все земельные участки сельскохозяйственного назначения. Например, не являются «подмораторными» участки для садоводства, огородничества, а также те участки личных крестьянских и фермерских хозяйств, которые не были выделены на местности лицам-владельцам земельных паев, и целевое назначение которых по документам не сформулировано как «для ведения товарного сельскохозяйственного производства».

Очевидно, что нормы, касающиеся земельного моратория, сдерживают и застройку «подмораторных» земельных участков. Во-первых, лицо, имеющее намерение застройки, не может свободно приобрести земельный участок на рынке, во-вторых, не может изменить целевое назначение (использование) своего земельного участка. Мы ни в коем случае не выступаем за то, что земли сельскохозяйственного назначения нужно застраивать. Эти земли должны использоваться в первую очередь по назначению – для выращивания сельскохозяйственной продукции, использоваться для нужд животноводства. Однако в определенных случаях такие земли нужно использовать и для градостроительных нужд. Это может быть сделано тогда, когда является экономически обоснованным и экологически безопасным. Следует понимать, что в определенных случаях использование сельскохозяйственных земель для градостроительных нужд является их рациональным использованием.

Можно сказать, что земельный мораторий стал основной особенностью земельного рынка независимой Украины (второй особенностью является то, что этот «рынок» стал теневым), что значительным образом повлияло в сдерживающем ключе на особенности делового и инвестиционного сектора в сфере застройки таких земель. В первую очередь, не заинтересованы в инвестировании средств в градостроительное развитие территорий сельскохозяйственного назначения иностранные инвесторы. Как мы уже говорили, инвестиции могли бы привлекаться по двум основным направлениям: 1. Застройка непосредственно для нужд сельского хозяйства. 2. Изменение использования инвестиционно привлекательных земель сельскохозяйственного назначения (преимущественно худшего качества) для размещения жилья, крупных торговых центров и прочих объектов в пригородах или незначительном удалении от мегаполисов.

Возможность и целесообразность дальнейшего существования земельного моратория в Украине, по нашему мнению, весьма сомнительна с учетом ряда факторов. Во-первых, с юридической точки зрения зе-

мельный мораторий представляет собой сужение прав собственников земельных участков. Ограничивается (фактически бессрочно) как *jus abutendi* – правомочие распоряжения, так и *jus fruendi* – правомочие пользования. Такой подход законодателя можно рассматривать, как действия по «опустошению» содержания права собственности. Можно ставить вопрос о сходстве моратория с лишением граждан права собственности, с фактической экспроприацией имущества. Во-вторых, существование моратория сдерживает возможность свободного получения кредитов под залог земель, в том числе для целей их градостроительного освоения. Обратной стороной кредитно-заемных отношений является возможность отчуждения заложенного имущества, что не допускается по закону. Сомнительные схемы, по которым огромное количество «подмораторных земель» изменило собственника, не принесли бюджетам должных поступлений. Земельный мораторий в определенной степени мешает финансовым потокам проникнуть в страну и оборачиваться внутри нее. Думается, что высвобождение на рынке таких активов, как земельные участки сельскохозяйственного назначения и обоснованная либерализация норм по их градостроительному освоению (речь не идет о снятии всех запретов и вседозволенности), способны дать заметный толчок для экономического роста, создания новых рабочих мест, притока финансирования в развитие загородных территорий. Кроме того, создадутся предпосылки для функционирования действительно рентабельных крупных сельскохозяйственных предприятий с «полным циклом», то есть не только с собственными пахотными землями, но и необходимой инфраструктурой, жилищными, производственными, социально-бытовыми объектами и пр.

В-третьих, с точки зрения экологической политики дальнейшее существование моратория является скорее негативным фактором. Сегодня практически невозможно оптимизировать и консолидировать сельскохозяйственные угодья, часть которых деградирована. Зачастую они используются нерационально, в ущерб окружающей природной среде. На наш взгляд, рациональная и обоснованная застройка и благоустройство части земель сельскохозяйственного назначения, в комплексе с рядом природоохранных мероприятий, не ухудшит, а возможно и улучшит состояние окружающей природной среды.

Мораторий также существенным образом сдерживает эффективное и рациональное использование территорий для урбанистических нужд. Дело в том, что менее ценные по своим почвенным характеристикам сельскохозяйственные земли (многие из которых непригодны к дальнейшему использованию) пригородных зон могли бы эффективно использоваться для дальнейшего развития городов, привлечения дополнительных капиталов. Вместо того, чтобы размещать экологически чистое жилье в пригороде, снижая нагрузку на экологию и ин-

фраструктуру городов, населенные пункты опоясывают нерационально используемые сельскохозяйственные земли, что наносит вред окружающей природной среде само по себе. По факту сельскохозяйственные земли, на застройку которых существовал реальный бизнес-интерес, были тем или иным способом фактически застроены коттеджными и другими поселками, супермаркетами. Но это было сделано в обход закона. Все средства и обороты были спрятаны, а соответствующие сделки уведены в тень.

Не можем не отметить, что поднятая нами проблема во многом имеет политический характер. Идея земельного моратория разновекторно используется различными политическими силами и движениями. Вопрос обострился в свете евроинтеграционных процессов. Так, проектом Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС предусмотрена необходимость улучшения конкурентоспособности сельскохозяйственного сектора, эффективности и прозрачности рынков, а также условий для инвестирования. Кроме того, требование о снятии моратория – одно из требований МВФ для кредитования украинской экономики.

В то же время, специалисты говорят и о негативных последствиях отказа от моратория. Самыми существенными предполагаются: разбалансирование агробизнеса, возможное рейдерство, отток людей из сельской местности, утрата национально-культурных ценностей и идей, «украинского самосознания» и пр. По нашему мнению, эти, возражения не уравнивают массу недостатков, порожденную земельным мораторием.

Выводы. На сегодняшний день существуют как предпосылки, так и необходимость отказа от земельного моратория путем внесения определенных законодательных изменений в акты земельного законодательства. Это создаст весьма твердую основу для обоснованного и рационального градостроительного и иного использования сельскохозяйственных территорий. Проблема пересмотра норм, касающихся земельного моратория, безусловно, является комплексной проблемой. При ее разрешении нельзя забывать о сбалансированном развитии сельской местности и ее жителей, об установлении на законодательном уровне определенных запретов и ограничений, связанных с «запуском» рынка земель сельскохозяйственного назначения. Тем не менее, эти обстоятельства не должны стать отговоркой, позволяющей продлевать земельный мораторий и далее, что негативно скажется и на дальнейшие отношения в сфере градостроительства.

Список использованной литературы

1. Земельный кодекс Украины // Ведомости Верховной Рады Украины. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.
2. О фермерском хозяйстве : Закон Украины от 19.06.2003 № 973-IV // Ведомости Верховной Рады Украины. – 2003. – № 45. – Ст. 363.

3. О личном крестьянском хозяйстве : Закон Украины от 15.05.2003 № 742-IV // Ведомости Верховной Рады Украины – 2003. – № 29. – Ст. 232.

4. Тамарова Л. Прочь из города: почему киевляне перебираются в пригород? / Л. Ташматова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://biz.liga.net/all/nedvizhimost/stati/2690797-chem-zhile-v-prigorode-privlekaet-kievlyan-reyting-zhilkompleksov.html>.

5. О землеустройстве : Закон Украины от 22.05.2003 // Ведомости Верховной Рады Украины. – 2003. – № 36. – Ст. 282.

6. Об утверждении Порядка осуществления природно-сельскохозяйственного, эколого-экономического, противозерозийного и других видов районирования (зонирования) земель: постановление Кабинета Министров Украины от 26.05.2004 г. № 681.

7. О государственном земельном кадастре : Закон Украины от 07.07.2011 // Официальный вестник Украины. – 2011. – № 60. – Ст. 2405.

8. О регулировании градостроительной деятельности : Закон Украины от 17.02.2011 // Ведомости Верховной Рады Украины. – 2011. – № 34. – Ст. 343.

9. Об основах градостроительства : Закон Украины от 16.11.1992 // Ведомости Верховной Рады Украины. – 1992. – № 52. – Ст. 683.

10. Об архитектурной деятельности : Закон Украины от 20.05.1999 року // Ведомости Верховной Рады Украины. – 1999. – № 31. – Ст. 246.

11. О строительных нормах : Закон Украины от 05.11.2009 № 1704-VI // Ведомости Верховной Рады Украины. – 2010. – № 5. – Ст. 41.

12. Мирошниченко А.Н. Мораторию – нет! / А.Н. Мирошниченко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.amm.org.ua/en/component/content/article/31-uncategorised/9-moratoriyuni>.

УДК 342.922

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СУБЪЕКТОВ ДИСЦИПЛИНАРНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ, НАРУШИВШИХ УСТАНОВЛЕННЫЕ ПУБЛИЧНО-ПРАВОВЫЕ ПРЕДПИСАНИЯ

Валерий СЕРЕДА,

кандидат юридических наук, доцент, исполняющий обязанности ректора
Львовского государственного университета внутренних дел

SUMMARY

The article analyzes the rules of domestic law, which defines the legal status of the subjects of disciplinary liability, violate established public law regulations. The analysis provided by the copyright of their interpretation of concepts and list. In particular, given their own vision of the classification of such entities, as well as an attempt their critical analysis. As a result, characterized by features of the application of disciplinary measures to these subjects.

Key words: delictual ability, disciplinary liability, disciplinary action, the public law provisions offenses, subjects.

АННОТАЦИЯ

В статье проводится анализ норм отечественного законодательства, которое определяет правовой статус субъектов дисциплинарной ответственности, нарушивших установленные публично-правовые предписания. В результате проведенного анализа предоставлено авторское толкование их понятия и перечня. Приведено собственное видение классификации таких субъектов, а также предпринята попытка их критического анализа. В результате охарактеризованы особенности применения мер дисциплинарного воздействия к указанным субъектам.

Ключевые слова: деликтоспособность, дисциплинарная ответственность, дисциплинарное взыскание, публично-правовые предписания, правонарушения, субъекты.

Постановка проблемы. Социально-политические изменения в украинском обществе и новые приоритеты государства побудили отечественную юридическую науку к поиску перехода от традиционных и устоявшихся исследовательских моделей к парадигме, основанной на учете качественно новых факторов.

На административно-правовом пространстве особый интерес по этому поводу составляет научная оценка явлений, возникающих в административно-правовой сфере, посягающих на публично-правовые отношения (проступки, нарушающие специализированные режимы пребывания в учреждениях и заведениях, что установлены и регламентированы нормативно-правовыми актами Украины).

Украинская правовая наука располагает значительным массивом теоретических и практических разработок по вопросам административного принуждения, административного проступка, административной ответственности военнослужащих и лиц, на которых распространяется действие дисциплинарных уставов, причин проступков. Изучение же самого проступка, который не посягает на трудовые отношения, но за который предусмотрено дисциплинарное взыскание, как самостоятельного правового феномена отошло на второй план и осуществляется преимущественно в контексте юридической ответственности.

Актуальность темы исследования подтверждается тем, что без фундаментального научного анализа

теоретических и прикладных проблем дисциплинарной ответственности в публично-правовых отношениях в соответствии с европейскими стандартами и положениями Концепции административной реформы в Украине сделать всеобъемлющий общий прорыв в сфере административной ответственности в сфере дисциплинарной ответственности невозможно.

Состояние исследования. Непосредственному анализу проблем дисциплинарной ответственности в публично-правовых отношениях, которые были использованы в работе, посвящены исследования таких ученых: В.С. Венедиктова, В.Н. Дубровина, И.Ф. Корж, А.Ю. Синявской, А.М. Синицы, С.С. Тюрина, А.Ф. Моты, А.М. Медведа, В.В. Чумак, С.А. Шпаренко т. п.

Работы отечественных и зарубежных специалистов составили теоретическую базу для нового взгляда на правовую природу, содержание и основания юридической фиксации в законодательстве дисциплинарной ответственности в публично-правовых отношениях. Они позволили раскрыть состояние теоретических исследований дисциплинарных проступков, посягающих на установленный специальный режим пребывания в государственных учреждениях и учреждениях закрытого типа, дисциплинарной ответственности военнослужащих и лиц, на которых распространяется действие дисциплинарных уставов при совершении административных правонарушениях. А также доказать, что институт

дисциплинарной ответственности за публично-правовые проступки должен создать новый институт – публично-организационную ответственность как структурный подвид юридической ответственности.

Также следует отметить, что проведенных этими учеными исследований проблем характеристики субъектов дисциплинарной ответственности, нарушивших установленные публично-правовые предписания, недостаточны, учитывая современные условия и процессы реформирования правоохранительной системы в Украине. Эти обстоятельства определяют актуальность статьи, ее важное теоретическое и практическое значение для дисциплинарной ответственности в публично-правовых отношениях, в соответствии с современным украинским государством.

Целью и задачей статьи является характеристика субъектов дисциплинарной ответственности, нарушивших установленные публично-правовые предписания на основе новой идеологии реформирования административно-правовых институтов и обновленных представлений об административной культуре, соответствующие Европейским стандартам и сформулированные Концепцией административной реформы в Украине.

Изложение основного материала. С этимологической точки зрения понятие «субъект» рассматривается как слово иноязычного происхождения – «носитель определенного рода деятельности», «источник активности», направленность на объект [1, с. 553]. Оно применяется многими отраслями фундаментальных знаний. Не вдаваясь в глубокий анализ общей теории права, отметим, субъектом права являются лица, организации, государственные органы, за которыми признано законом особое юридическое свойство правосубъектности, которая дает возможность участвовать в правоотношениях.

Как отмечают современные ученые Р.А. Куйбида и В.И. Шишкин, субъекты административного права – это потенциальные участники общественных отношений, которые имеют права, свободы, интересы и обязанности, определенные нормами административного права [2, с. 62]. Указанные авторы, как и многие другие, уверяют, что субъект административного права отличается от субъекта (участника) административно-правовых отношений. Если субъекты административного права – это органы управления, государственные служащие и др., обладающие правосубъектностью, потенциальной способностью вступать в административно-правовые отношения, то субъекты (участники) этих отношений реально в них участвуют.

Субъект правоотношений наделен правосубъектностью, это является первым шагом в процессе преобразования юридических норм в социальную плоскость. Неотъемлемым элементом правосубъектности является деликтоспособность субъекта. По мнению большинства авторов, под деликтоспособностью понимается способность субъекта самостоятельно нести юридическую от-

ветственность за совершенное правонарушение [3, с. 550].

Считаем, что деликтоспособность – это способность лица нести установленные законом неблагоприятные последствия как за собственное неправомерное поведение, так и за поведение другого субъекта, за деятельность которого он обязан нести ответственность согласно правовой норме.

Следовательно, субъекты дисциплинарной ответственности, нарушившие установленные публично-правовые предписания (публично-организационной ответственности) – это физические, деликтоспособные, вменяемые лица, которые достигли установленного законом возраста и совершили публично-организационные проступки, посягающие на установленный законом режим содержания, размещение, пребывание в специализированных государственных учреждениях, за которые предусмотрена дисциплинарная ответственность.

Рассмотрим особенности деликтоспособности отдельных субъектов по совершенному ими публично-организационному проступку, за который предусмотрена дисциплинарная ответственность.

Лица, совершившие преступления, осужденные к лишению свободы, должны отбывать назначенный судом срок наказания в учреждениях исполнения наказаний. За это время с ними должен быть проведен сложный комплекс различных мер воспитательного характера. В местах лишения свободы осужденные за нарушение установленного порядка отбывания наказания подлежат дисциплинарной ответственности.

Под нарушением требований режима отбывания наказания рассматривается сознательное противоправное деяние лица, осужденного к лишению свободы, посягающее на правовой порядок отбывания наказания, установленный уголовно-исполнительным законодательством, права и безопасность других лиц.

За нарушение установленного порядка отбывания наказания к осужденным могут применяться следующие меры взыскания: предупреждение; выговор; строгий выговор; назначение на внеочередное дежурство по уборке помещений и территории колонии; дисциплинарный штраф в сумме до двух минимальных размеров заработной платы; отмена улучшенных условий содержания; водворение осужденных мужчин, содержащихся в исправительных колониях, в дисциплинарный изолятор с выводом или без вывода на работу или учебу на срок до пятнадцати суток, а осужденных женщин – до десяти суток; водворение осужденных, содержащихся в помещениях камерного типа исправительных колоний максимального уровня безопасности, в карцер без вывода на работу на срок до пятнадцати суток; перевод осужденных, содержащихся в исправительных колониях, в помещение камерного типа (одиночную камеру) на срок до трех месяцев.

Изолятор временного содержания выделяется как место лишения свободы. Изоляторы временного содер-

жания действуют при органах внутренних дел Украины для содержания лиц, в отношении которых в качестве меры пресечения избрано заключение под стражу, или лиц, арестованных в административном порядке (например, за мелкое хулиганство). Функции изолятора временного содержания выполняют также гауптвахты при воинских частях и гарнизонах в отношении военнослужащих, обвиняемых или подозреваемых в совершении преступлений.

Условия содержания лиц в изоляторах временного содержания должны быть такими же, как в следственных изоляторах. Лиц, взятых под стражу, после окончания соответствующего срока пребывания в изоляторах временного содержания переводят в следственные изоляторы.

В юридической литературе изоляция понимается как правовая категория. Это принудительное временное правовое ограничение социальных связей личности, связанное с помещением ее в места, определенные законом, с целью, установленной компетентным органом [4].

Местами предварительного заключения для содержания лиц, в отношении которых в качестве меры пресечения избрано заключение под стражу, являются следственные изоляторы. В отдельных случаях эти лица могут находиться в местах содержания задержанных [5, с. 90].

Эти учреждения имеют специальное назначение, что обусловлено их задачами, которые определяют место и роль следственных изоляторов и мест предварительного содержания в борьбе с преступностью.

Основой деятельности специального приемника для содержания лиц, подвергнутых административному аресту, является приказ МВД Украины от 18 сентября 1992 г. № 552 [6], в котором указано, что специальный приемник является учреждением милиции, выполняющим функции по содержанию лиц, подвергнутых административному аресту. Лица от 18 лет, содержащиеся в специальных приемниках, привлечены к ответственности в виде административного ареста, который применяется только в исключительных случаях за отдельные виды административных правонарушений на срок до пятнадцати суток районным, районным в городе, городским или межрайонным судом (судьей).

Среди учреждений органов внутренних дел ограничивать свободу лиц и удерживать их в связи с выполнением возложенных на них функций имеют право (или обязанность) приемники-распределители для детей, изоляторы временного содержания задержанных и заключенных под стражу лиц, специальные приемники для лиц, подвергнутых административному аресту. Правовой статус специальных учреждений органов внутренних дел определяется через их компетенцию, то есть их права и обязанности, зафиксированные в действующем законодательстве. От полноты юридической фиксации полномочий данных учреждений зависит эффективность их деятельности. Правовой статус специ-

альных учреждений органов внутренних дел определяется исключительно как их компетенция, закрепленная в нормативно-правовых актах, посвященных учреждениям, а также в учредительных документах [7, с. 17, 32].

Приемники-распределители для детей – это специальные учреждения органов внутренних дел, предназначенные для временного содержания детей в возрасте от 11 лет. Дети, которые грубо нарушают дисциплину и правила внутреннего распорядка или в отношении которых меры воспитательного характера не дали положительных результатов, могут помещаться в дисциплинарную комнату. Надо отметить, что в приемник-распределитель помещаются дети с 11 лет, а публично-организационная ответственность может применяться к указанным субъектам с 16 лет, именно поэтому предлагаем внести изменения в Положение о приемниках-распределителях для несовершеннолетних.

Особой категорией заведений Министерства образования и науки Украины являются учреждения социальной реабилитации, в которых содержатся дети, которые совершили правонарушения (преступления), но еще не достигли возраста, когда наступает уголовная ответственность за них. Такими учреждениями являются общеобразовательные школы социальной реабилитации; профессиональные училища социальной реабилитации.

Общеобразовательная школа социальной реабилитации является государственным учебным заведением. Направление детей и подростков учиться в школы социальной реабилитации осуществляется судами в установленном законом порядке. Задачей школы социальной реабилитации является создание надлежащих условий для жизни, обучения и воспитания ученика, повышение его общеобразовательного и культурного уровня, профессиональной подготовки, развития индивидуальных способностей и наклонностей, обеспечение правового воспитания и социальной защита в условиях постоянного педагогического режима. В школу социальной реабилитации направляются несовершеннолетние правонарушители в возрасте от 11 до 14 лет на основании решения суда. За нарушение режима на учащихся могут налагаться следующие взыскания: предупреждение; объявление выговора; обсуждение на общем собрании учащихся, группы, отряда, педагогическом совете; помещение в дисциплинарную комнату на срок до двух суток.

Надо отметить, что, по нашему убеждению, к лицам, которым не исполнилось 16 лет, нецелесообразно применять взыскания публично-организационного содержания, именно поэтому предлагаем исключить возможность применения термина «взыскания» к лицам, не достигшим 16 лет. К лицам с 14 лет, нарушающим режим пребывания в данных учреждениях, необходимо применять воспитательные меры: предупреждение, обсуждение на общем собрании учащихся группы, отряда, педагогическом совете, которые не влекут за собой последствий ответственности.

Профессиональное училище социальной реабилитации является государственным учреждением Министерства образования и науки, где учатся несовершеннолетние правонарушители. Задачей училища социальной реабилитации является создание надлежащих условий для жизни, обучения и воспитания ученика, повышение его общеобразовательного и культурного уровня, профессиональной подготовки, развития индивидуальных способностей и наклонностей, обеспечение правового воспитания и социальной защита в условиях постоянного педагогического режима. В училища социальной реабилитации направляются несовершеннолетние правонарушители в возрасте от 14 лет на основании решения суда. Несовершеннолетние содержатся в училищах социальной реабилитации в пределах срока, установленного судом, но не более трех лет, за совершение преступления в возрасте до 18 лет или совершения правонарушения до достижения возраста, в котором наступает уголовная ответственность. При переводе учащихся из школы социальной реабилитации в училище социальной реабилитации общий срок пребывания в этих учреждениях не должен превышать трех лет.

За нарушение требований режима и правил поведения на учащихся училища социальной реабилитации могут налагаться следующие взыскания: объявление замечания; объявление выговора; помещение в дисциплинарную комнату на срок до двух суток.

Еще одним субъектом дисциплинарной ответственности выступают лица, которые в соответствии с состоянием здоровья находятся в медицинских учреждениях, предоставляющих соответствующие медицинские услуги, и которые должны соблюдать соответствующий режим указанного заведения. Надо отметить, что к данной категории лиц не применяются публично-организационные меры ответственности. Предусматривается возможность досрочной выписки из медицинского учреждения за грубое нарушение режима пребывания (употребление спиртных или наркотических веществ). К несовершеннолетним вообще не применяется досрочная выписка.

Иностранцы и лица без гражданства, которые находятся на территории Украины на законных основаниях – это лица, которые в установленном законодательством или международным договором Украины порядке въехали в Украину и постоянно или временно проживающих на ее территории, или временно находятся в Украине.

Нелегальный мигрант – это иностранец или лицо без гражданства, которое пересекло государственную границу вне пунктов пропуска или в пунктах пропуска, но с укрытием пограничного контроля, безотлагательно не обратилось с заявлением о предоставлении статуса беженца или получения убежища в Украине, а также иностранец или лицо без гражданства, которые законно прибыли в Украину, но по истечении определенного срока пребывания утратили основания для дальнейшего

пребывания, но уклоняются от выезда из Украины.

Нелегальные мигранты задерживаются по решению суда в пунктах временного пребывания иностранцев и лиц без гражданства, которые незаконно находятся в Украине. На территории данных пунктов действует специальный режим пребывания, установленный в соответствии с постановлением Кабинета Министров Украины от 17 июля 2012 № 1110 «Об утверждении Типичного положения о пункте временного пребывания иностранцев и лиц без гражданства, которые незаконно находятся в Украине» [8]. Иностранцы и лица без гражданства содержатся в пункте временного пребывания в течение срока, необходимого для выполнения постановления административного суда об их принудительном выдворении за пределы Украины, но не более 12 месяцев.

Надо отметить, что законодатель четко указывает на наличие установленного режима пребывания и обязательного его соблюдение иностранцами и лицами без гражданства. Но данным нормативный акт не предусматривает публично-организационную ответственность за нарушение указанного режима.

Именно поэтому предлагаем дополнить Типичное положение о пункте временного пребывания иностранцев и лиц без гражданства, которые незаконно находятся в Украине пунктом 25 «Ответственность иностранцев и лиц без гражданства за нарушение режима пребывания в пункте временного пребывания».

Верховной Радой Украины 8 июля 2011 был принят Закон Украины «О беженцах и лицах, нуждающихся в дополнительной или временной защите» № 3671-VI [9]. Согласно указанному нормативно-правовому акту, беженец – это лицо, которое не является гражданином Украины, вследствие обоснованных опасений стало жертвой преследований по признаку расы, вероисповедания, национальности, гражданства (подданства), принадлежности к определенной социальной группе или по политическим убеждениям находится вне страны своей гражданской принадлежности, не может пользоваться защитой этой страны или не желает пользоваться этой защитой вследствие таких опасений или, не имея гражданства (подданства) и находясь за пределами страны своего предыдущего постоянного проживания, не может или не желает вернуться в нее вследствие указанных опасений. Из приведенного необходимо заметить, что беженцы, в отличие от иностранцев, не пользуются защитой государства, гражданами (подданными) которого они являются, и не связаны с государством своего гражданства (подданства) какими-либо обязательствами, хотя формально и считаются его гражданами (подданными) [10, с. 7]. Указанные субъекты размещаются в пунктах временного размещения беженцев, в которых также установлен соответствующий режим пребывания, нарушение которого предусматривает, что в случае нанесения материального ущерба данные субъекты обя-

заны возместить их за счет собственных средств в размере установленной суммы убытков (отказ добровольно возместить убытки решается в соответствии с действующим законодательством) (гражданско-правовые отношения). В случае отказа в предоставлении статуса беженца или после окончания срока пребывания в пункте иностранцы и лица без гражданства данные лица в течение суток должны отбыть к месту временного или постоянного проживания. Лица, нарушающие Правила проживания в пункте временного размещения беженцев, подлежащих досрочному выселению без предоставления другого места временного пребывания [11].

Выводы. Исследовав особенности субъектов дисциплинарной ответственности в публично-правовых отношениях, мы пришли к следующим выводам. Субъекты дисциплинарной ответственности, нарушившие установленные публично-правовые предписания, – это физические, деликтоспособные, вменяемые лица, которые достигли установленного законом возраста и совершили публично-организационные проступки, посягающие на установленный законом режим содержания, размещения, пребывания в специализированных государственных учреждениях, за которые предусмотрена дисциплинарная ответственность.

Нами были охарактеризованы основные субъекты, в отношении которых назначается публично-организационная ответственность за нарушение публичных режимов пребывания, установленных нормативно-правовыми актами Украины. По нашему мнению, к таким субъектам относятся: лица, осужденные к лишению свободы; лица, которые находятся в специально отведенных местах для временного содержания (изоляция временного содержания); лица, которые находятся в следственных изоляторах государственной уголовно-исполнительной службы Украины; больные, которые находятся в больницах; несовершеннолетние, содержащиеся в приемнике-распределителе органов внутренних дел; ученики (воспитанники) в школах и профессиональных училищах социальной реабилитации для несовершеннолетних. Под нарушением требований режима отбывания наказания рассматривается сознательное противоправное деяние лица, осужденного к лишению

свободы, посягающее на правовой порядок отбывания наказания, установленный уголовно-исполнительным законодательством, права и безопасность других лиц.

Список использованной литературы

1. Словник іншомовних слів / уклад. : С.М. Морозов, Л.П. Шкарапута – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с.
2. Основи адміністративного судочинства та адміністративного права : навч. посіб. / за заг. ред. Р.О. Куйбіди, В.І. Шишкіна. – К., 2006. – 576 с.
3. Хачатуров Р.Л. Общая теория юридической ответственности : монография / Р.Л. Хачатуров, Д.А. Липинский. – СПб. : «Юридический центр Пресс», 2007. – 950 с.
4. Українська Радянська енциклопедія : в 12 т. / ред. кол. – К. : Головна редакція УРЕ, 1977. – Т. 4. – 542 с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України. Коментар основних положень / упоряд. В.М. Тertiшник. – К. : Літера ЛТД, 2006. – 272 с.
6. Про затвердження Положення про спеціальний приймальник для утримання осіб, підданих адміністративному арешту. Наказ МВС України від 18 вересня 1992 р. № 552 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.
7. Лещенко Д.С. Правовий статус установ в цивільному праві України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Лещенко Д.С. ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – 199 с.
8. Про затвердження Типового положення про пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні. Постанова Кабінету міністрів України від 16 лютого 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
9. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 16. – Ст. 146.
10. Чехович С.Б. Правове регулювання міграційних процесів в Україні : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 / С.Б. Чехович ; Київський ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1998. – 16 с.
11. Правила проживання у пункті тимчасового розміщення біженців : Наказ Державного комітету національностей та міграції від 05 вересня 2002 № 31. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО; КРИМИНОЛОГИЯ; УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА

УДК 343.102:[343.71:629.33]+351.811.12

ОРГАНІЗАЦІЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ПРОФІЛАКТИКИ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Віталій ГАПЧИЧ,

здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки
Львівського державного університету внутрішніх справ, підполковник міліції

SUMMARY

The article analyzes Prevent misappropriation vehicles operational departments of internal affairs of Ukraine. The analysis of the state of prevention of misappropriation of vehicles which suggests that at present this trend in police paid little attention. About that focuses on the detection and investigation of crimes already committed, exposing the organized crime groups that specialize in this category of “criminal craft”. It is indicated that preventive work in the study area should be built based on the current realities of illegal appropriation of a vehicle and criminological analysis of the characteristics of the offender in the Ukrainian segment. The structure of crime prevention identified two types of activity: general prevention and individualized prevention.

Key words: misappropriation of vehicles, operating departments of Internal Affairs of Ukraine.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано організацію оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України профілактики незаконного заволодіння транспортними засобами. Здійснено аналіз стану попередження незаконного заволодіння транспортними засобами, який свідчить, що на теперішній час цьому напрямку в органах внутрішніх справ приділяється незначна увага. Проте основний акцент робиться на виявленні й розслідуванні вже вчинених злочинів, викритті організованих злочинних угруповань, які спеціалізуються на даній категорії «злочинного промислу». Зазначено, що попереджувальна робота в досліджуваній сфері має вибудовуватися з урахуванням поточних реалій щодо незаконного заволодіння транспортними засобами, а також кримінологічного аналізу характерних рис особистості злочинця в українському сегменті. Розглянуто структуру профілактики злочинів, виділено два види цієї діяльності: загальну профілактику та індивідуальну профілактику.

Ключові слова: незаконне заволодіння транспортними засобами, оперативні підрозділи органів внутрішніх справ України.

Постановка проблеми. У зв'язку із прийняттям 2012 року Кримінального процесуального кодексу [1] зазнала змін уся структура правоохоронної діяльності. Не оминув цей процес і її оперативно-розшукової складової. Якщо раніше діяльність оперативних підрозділів здебільшого була зосереджена на розкритті злочинів та супроводженні кримінальних справ, то тепер основним завданням оперативно-розшукової діяльності є виявлення й попередження злочинів.

Вказане зумовило поштовх для розвитку всієї системи превентивної оперативно-розшукової діяльності, яка на теперішній час, на жаль, в Україні представлена вкрай бідно. Хоча саме така діяльність відіграє

провідну роль у системі боротьби зі злочинністю, про що наголошує, зокрема, М.А. Погорецький, характеризуючи її важливість як на стадії приготування до вчинення злочину, так і під час виявлення оперативно-розшуковими заходами відповідного умислу [2, с. 256].

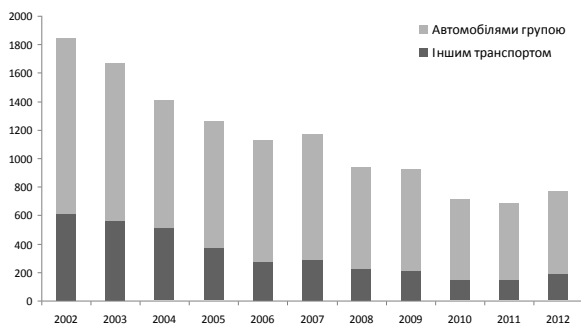
Демократичний устрій передбачає непорушність права власності. Тому одним з основних завдань оперативно-розшукового попередження в Україні має бути охорона майна від протиправних посягань. У цьому сенсі незаконне заволодіння транспортними засобами є одним із найбільш суспільно небезпечних злочинів, за яке кримінальним законом передбачена суворая відповідальність. Погоджуємось з В.В. Смельяненком, що особа, яка вчиняє таке діяння, не лише позбавляє влас-

ника транспортного засобу можливості реалізувати свої права щодо нього, а й створює загрозу для безпеки руху [3, с. 3].

Стан дослідження. Свого часу дане питання вивчалось О.М. Бандуркою, В.П. Захаровим, Я.Ю. Кондратьєвим, А.Г. Лекарем, Д.Й. Никифорчуком, М.А. Погорецьким, О.О. Юхном та іншими авторами.

Метою і завданням статті є розгляд деяких проблемних питань, які застосовуються під час організації оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України профілактики незаконного заволодіння транспортними засобами.

Виклад основного матеріалу. Аналіз стану попередження незаконного заволодіння транспортними засобами свідчить, що на теперішній час цьому напрямку в органах внутрішніх справ приділяється незначна увага. Натомість основний акцент робиться на виявленні й розслідуванні вже вчинених злочинів, викритті організованих злочинних угруповань, які спеціалізуються на даній категорії «злочинного промислу». Звичайно, така діяльність також сприяє попередженню злочинів через систему загальної й окремої превенції. Про це, зокрема, свідчать відповідні статистичні дані, які демонструють стійку тенденцію до зменшення незаконних заволодіннь транспортними засобами у складі групи (рис. 1).

Рис. 1. Окремі статистичні відомості щодо групової злочинності у сфері незаконного заволодіння транспортними засобами в Україні за період 2002–2012 років

Однак укорінена показникова система, що існувала до 2012 року, була зорієнтована саме на реагування на злочини постфактум і за інерцією продовжує працювати. Як наслідок, попереджувальна робота оперативно-розшуковими засобами майже не ведеться, обмежуючись кримінально-правовими методами профілактики. Багато в чому така ситуація обумовлена досі не ustalеним перерозподілом сил боротьби зі злочинністю за Кримінальним процесуальним кодексом 2012 року.

Звичайно, вказані обставини не сприяють ефективній протидії й незаконному заволодінню транспортними засобами, адже не дотримано системний підхід через послаблення в ланцюгу протидії такої ланки як по-

передження. «Паперове» ж попередження не стимулює зниження рівня незаконних заволодіннь транспортними засобами, тому вкрай важливо разом із директивними приписами щодо вчинення тих або інших упереджувальних заходів провести належне оцінювання результатів їх виконання. Якщо вони не дають жодного ефекту або проводяться неякісно, то потрібно вживати рішучі заходи впливу.

Для визначення якості попереджувальної роботи мають бути використані адекватні оціночні механізми. Вони можуть бути як прямими (зниження рівня відповідної категорії злочинів), так і опосередкованими. Щодо останніх, то погоджуючись із С. Філдом, вважаємо доречним під час попередження незаконних заволодіннь транспортними засобами застосовувати економічну оцінку втрат від цих правопорушень [4, с. 70]. Вона дає змогу матеріально оцінити ефективність превентивних заходів, а також стимулювати власників і виробників транспортних засобів до вдосконалення системи попередження їх незаконного заволодіння. Запропонована ним методика також може бути врахована під час здійснення профілактичних заходів з усунення причин та умов незаконних заволодіннь транспортними засобами. Суб'єктами такої оцінки мають бути сторонні недержавні організації, за результатами аналізу висновків яких можна бачити реальну картину в галузі.

Під час проведення економічної оцінки мають бути враховані всі її складові. Адже крім прямих збитків від незаконного заволодіння транспортними засобами, безперечно, існують і непрямі, які спричинені, на думку Дж. Ренгерта, втратою робочого часу жертви злочину на заміну автомобілю або відвідування суду, орендою транспортних засобів на час відсутності раніше втраченого, емоційними травмами. Також непрямі збитки включають вартість страхування, заходів на обладнання транспорту захисними механізмами, судових витрат тощо [5, с. 200].

Зовнішній аудит діяльності правоохоронних органів щодо протидії незаконному заволодінню транспортними засобами сприяє розумінню населенням проблеми в цілому та визначає відповідний рівень довіри до правоохоронних органів. Ця позиція цілком узгоджується із зауваженням Н. Тілли щодо ефективного й раціонального попередження злочинності, яке має базуватися на належній оцінці. У свою чергу оцінка має бути прозорою, чіткою та спиратися на наукові підходи, щоб її можна було легко перевірити [6, с. 2].

Для розбудови ефективної тактики і стратегії попередження незаконних заволодіннь транспортними засобами слід уважно підійти до відповідного термінологічного апарату. Нині існує досить велика кількість відповідних визначень таких понять, як оперативно-розшукове попередження злочинів, транспортний засіб тощо. Не вдаючись до глибокої полеміки, в загальних рисах окреслимо деякі поняття, важливі з точки зору розробки

відповідних рекомендацій із попередження злочинної діяльності.

Історичні передумови для оперативно-розшукового попередження злочинності були сформовані ще за часів входження України до складу Російської імперії. О.Ю. Ареф'єв щодо цього підкреслює, що законодавче регулювання діяльності поліцейських органів із попередження та припинення злочинів розвивалося паралельно з формуванням і становленням поліції [7, с. 73]. При цьому загальновищайший розквіт попереджувальної роботи органів внутрішніх справ припав на період 60-х – 70-х років ХХ століття, що було обумовлено чіткою установкою керівництва на розвиток цієї ділянки оперативної роботи та підкріплено відповідними нормативними актами. У цей же час почала формуватися наукова думка щодо системи оперативно-розшукового попередження й визначення його завдань у боротьбі зі злочинністю.

У сучасній українській оперативно-розшуковій науці, на нашу думку, найбільш системно до вирішення питання структуризації оперативно-розшукового попередження підійшов В.В. Шендрик, який виділив та обґрунтовано довів існування трьох його стадій: профілактики, запобігання та припинення. Відтак предметом інституту оперативно-розшукового попередження злочинів є суспільні відносини, пов'язані із застосуванням комплексу методів, сил і засобів в оперативно-розшукових заходах, спрямованих на ліквідацію причин та умов вчинення злочинів, недопущення вчинення задуманих злочинів і припинення злочинної діяльності на етапі приготування й замаху [8, с. 168]. Подібні думки ще раніше висловлювали автори навчального посібника «Оперативно-розшукова діяльність» [9, с. 139] та В.В. Бедриківський [10, с. 135], проте їх погляди не мали системного характеру. Ця позиція також цілком узгоджується із загальноприйнятим у територіальних підрозділах органів внутрішніх справ розумінням цієї дефініції.

Європейські правники розглядають інститут попередження здебільшого у кримінологічній площині, адже саме поняття «оперативно-розшукова діяльність» у багатьох країнах Європи взагалі відсутнє, проте саме в цих теоріях можна побачити окремі оперативно-розшукові прийоми, тому вивчення відповідного досвіду є доцільним із точки зору повноти й усебічності даного дослідження.

У Європі разом із класичною соціальною теорією попередження злочинності, яка сфокусована на особі злочинця, останнім часом набула поширення ситуаційна теорія, яка робить наголос на дослідженні ситуації, в якій відбувається злочин, та теорія раціонального вибору [11, с. 75]. Одним із послідовників останньої теорії є Р. Кларк, який стверджує, що вчинення злочину залежить не лише від кримінальних схильностей особи, а й обумовлено обставинами, які склалися в певний проміжок часу. Тобто має бути узгодження мети

і можливостей [12, с. 240-241]. У моделі, наведеній В.В. Шендриком, такі теорії попередження відповідають профілактиці та запобіганню, а припинення злочину по суті акумулює їх обидві.

Звертаючись до оперативно-розшукових особливостей, застосовуваних у тій чи іншій наведеній моделі, потрібно відмітити, що, наприклад, одним із методів попередження, викладених у теорії раціонального вибору, є переміщення засобів вчинення чи предмета злочину або контроль за вчиненням злочину [12, с. 248, 249]. Дана теорія цілком узгоджується з багатьма попереджувальними методами оперативно-розшукової діяльності, як-от переорієнтування на негідний об'єкт [13, с. 49] тощо.

Превентивний характер багатьох нормативно-правових актів зарубіжних країн у сфері оперативно-розшукової діяльності, як наголошує О.Ю. Ареф'єв, є однією з особливостей, яка відрізняє їх від аналогічного російського закону [14, с. 100], який є дуже подібним до українського. Однак у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» унаслідок змін 2012 року хоча й декларуються загалом принципи попередження, проте на практиці в багатьох випадках сили оперативно-розшукових підрозділів спрямовані саме на розслідування вже вчинених злочинів.

Для уникнення цієї негативної тенденції вважаємо актуальним внесення змін саме до організаційно-правової складової системи попередження, що може бути виконано лише за наявності розуміння цього питання вищим керівництвом країни та силових міністерств і відомств. Із цією метою пропонуємо ввести зовнішній контроль через інститут ради громадських організацій, яка б надавала оцінку попереджувальній роботі в Україні за територіями та видами злочинів протягом року, а також надавала відповідний звіт до Верховної Ради України і засобів масової інформації. Вказана новація не потребуватиме додаткових коштів із державного бюджету, а зовнішня експертна оцінка суттєво обмежить формальне ставлення керівників на місцях до вказаної проблеми.

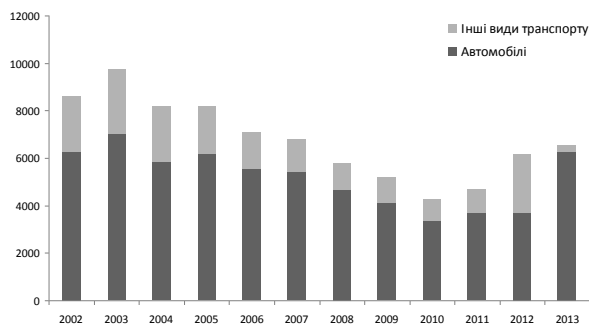
Звертаючись до поняття «транспортний засіб», слід відмітити досить вдалу характеристику його змісту, яку надав В.В. Ємельяненко. Він стверджує, що як предмет відповідного злочину такий засіб має наступні ознаки: 1) повинен бути самохідним, дорожнім механічним; 2) порядок руху його регулюється Правилами дорожнього руху; 3) має приводитися в рух за допомогою двигуна внутрішнього згорання об'ємом 50 і більше куб. см., електродвигуном потужністю понад 3 кВт або іншим двигуном рівнозначної потужності; 4) є майном, поводження з яким є джерелом підвищеної небезпеки; 5) підлягає державній реєстрації; 6) потребує для керування ним досягнення особою певного віку, спеціального медичного висновку про придатність до керування, спеціального навчання й одержання права на керування [3, с. 10].

До транспортних засобів як об'єктів злочинного посягання належать легкові й вантажні автомобілі, мо-

тоцикли, мопеди; вони все частіше стають об'єктами крадіжок і неправомірного заволодіння транспортним засобом без мети викрадення.

Розшук транспортних засобів передбачає постановку їх на криміналістичні та оперативно-розшукові обліки ОВС, а також проведення комплексу гласних і негласних оперативно-розшукових заходів [15, с. 82].

Найпоширенішим предметом незаконного заволодіння транспортними засобами є автомобілі (рис. 2). Вважаємо виправданим зосередити основну увагу на розгляді оперативно-розшукового попередження незаконного заволодіння саме цим видом транспорту.

Рис. 2. Окремі статистичні відомості щодо незаконного заволодіння автомобілями та іншими транспортними засобами в Україні за період 2002–2013 років

На нашу думку, попереджувальна робота в досліджуваній сфері має вибудовуватися з урахуванням поточних реалій щодо незаконного заволодіння транспортними засобами, а також кримінологічного аналізу характерних рис особистості злочинця в українському сегменті. Від цього залежатимете конкретний перелік застосовуваних оперативно-упереджувальних заходів та методів.

На теперішній час у кримінальній кваліфікації злочинців, які вчиняють крадіжки автотранспорту, вирізняють наступні категорії: угон машин; технічне переоснащення і камуфляж (перефарбування, перебивка номерів на вузлах і деталях тощо); підробку документів, технічних паспортів, довідок тощо; перепродаж вкраденого та домовленість про ціну (зазвичай ще до крадіжки); перегон крадених автомашин [9, с. 235]. При цьому в Україні перефарбування здійснюється не так вже часто, в той час як зміну номерних знаків професійні злочинці практикують регулярно.

Р. Кларк та Дж. Ек [16, с. 22] за ступенем суспільної небезпечності злочини з автомобілями умовно поділяють на такі види:

- викрадення ковпаків або емблем із метою колекціонування;
- проникнення до автомобілів із метою викрадення залишених там речей;

- проникнення до автомобілів із метою викрадення автомагнітол та іншого обладнання;

- викрадення автомобіля неповнолітніми з метою «покататися»;

- викрадення автомобіля з метою використання в якості тимчасового транспорту;

- викрадення автомобіля з метою використання під час вчинення іншого злочину;

- викрадення та утримання автомобіля;

- викрадення автомобіля з метою розбирання на запчастини;

- викрадення автомобіля з метою наступного перепродажу;

- викрадення автомобіля з метою перепродажу за кордон;

- напад на автомобіль із метою пограбування його власника.

Із наведеного можна побачити, що з точки зору провідних європейських науковців у цій сфері, саме незаконне заволодіння транспортним засобом становить найбільшу суспільну небезпеку.

В Україні за даними анкетування оперативних працівників, як правило, метою й мотивом незаконного заволодіння транспортним засобом є наступний його перепродаж (57% опитаних), одержання викупу (41% опитаних) або хуліганство (35% опитаних). Рідше трапляються випадки, коли транспорт викрадають для використання його в якості засобу вчинення злочину (17% опитаних), у тому числі екстремістського характеру. Поодинокими є випадки заволодіння через помсту (5% опитаних).

В.В. Ємельяненко вважає, що домінує місце серед мотивів злочину, що розглядається, посідають такі: 1) користь; 2) бешкетництво, прагнення покататися, випробувати свої водійські навички; 3) бажання підвищити або зміцнити свій авторитет серед знайомих; 4) доїхати до певного місця; 5) перевезти вантаж; 6) домогтися від потерпілого виконання або невиконання певних дій; 7) помста; 8) заздрість; 9) хуліганський мотив; 10) бажання вчинити інший злочин із використанням цього транспортного засобу [3, с. 11].

Із погляду оперативно-розшукового попередження наведені відомості можуть бути застосовані під час встановлення осіб, схильних до вчинення даної категорії злочинів, із наступним вжиттям щодо них відповідних упереджувальних заходів і методів. Досліджуючи криміналістичні та оперативно-розшукові обліки в межах виконання упереджувальних завдань на обслуговуваній території, оперативний працівник повинен ретельно ознайомитися з особистими якостями осіб, які становлять оперативний інтерес, відібрати з них тих, які продовжують вести асоціальний спосіб життя, мають відповідні кримінальні знайомиства й навички.

Викрадення і крадіжки автотранспорту, як стверджує А.В. Вінцук, нерідко пов'язані зі скоєнням інших, більш тяжких злочинів. Маючи швидкохідні

засоби пересування, злочинні елементи стають дуже мобільними, пошук їх значно ускладнюється. Крім того, викрадення нерідко супроводжуються дорожньо-транспортними пригодами з людськими жертвами, ушкодженням транспортних засобів [17, с. 39].

Тому в межах попереджувальної роботи базовим принципом має бути зменшення потенційних можливостей для зловмисника щодо незаконного заволодіння транспортними засобами, зокрема шляхом блокування і встановлення великої кількості перепон на шляху його пересування, наприклад, за допомогою великої кількості засобів фото– та відео фіксації, насадженої агентури тощо. Вказана позиція цілком узгоджується з раніше наведеною ситуативною теорією попередження.

Наведені вище відомості по суті є елементами оперативно-розшукової характеристики незаконного заволодіння транспортними засобами, важливими з точки зору їх оперативно-розшукового попередження.

Розглядаючи структуру профілактики злочинів під кутом зору конкретної спрямованості превентивних заходів, можна виділити два види цієї діяльності. До першого з них – загальної профілактики – належать заходи, мета яких полягає у створенні об'єктивних умов, що виключають або утруднюють вчинення злочинів. Другий вид – індивідуальну профілактику – становлять заходи, спрямовані на недопущення злочинної поведінки з боку конкретної особи [18, с. 205].

Головними завданнями оперативно-розшукової профілактики незаконного заволодіння транспортними засобами є проведення комплексних загальнопрофілактичних заходів, спрямованих на усунення умов та обставин, що сприяють даним видам злочинів, організація й активне проведення індивідуальних профілактичних заходів щодо осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, участь оперативних підрозділів у загальнопрофілактичних заходах [19, с. 165].

Головними елементами індивідуальної профілактики є наступні:

- виявлення, вивчення осіб, здатних на вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами;
- взяття цих осіб на профілактичний облік;
- вплив на таких осіб після з'ясування обставин, які сприяють можливості вчинення названих злочинів;
- спостереження й контроль за подальшою правовою поведінкою цих осіб;
- ліквідація мікросоціального середовища, яке могло б сприяти незаконному заволодінню автотранспортом;
- профілактичний вплив на потенційних потерпілих (насамперед на власників транспортних засобів, які не мають гаражів, місця на автостоянках, що охороняються; власників, чий транспортні засоби не обладнані протиугінними пристроями;
- періодичні перевірки й аналіз заходів індивідуальної профілактики [20].

Із точки зору загальної профілактики незаконного заволодіння транспортними засобами вельми корисними видаються пропозиції зарубіжних вчених, які в більшості випадків підтверджено конкретними результатами.

Так, у Канаді існує декілька поліцейських стратегій щодо боротьби з незаконним заволодінням транспортними засобами. Перша полягає в більш суворій процедурі реєстрації транспорту, регулюванні ринку запчастин, що були в користуванні, та ремонтного сектору. Друга стратегія передбачає збирання детальної інформації про автокрадіжки та розробку інноваційних методів аналізу з метою допомогти поліції в ранньому виявленні та припиненні таких злочинів [21, с. 83].

В Україні, на нашу думку, розумно було б акумулювати обидва підходи та розробити Національну стратегію попередження правопорушень, у межах якої окремим пунктом передбачити відповідні превентивні заходи щодо незаконного заволодіння транспортними засобами.

Висновки. Розвиток оперативно-розшукового попередження незаконного заволодіння транспортними засобами в сучасних економіко-політичних реаліях має ґрунтуватися на підвищенні якості проведення відповідних заходів без залучення додаткових кадрів. Формальний підхід щодо попередження досліджуваної категорії злочинів потрібно змінити шляхом внесення змін до організаційної структури попередження. Керівну роль при цьому має відігравати керівник відповідного підрозділу карного розшуку, а допоміжну – Державтоінспекції.

Для визначення якості попереджувальної роботи мають бути використані адекватні оціночні механізми. Реалізацію цього завдання пропонується здійснити через проведення щорічної незалежної оцінки стану справ у галузі радою громадських організацій шляхом аналізу відповідних економічних та соціальних показників. Така оцінка має проводитись за конкретними видами злочинів на всій території України та в окремих областях. Відповідні висновки у вигляді звіту мають подаватися до Верховної Ради України та висвітлюватися в засобах масової інформації. Вказана новація не потребуватиме додаткових коштів із державного бюджету, а зовнішня експертна оцінка суттєво обмежить формальне ставлення керівників на місцях до вказаної проблеми.

Оперативно-розшукове попередження незаконного заволодіння транспортними засобами має ґрунтуватися на аналізі оперативної обстановки, а також кримінологічному аналізі характерних рис особистості злочинця в українському сегменті. Потрібно визначити пріоритети в попередженні злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортом. Їх градація має відбуватися за ступенем суспільної небезпечності діяння. Враховуючи те, що крім мотиву вчинення злочину рушійною силою для розвитку злочинної діяльності

є вчинення відповідних дій, вважаємо виправданим згідно із ситуативною теорією обрати стратегію на встановлення великої кількості перепон для потенційного правопорушника на шляху до злочинної мети. Із цією метою потрібно застосовувати технічні засоби: системи відеоспостереження на автошляхах, упровадження максимальної кількості технічних засобів охорони транспортних засобів (особливо на етапі виробництва), оптимізація маршрутів патрулів тощо.

Із метою зменшення сил і засобів на проведення попереджувальної роботи, а також обрання найбільш ефективних заходів протидії незаконному заволодінню транспортними засобами потрібно постійно досліджувати зарубіжний досвід. Враховуючи те, що ситуація з розподілом транспортних засобів в Україні значною мірою повторює ситуацію, що склалася кілька десятків років тому у провідних західних державах, вважаємо виправданим проводити ретроспективний аналіз і впроваджувати в діяльність українських правоохоронних органів ті новачки, які свого часу показали позитивний результат у цих країнах.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // *Голос України*. – 2012. – № 90-91.
2. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія / М.А. Погорецький. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
3. Ємельяненко В.В. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.В. Ємельяненко. – Х.: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. – 21 с.
4. Field S. Crime Prevention and the Costs of Auto Theft: an Economic Analysis / S. Field // *Crime Prevention Studies*. – 1993. – Vol. 1. – P. 69–91.
5. Rengert G.F. Auto Theft in Central Philadelphia / G.F. Rengert // *Crime Prevention Studies*. – 1997. – Vol. 7. – P. 199–219.
6. Tilley N. Introduction: Evaluation for Crime Prevention / N. Tilley // *Crime Prevention Studies*. – 2002. – Vol. 14. – P. 1–10.
7. Арефьев А.Ю. Истоки оперативно-розыскного предупреждения экономических преступлений / А.Ю. Арефьев // *Вестник Нижегородской академии МВД России*. – 2010. – № 1 (12). – С. 73–78.
8. Шендрик В.В. Предмет предупреждения злочинів в оперативно-розшуковій діяльності / В.В. Шендрик // *Право і безпека*. – Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2011. – № 3. – С. 165–169.
9. Оперативно-розшукова діяльність: навч. посібник / Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, Д.Й. Никифорчук та ін.; За ред. проф. О.М. Джужи. – К.: Правова єдність, 2009. – 310 с.
10. Бедриківський В.В. Проблеми визначення поняття «попередження злочинності» / В.В. Бедриківський // *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. – 2010. – № 1. – С. 131–136.
11. Levy M.P. Auto Theft: A Site-Survey and Analysis of Environmental Crime Factors in Atlantic City, NJ / M.P. Levy, Ch. Tartaro // *Security Journal*. – 2010. – № 23. – P. 75–94.
12. Xu J. Drive-Away Policing and Situational Crime Prevention in China: An Analysis of Motorcycle Ban (jinmo) Policy in Guangzhou / J. Xu // *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. – 2012. – № 56 (2). – P. 239–264.
13. Бобров В.Г. О предотвращении преступлений в процессе оперативной разработки / В.Г. Бобров // *Оперативно-розыскная тактика органов внутренних дел: труды Академии МВД СССР*. – М., 1988. – С. 43–55.
14. Арефьев А.Ю. Зарубежный опыт оперативно-розыскного обеспечения предупреждения преступлений / А.Ю. Арефьев // *Вестник Нижегородской академии МВД России*. – 2011. – № 2 (15). – С. 98–103.
15. Основы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: учебник / А.Г. Белый и др.; Под общ. ред. Ю.А. Агафонова и Ю.Ф. Квашы. – Краснодар: КрУ МВД России, 2007. – 224 с.
16. Clarke R.V. Become a Problem Solving Crime Analyst: In 55 small steps / R.V. Clarke, J. Eck. – London: University College London, 2003. – 126 p.
17. Вінчук А.В. Профілактика злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами / А.В. Вінчук // *Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності: матер. наук.-практ. конф. / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ*. – Х.: ХНУВС, 2010. – С. 38–40.
18. Гапчич В.О. Профілактика незаконного заволодіння транспортним засобом / В.О. Гапчич // *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22 листопада 2013 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ*. – Х.: ХНУВС, 2013. – С. 203–206.
19. Гапчич В.О. Організаційні та профілактичні заходи щодо попередження і виявлення незаконного заволодіння транспортними засобами / В.О. Гапчич // *Право і безпека*. – Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2013. – № 4 (51). – С. 86–89.
20. Іванов Ю.Ф. Попередження незаконних заволодіннь транспортними засобами підрозділами органів внутрішніх справ / Ю.Ф. Іванов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2002_4/ivanov.htm.
21. Fleming Z. Exploring Auto Theft in British Columbia / Z. Fleming, P. Brantingham, P. Brantingham // *Crime Prevention Studies*. – 1994. – Vol. 3. – P. 47–90.

УДК 343.9.02.-027.543(477):339.9

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ КАК ФАКТОРЫ, ДЕТЕРМИНИРУЮЩИЕ РАЗВИТИЕ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОЙ ПРЕСТУПНОСТИ В УКРАИНЕ

Галина ЖАРОВСКАЯ,

доцент кафедры криминального права и криминалистики юридического факультета
Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича

SUMMARY

The article considers the factors determining development of transnational criminality in Ukraine. The author of this article thinks that such factors is globalization and geopolitical position of Ukraine. The author of this article gives concrete facts illustrating this problem. In the article the examples of activity of transnational criminal organizations are resulted on territory of Ukraine. It is also indicated on intercommunication of internal and external segment of transnational criminality. The author of this article that the establishment of large cities, migration of population, migration of population, transparency of state boundaries is created by terms for development of transnational criminality. It is indicated, on that transnational criminality in its present kind generates a corruption and is a threat national safety of Ukraine.

Key words: Ukraine, transnational criminality, globalization, geopolitics, regions, scopes, migration, large cities, corruption, national safety.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются факторы, детерминирующие развитие транснациональной преступности в Украине. Такowymi автор данной статьи предлагает считать глобализацию и геополитическое положение Украины, которые определяют современное состояние транснациональной преступности в стране. Автор приводит факты, иллюстрирующие данную проблему. В статье приведены примеры деятельности конкретных транснациональных преступных организаций на территории Украины. Также обращено внимание на взаимосвязь внутреннего и внешнего сегмента транснациональной преступности. В частности, констатируется, что создание крупных мегаполисов, миграция населения, прозрачность государственных границ создают условия для развития транснациональной преступности. Указано, что транснациональная преступность в ее нынешнем виде порождает коррупцию и является угрозой национальной безопасности Украины.

Ключевые слова: Украина, транснациональная преступность, глобализация, геополитика, регионы, границы, миграция, мегаполисы, коррупция, национальная безопасность.

Постановка проблемы. Процессы, которые в начале XXI века происходят в мировой экономике, торговле, общественно-политической жизни, стали предпосылкой возникновения принципиально новой ситуации в криминальном мире и находят свое отражение, в частности, в появлении транснациональной преступности, которую можно отнести к новейшим феноменам, формирующим современную преступную картину мира. Осознание глобальной угрозы, которую несет транснациональная организованная преступная деятельность, и возникновение проблем, связанных с необходимостью борьбы с ней, берут свое начало с конца XX века. Поэтому краткий срок существования как самого явления, так и его научного осмысления не позволяет всесторонне и глубоко его исследовать и обосновать.

Современная организованная преступность является международным феноменом, в связи с чем в юридической лексике широкое применение получил термин «транснациональная организованная преступность». Сам термин возник в международно-правовой лексике

в конце XX века и свидетельствует о том, что международное сообщество с опозданием реагировало на стремительный рост транснациональной организованной преступности: лишь на Пятом конгрессе ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (Женева, 1975 г.) было впервые признано, что преступность в форме международного бизнеса представляет собой более серьезную угрозу, чем традиционные формы преступного поведения [5].

Также следует согласиться, что современная транснациональная организованная преступность особенно активна в тех странах, где правоохранительная система и система правосудия находятся в стадии формирования (реформирования), что позволяет транснациональным преступным группировкам активно противодействовать структурам и органам, которые принимают участие в борьбе с преступностью [1].

Международная статистика свидетельствует, что проблемы транснациональной преступности крайне актуальны для стран постсоветского пространства, о чем также свидетельствует Failed States Index (индекс

недееспособности государств), который каждый год составляется аналитиками Американского фонда мира и определяет способность основных государственных институтов (политического руководства, полиции, армии) противостоять внешним вызовам. В частности, этот индекс учитывает способность государства противостоять преступности в национальном и транснациональном масштабе. В последние годы данный индекс показывает, что наиболее неблагоприятная ситуация в этом плане сложилась в странах Восточной и Юго-Западной Европы, Южной Америки, Африки и Центральной Азии. В 15 стран с наихудшими показателями традиционно входят Украина, Россия, Казахстан. В качестве основных причин значительной распространенности организованной преступности на территории этих стран названы высокий уровень коррупции и социального неблагополучия, низкий уровень эффективности государственного управления и законности [14].

Перечень данных факторов, безусловно, не является полным, поскольку геополитическое положение нашего государства также существенно влияет на транснационализацию организованной преступной деятельности.

Целью и задачей статьи является исследование процесса глобализации и геополитическое положение как факторов, которые определяют современное состояние транснациональной преступности в Украине, и как детерминантов направленности их преступной деятельности.

Изложение основного материала. В начале XXI века транснациональная организованная преступность распространила сферу своего влияния на все регионы мира, развитие экономики также страдают от преступных транснациональных организаций. Это является следствием достижений человеческой цивилизации в социально-политической, экономической, технико-технологической и информационной сферах, которые умело используются транснациональными преступными организациями. Исследуя транснациональную организованную преступность как феномен, который создан, как это ни парадоксально, развитием человеческой цивилизации, необходимо понимать, что, во-первых, данное явление – это вполне самостоятельный сегмент преступности и имеет свои признаки и системные характеристики. Во-вторых, научное осмысление факторов, детерминирующих транснациональную преступность, должно основываться на анализе ее системных взаимосвязей, что позволяет решить задачи разработки и внедрения общепринятой концепции борьбы с транснациональной организованной преступностью как основы для принятия и повышения эффективности международного сотрудничества в этой сфере.

Некоторые ученые [2; 9; 13] обращали внимание на связь геополитических факторов и преступности, в то же время геополитическое положение Украины

как фактор транснационализации преступности до нынешнего времени не исследовался отечественным научным сообществом. Анализируя геополитическое положение Украины, следует отметить, что традиционно наше государство рассматривается как бирегionalное, а специфика геополитического положения Украины заключается в ее принадлежности одновременно к двум регионам – Европе и Евразии, причем в обеих Украине принадлежит периферийное положение [11, с. 78].

Уточняя сказанное, следует обратить внимание на то, что региональная специфика Украины характеризуется геополитическим положением в центре Европы, но является пограничной территорией, которая в геополитическом плане сталкивается со странами Азии, Центральной, Восточной, Западной. Европы. Значительное влияние на развитие транснационализации отечественной преступности в Украине имеет российский криминогенный фактор. Наличие геополитической составляющей теснейшим образом связано с проблемами государственных границ, которые следует считать фактором, который должен и может ограничивать распространение преступности.

Обращаясь к этим проблемам, ученые отмечают, что границы одной и той же страны могут быть одновременно и «мягкими», и «жесткими»: они могут быть открытыми для одного соседа и «жесткими» к другому [3]. Для «жестких границ» характерны административно-правовые, таможенные ограничения (наличие жесткого визового режима и контроля за перемещением людей, товаров и т. д.), связанные с передвижением через границу, четко отмечены линии, которые разделяют территории.

В свою очередь «мягкие границы» – это фактически «открытые границы», которые рассматриваются как формальные, «соединительные мосты» [12, с. 396], когда пересечение границы не затруднено формальностями, по сути, представляет собой свободный транзит товаров и людей. Большинство западных соседей Украины (Польша, Словакия, Венгрия, Румыния) являются членами Евросоюза, и эти границы следует считать «жесткими», однако до недавнего времени восточные границы Украины были фактически прозрачными, соответственно, страна являлась базовым географическим регионом для транснациональной преступности, территория государства становилась опорным центром для постепенной уголовной экспансии. Следует акцентировать, что данный фактор является глобальным, он будет определять состояние и тенденции распространения транснациональной преступности в Украине в ближайшие годы.

Примеров, иллюстрирующих взаимосвязь между факторами глобализации и геополитики, как причин, детерминирующих развитие транснациональной преступности на территории Украины, можно привести множество.

В данном случае речь может идти, например, о геополитическом соседстве нашего государства с регионами, которые априори являются уголовно опасными, в частности, речь идет о соседстве нашего государства с непризнанной Приднестровской Молдавской Республикой, которая традиционно считается базой транснациональных преступных группировок.

Граница между Украиной и Молдовой имеет протяженность 1222 км, и более трети (почти 470 км) контролируется Приднестровьем. Контролировать такую границу сложно. Международные наблюдатели уже давно подозревают, что власти Приднестровья финансируют свой режим за счет масштабной нелегальной торговли, иногда речь шла даже о наркотиках и оружии. При этом украинские транснациональные преступные организации играют важную роль в образцово организованной преступной деятельности на Днестре, а Одесса является для контрабандистов региона центральным звеном. Примером сотрудничества транснациональных преступных организаций двух регионов можно считать незаконные сделки на рынке пищевых продуктов.

В последние годы в Одессе и Ильичевске, двух главных портах Украины, постоянно разгружаются огромные суда с куриным мясом. Товар прибывает из Соединенных Штатов и Бразилии, при этом конечным получателем в документах указаны приднестровские фирмы. Поскольку официально поставки для украинского рынка не предназначены, в казну Украины никакой пошлины не поступает. Колонны грузовиков, заполненных мясом, уходят из Одессы в направлении Приднестровья, и эта деятельность является легальной.

Нелегальная часть операции начинается уже на территории Приднестровья, которая вышла из-под контроля молдавского государства. Из Приднестровья через охраняемые участки границы товар возвращается в Украину, иногда колоннами до 20 автомобилей, которые пересекают плохо контролируемую местность. Затраты окупаются, поскольку рентабельность этих сделок велика: импортное мясо облагается налогом на Украине пошлиной, в то время как контрабандный товар фактически реализуется по себестоимости с незначительной наценкой, которая за счет огромных объемов товара обеспечивает доходность этого незаконного бизнеса [8].

Следует заметить, что отечественная транснациональная преступность использует различные схемы преступной деятельности, ведя ее на легальных мировых товарных рынках, активно использует в своих целях и факторы глобализации. Глобализация преступности во внешнеэкономической сфере выражается в следующем:

- в значительном расширении контрабандной деятельности;
- в формировании уголовного рынка, на котором особую роль играет финансовый оборот, в том числе связанный с отмыванием грязных денег (легализацией);

- в совершенствовании механизма и интенсификации информационного обмена между преступными структурами;

- в «слиянии» теневого и легального секторов мировой экономики;

- в активной и свободной миграции теневого капитала, человеческих, производственных и информационных ресурсов, используемых в преступной деятельности в масштабах всей планеты;

- в специализации криминальных элементов и их международной кооперации;

- в закономерностях, связанных с легальной экономической деятельностью; в частности, для государств с развитой криминальной экономикой свойственны, как правило, следующие закономерности: наличие большого количества иностранных компаний, наличие крупных финансово-промышленных групп с участием иностранного капитала, наличие офшорного бизнеса. Внутренний рынок при этом наводняется иностранной валютой и импортными товарами, отечественные товаропроизводители разоряются, за границу вывозятся только сырьевые и энергетические ресурсы и прочее.

Проявлением системности внешнеэкономической преступности выступает ее «легализация» – взаимопроникновение законной и криминальной составляющей мирового рынка. Незаконная экономика, мимикрируя, уподобляется законной. Нередко преступные организации взаимодействуют с легальными экономическими операторами, а еще чаще одна и та же структура одновременно осуществляет и легальную, и нелегальную внешнеэкономическую деятельность, комбинируя законные и незаконные средства и методы решения задач. В то же время большинству законопослушных организаций не безразлично нарушение законов – участие в незаконных экономических операциях, осуществление нелегальных сделок, в том числе коррупционных.

Взаимосвязь законной и незаконной внешнеэкономической деятельности выражается в процессе вливания финансовых, организационных, институциональных, кадровых и информационных ресурсов криминальных структур в сферу легальных экономических отношений. Достаточно активно осуществляется реинвестирование незаконной прибыли в легальный бизнес, частично из соображений балансировки доходности и риска, а главным образом с целью «отмывания» доходов, полученных преступным путем.

Между легальной и нелегальной подсистемами осуществляется взаимный обмен средствами организации и обеспечения предпринимательской деятельности, унификации бизнес-технологий [10, с. 193].

В Украине системность транснациональной преступности, которая проявляется на стадии глобализации, выражается также в проникновении криминаль-

ных структур в институты государственной власти, в эффективном использовании коррупционных методов при осуществлении нелегальной внешнеэкономической деятельности. Эти обстоятельства поддерживают высокий уровень коррупционности внешнеэкономических отношений, так что практически все крупные незаконные внешнеэкономические операции сопровождается подкуп должностных лиц государственных органов, регулирующих и контролирующих внешнеэкономическую деятельность, в первую очередь, конечно, таможенных органов [7, с. 33].

Глобализация социальных и экономических процессов породила и глобализацию миграционной преступности, делая ее все более организованной, при этом процессы глобализации способствовали возникновению на территории Украины многонациональных регионов и мегаполисов. Количество иностранных граждан, въезжающих в Украину, ежегодно растет. На сегодняшний день в Украине на постоянной основе проживает более 247 тысяч иностранных граждан, еще более 71 тысячи иностранцев проживает временно [4].

Кроме того, миграция ведет к образованию сети этнических диаспор, которых в Украине существует несколько десятков, из стран как ближнего, так и дальнего зарубежья. Известно, что собственные диаспоры с успехом используют почти все транснациональные преступные организации. Мигранты, прибывшие в Украину, особенно если они это сделали нелегально, втягиваются в преступную деятельность, пополняя этнические криминальные структуры, а также обеспечивают удовлетворение других потребностей транснациональных преступных организаций.

Наиболее активными из всех этнических преступных организаций, действующих на территории Украины, являются азербайджанские, армянские, грузинские, китайские, вьетнамские, корейские, нигерийские, афганские группировки. Однако внутренние миграционные процессы обуславливают действие на территории различных регионов страны и внутренних украинских этнических преступных формирований, в основном из мусульманских общин.

Транснациональные преступные организации часто используют в своих интересах национально-патриотические чувства этнических групп, особенно в тех случаях, когда полной интеграции групп иммигрантов в стране, которая их приняла, не произошло. Даже случайное участие в преступной деятельности или удаленная причастность к ней могут сделать значительно больший эффект, чем законные операции.

Негативное влияние миграционных процессов усиливается, когда они вступают во взаимодействие с другими негативными социально-экономическими и политическими факторами. В целом можно констатировать, что миграция и глобализация экономических и социальных процессов взаимообусловлены, поскольку

глобализация экономики способствует росту миграционных процессов, а увеличение миграционных потоков обеспечивает развитие глобальных изменений, происходящих в обществе. Действуя взаимосвязано, они детерминируют транснационализацию организованной преступности, поскольку она чутко реагирует на любое появление дополнительных возможностей для получения сверхприбыли и ухода от социального контроля.

Кроме того, факторы глобализации проявляются в том, что на территории Украины активно развиваются крупные мегаполисы (Киев, Харьков, Донецк, Львов, Одесса и т. д.), которые являются узловыми элементами национальной экономической системы, а также сосредоточением капитала и материальных благ, и поэтому играют важную роль в развитии трансграничных связей. Эти центры деловой активности выполняют важную роль в перемещении законных товаров, а также используются как перевалочные базы запрещенных товаров, стимулируют общее развитие преступности.

В Украине наиболее неблагоприятным в криминальном плане является Крым (1898 преступлений на 1 млн чел.). Далее за полуостровом идут промышленные регионы – Запорожская (1529 преступлений на 1 млн чел.), Днепропетровска (1405 преступлений на 1 млн чел.), Луганская (1376 преступлений на 1 млн чел.) и Донецка (1366 преступлений на 1 млн чел.) области. Несколько ниже уровень преступности в Киеве (1333 преступлений на 1 млн жителей), Харьковской (1290 преступлений на 1 млн чел.), Херсонской (1237 преступлений на 1 млн чел.), Кировоградской (1223 преступлений на 1 млн чел.) и Николаевской (1146 преступлений на 1 млн чел.) областях. Меньше всего преступлений совершается в Ивано-Франковской (422 преступлений на 1 млн чел.), Тернопольской (488 преступлений на 1 млн чел.) и Закарпатской (577 преступлений на 1 млн чел.) областях.

Специфика преступлений в каждой области Украины своя, специалисты отмечают, что на Волыни больше, чем в других регионах, распространена торговля людьми. Киев много лет подряд удерживает первое место по количеству квартирных краж. Одесская область – лидер по взяткам, а в Черновицкой области широко распространено финансовое мошенничество. Николаевская область – лидер по преступлениям с использованием компьютерной техники. В Крыму чаще всего случаются преступления на автодорогах. Херсонская область занимает первое место в стране по изнасилованиям. Харьковский регион возглавляет статистику по количеству убийств, в Луганской области чаще всего фиксируются преступления, связанные с незаконным оборотом наркотиков, в Донецкой области наиболее распространенные разбои [6].

Следовательно, колебания мировой и региональной нестабильности, бурные социальные процессы,

не поддающиеся пока глубокому анализу, не встречая серьезного сопротивления в виде «железного занавеса», накатились на Украину, вызывая отнюдь не положительные последствия. А если учесть последние события, направленные на подрыв украинской государственности и законности, нестойкое положение правоохранительных органов, то это то, что дает толчок для развития и возникновения преступности. Кроме того, внутренняя ситуация в стране не только как магнит притягивает транснациональную преступность, но и создает условия для реверсного ее развития.

Таким образом, транснациональная организованная преступность умело использует геополитический фактор в комбинации с процессами глобализации в своих преступных целях. Эти факторы, в свою очередь, являются определителями их преступной деятельности. Большинство видов деятельности транснациональной преступности имеет экономическую направленность, но в связи с нынешними событиями активизировалась транснациональная преступность насильственного характера.

Выводы. Причиной конвергенции угроз безопасности являются нарастающие процессы глобализации, одной из характерных черт которых есть появление наряду с национальными государствами новых игроков политического процесса – транснациональных, в том числе и преступных, организаций. Используя перечисленные выше факторы, а также обладая значительными финансовыми, организационными, политическими ресурсами, транснациональная организованная преступность имеет возможность не только активно развиваться, но и влиять на экономическую безопасность государства. Анализ перечисленных обстоятельств свидетельствует о том, что Украина, будучи большим и богатым природными и человеческими ресурсами государством, но ослабленным политической и экономической ситуацией, становится фактически бессильной перед проникновением на ее территорию транснациональных преступных организаций извне.

Радикальные изменения в мире, обострение противоречий между уникальным геополитическим положением и реальным геополитическим статусом Украины в условиях ослабленной государственности и правопорядка стимулировали традиционные и возродили новые виды преступности.

Геополитический фактор и процессы глобализации являются определяющими векторами транснациональной преступности в Украине на корыстно-экономическую направленность, а в последнее время активизировалась и насильственная транснациональная преступность, непосредственно – терроризм.

Таким образом, Украина в начале XXI века оказалась в фокусе процессов глобализации преступности, а это означает, что необходимо приложить значительные усилия политиков, правоохранительной системы,

всего общества для того, чтобы государство не стало одним из наиболее крупных мировых регионов базирования транснациональной организованной преступности.

Список использованной литературы

1. Вербенський М.Г. Суб'єкти транснаціональної організованої злочинності та їх характеристика / М.Г. Вербенський // Право і суспільство. – 2009. – № 6. – С. 77–83. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pravoznavec.com.ua/period/article/3965/%C2>.
2. Воронцов С.А. Организованная преступность в Южном федеральном округе как геополитический фактор, стимулирующий сепаратизм // Современные проблемы геополитики Кавказа. – Ростов-на-Дону : Изд-во СКНЦ ВШ, 2001. – Вып. 5. – С. 162–173.
3. Гвоздецька Б.Г. Кордон в уявленнях мешканців пограниччя Карпатського регіону // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vlush/Sots/2011_12_2/21.pdf.
4. Кількість мігрантів в Україні складає 300 тисяч // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.newsru.ua/ukraine/09nov2013sans_frontiers.html.
5. Лукашук И.И. Международное уголовное право / И.И. Лукашук, А.В. Наумов. – М. : Спарк, 1999. – 287 с.
6. Названы самые криминальные регионы Украины // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.online.ua/ukr/468472/nazvany-samye-kriminalnye-regiony-ukrainy/>.
7. Осокин Р.Р. Коррупция в сфере внешнеэкономической деятельности / Р.Р. Осокин // Российский следователь. – 2008. – № 23. – С. 32–34.
8. Приднестровье: оплот контрабандистов. «Пасутся» украинские олигархи // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://cripo.com.ua/?sectjd=3\\$<d=60686/](http://cripo.com.ua/?sectjd=3$<d=60686/)
9. Рамазанов Т.Б. Проблемы преступности в Республике Дагестан (Теория и практика) : дис. ... докт. юрид. наук / Т.Б. Рамазанов. – Махачкала, 2001. – 265 с.
10. Табаков А.В. Современные бизнес-технологии криминальной внешнеэкономической деятельности / А.В. Табаков // Инновационное развитие экономики России в XXI веке : межвуз. сб. науч. трудов. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – С. 190–196.
11. Толстов С. Україна в євроатлантичних відносинах: досвід пристосування / С. Толстов // Політична думка. – 1999. – № 3. – С. 73–86.
12. Филиппова О.А. «Граница» и «Пограничье» в контексте политик идентичности / О.А. Филиппова // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук, праць. – Вип. 16. – Х. : Вид. центр Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна, 2010. – С. 394–401.
13. Чебан В.В. Геополитические причины преступности в России / В.В. Чебан // Евразийский вестник. – 2001. – С. 229–235.
14. Global Competitiveness Report. 2012–2013. World Economic Forum – Geneva Switzerland 2012 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2012-2013/#>.

УДК 343.912

ЛИЧНОСТЬ ПРЕСТУПНИКА-МИГРАНТА КАК ОБЪЕКТ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОГО ИЗУЧЕНИЯ

Алла ЙОСЫПИВ,

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры криминального права и криминологии
Львовского государственного университета внутренних дел

SUMMARY

The article examines personality perpetrator the migrant as an object of criminological study. The importance of studying individual offender due to the fact that a crime is an act of human behavior that is derived from its essential characteristics and features of the personality. It is proved that the set of personality traits that determine the commission of a crime, does not appear at the time of its commission, and develops during the entire previous life of the individual. However, the quality of which have caused offense, and do not disappear after committing a crime, they only undergo some changes. We prove that the offender is a migrant is not something entirely new. A number of characteristics in many respects it is similar to the average offender.

Key words: identity of the perpetrator, migrants, crime, criminal personality worker.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается личность преступника-мигранта как объект криминологического изучения. Важность изучения личности преступника обусловлена тем, что преступление представляет собой акт человеческого поведения, производный от его сущностной характеристики и особенностей самой личности. Обосновано, что совокупность личностных качеств, обуславливающих совершение преступления, появляется не в момент его совершения, а складывается в процессе всей предшествующей жизнедеятельности индивида. Однако качества, обусловившие совершение преступления, не исчезают и после его совершения, они лишь претерпевают определенные изменения. Доказано, что личность преступника-мигранта не является чем-то принципиально новым. По ряду характеристик она во многом схожа со среднестатистической личностью преступника.

Ключевые слова: личность преступника, мигранты, преступление, личность преступника-мигранта.

Постановка проблемы. Личность представляет собой индивида в аспекте его социальных качеств, формирующихся в процессе исторически конкретных видов деятельности и общественных отношений. Ее природную основу образуют биологические особенности, но определяющими факторами развития (ее сущностным основанием) являются не ее природные качества, а качества социально значимые: взгляды, способности, потребности, интересы, моральные убеждения и т. п. [1, с. 238]. Формирование этих качеств не одномоментно, оно растягивается на всю жизнь и «из всей совокупности, что ему (человеку) предлагает жизнь, воспитатели, школа, книги, он берет то, что ему каким-то образом подходит, что увязывается с его прошлым опытом, запасом идей, с его настроениями, личными особенностями, интересами и т. д. Из всего этого он сам делает свои выводы, и основываясь на них, сам намечает для себя свою жизненную линию» [2, с. 15].

Цель статьи состоит в изучении личности преступника-мигранта, выделении наиболее характерных черт такового преступника.

Изложение основного материала. Изучению личности преступника в рамках криминологии отведено

одно из центральных мест. И значимость эта обусловлена прежде всего тем, что преступление представляет собой акт человеческого поведения, производный от его сущностной характеристики и особенностей самой личности. Поэтому рассматривая личность преступника, ученые представляют ее как совокупность социально-психологических свойств, которые при определенных ситуативных обстоятельствах приводят к совершению преступления.

Анализ статистики преступлений в нашей стране показал, что за последнее десятилетие постоянно наблюдается тенденция роста количества преступлений, совершаемых мигрантами на территории Украины. Например, по данным Госкомстата, в 2001 г. органами внутренних дел было выявлено 2460 иностранных граждан, которые совершили преступления; в 2008 г. их количество составило 1722 лиц, из которых осужден был 1681 иностранец; в 2009 г. было выявлено 1727 иностранных граждан, из которых осуждено 1631; в 2010 г. выявлено 2134, осуждено 1744 из них. В эту группу не входят лица без гражданства, которых выявлено в 2001 г. 845, в 2008 г. – 263, осуждено 418, в 2009 г. – 239, осуждено 418, в 2010 г. – 286, осуждено 431 лицо¹.

Совокупность личностных качеств, обуславливающих совершение преступления, появляется не в момент

¹ <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

его совершения, а складывается в процессе всей предшествующей жизнедеятельности индивида. Однако качества, обусловившие совершение преступления, не исчезают и после его совершения, они лишь претерпевают определенные изменения.

Под личностью преступника-мигранта следует понимать совокупность социально-психологических черт, свойств, качеств и отношений, а также их социально-демографические особенности, которые при определенных жизненных обстоятельствах приводят мигранта к совершению преступления.

Криминологическая характеристика личности преступника-мигранта специфична. Данная специфичность обусловлена наличием дополнительных стрессогенных факторов, которые воздействуют на мигрантов на 3 этапах:

- на первом этапе это выталкивающие факторы, появляющиеся и действующие в первоначальном относительно факта перемещения месте жительства. Аттрактивные факторы, привлекающие перемещающееся лицо на новое место (жительства, работы, учебы и т. д.). А также фактор мобильности как свойство личности;

- на втором этапе появляются факторы, которые действуют на лицо в процессе его перемещения;

- на третьем этапе – факторы, оказывающие воздействие на перемещающееся лицо непосредственно по приезду в выбранное им место – собственно адаптация [3, с. 45].

Среди основных мотивов, которые лежат в основе всех миграционных процессов и которые в итоге могут привести к совершению мигрантами противоправного деяния, а также лежащих в основе самого миграционного перемещения, необходимо выделить такие:

- 1) поиск благополучной жизни, который в свою очередь имеет два аспекта: материальное благополучие и безопасность. Подавляющее большинство мигрантов в современном мире совершают перемещение на новое место жительства с целью трудоустройства и извлечения доходов больших, чем те, на которые они могут рассчитывать на родине;

- 2) миграция из зависти также представляет собой перемещение с целью извлечения больших доходов, но уже под воздействием того, насколько высок уровень жизни населения того или иного государства. Личный успех близких людей или знакомых, переселившихся на новое место жительства, способен пробудить зависть;

- 3) миграция из-за комплекса неполноценности происходит тогда, когда мигрант на прежнем месте жительства не может реализовать свой потенциал и представляет, что где-то, но не здесь, он это сделать сможет;

- 4) миграция из-за стремления более полно реализовать свой потенциал (творческий, интеллектуальный и т. д.). Возможны случаи, когда представители редких профессий не могут трудоустроиться на прежнем месте жительства и стремятся туда, где они могут быть востребованы;

- 5) миграция по политическим мотивам.

С изрядной долей условности к вышеперечисленным мотивам следует отнести и мотив «стремления совершить преступление». Причем условное его отнесение к вышеперечисленным мотивам объясняется тем, что в основе самого стремления лица совершить преступление могут лежать те же самые зависть, месть, политические мотивы, различные комплексы, стремление удовлетворить свои потребности преступным путем и т. д. [3, с. 54].

Таким образом, в самой основе миграции, по мнению С. Бондыревой и Д. Колесова, лежат именно неудовлетворенные потребности, энергия которых способна преобразовываться в энергию перемещения [4, с. 51].

В криминологии уже давно принято выделять для изучения контингент преступников-приезжих, влияющих на криминальную ситуацию соответствующего региона. Их выделение осуществляется с помощью сопоставления двух критериев: места совершения преступления и места постоянного проживания преступника. При их несовпадении лицо, совершившее преступление не на своей территории, относится к категории преступников-приезжих. Все они – мигранты, но не все относятся к категории приезжих, так как значительная часть стационарных мигрантов-переселенцев, получивших жилье и прописку, по формально-юридическому признаку относятся уже к местным жителям.

Так, среди мигрантов при использовании статистических методов учета принято выделять следующие группы:

- граждане данного государства, имеющие определенное место жительства;
- иностранные граждане и лица без гражданства.

Используя в качестве основного источника статистической информации уголовную статистику, мы неизбежно сталкиваемся с проблемой недостаточного освещения социально-демографических признаков, характеризующих личность преступника. Остальные же, имеющие значение для характеристики личности преступника, признаки могут быть получены только путем выборочных (отраслевых) исследований.

Для более детального анализа личности преступника-мигранта с учетом вышеизложенного рассмотрим подробнее механизм ее формирования, основываясь на имеющейся типологии личности преступника, в которой критерием типологизации выступает ее социальная направленность [5, с. 32].

Наиболее значимая для нас типология личности преступника предложена В. Бурлаковым и Н. Кропачевой. Рассмотрим различные типы личности преступника-мигранта.

Профессиональный тип, в котором направленность личности деформирована и представлена в виде негативной направленности изначально, до воздействия миграционных факторов. Такая личность отличается

ся правовым нигилизмом, низкой общей и моральной культурой, антиобщественной установкой. Для этого типа характерна внутренняя тяга к совершению повторных преступлений, он активен в нахождении и создании собственными усилиями ситуаций, способствующих совершению преступлений. Примером такого случая может служить образ преступника-гастролера, который, по сути, использует миграцию как способ совершения преступления. Преступник сознает, что он перемещается в пространстве, нарушая уголовно-правовые нормы или с намерением совершить это в будущем. Да и сам характер преступной деятельности предполагает необходимость территориальных перемещений правонарушителей. Передвигаясь и совершая преступления вне района своего проживания, он тем самым стремится овладеть новым криминологическим пространством, расширить сферы криминального бизнеса, наладить организационные связи с преступными формированиями, пытается скрыть ранее совершенное преступление, затруднить расследование, его розыск и т. д. К этому типу относятся профессиональные преступники (киллеры, наемники и другие), особо опасные рецидивисты. Сформировавшийся образ жизни для них – нередко единственный из внутренне приемлемых возможностей «заработать».

Обычное для профессионального типа преступника-мигранта перемещение с целью совершения преступления говорит еще и о том, что преступность как социальное явление приобретает в связи с новыми возможностями выход ее на новый уровень с реализацией дополнительных возможностей.

Характерная для *привычного типа преступника* значительная деформация в структуре социальной направленности обусловлена неустойчивыми и противоречивыми социально-психологическими свойствами и качествами личности. Данный тип отличается низким уровнем правосознания, отсутствием четких границ между моральным и аморальным, между «можно» и «нельзя». От профессионального он отличается тем, что для совершения преступления преимущественно использует различные жизненные ситуации, и он не активен в самостоятельном создании таких ситуаций. Именно для этого типа преступника в процессе перемещения в значительной мере характерна подверженность воздействию факторов, связанных с миграцией, начинающих свое действие с начала перемещения индивида (собственно миграции) и заканчивающихся адаптацией на новом месте жительства. К этому типу относятся лица, совершающие повторные преступления, в том числе рецидивисты, но рецидив чаще всего смешанный. В качестве примера приведем случаи, когда мигранты, остающиеся без постоянного источника доходов, привычно находят альтернативу легальному поиску доходов – совершение преступлений с корыстной либо корыстно-насильственной мотивацией.

Для *неустойчивого типа* не характерно наличие стойких или значительных деформаций в структуре направленности личности. Компоненты негативной и позитивной направленности для такой личности примерно равны, но их направленность не имеет четко выраженного вектора, и это может привести как к их усилению, так и к ослаблению. Миграционные перемещения в данном случае выступают стрессогенным фактором, влияя на личность в более негативном плане, чем в позитивном. Между преступлением и личностью всегда имеется «повод», личностная интерпретация которого либо ведет, либо не ведет к совершению преступления. До совершения преступления возможны различные правонарушения или аморальные действия. Прибывшие на новое место жительства мигранты под влиянием своих соотечественников, имеющих большой опыт в противоправной деятельности, становятся способными на совершение преступлений (в основном в соучастии).

Социальная направленность *небрежного типа* в основном выражена позитивным компонентом, негативная направленность минимальная. Характеризуется легкомысленным отношением к социальным нормам, регулирующим поведение в обществе. Как правило, совершает нетяжкие преступления, как умышленно, так и по неосторожности. Для такой личности в условиях миграции характерно в основном совершение мелких краж.

Случайный тип характеризуется позитивной социальной направленностью без деформаций со стороны негативного компонента, для него характерен устойчивый уровень правосознания. Преступления совершаются исключительно в силу давления критической жизненной ситуации, в которой субъект не смог добиться желаемого результата своих действий, не причиняя общественно опасных последствий. Этот тип так же ярко, как и первый, показывает, что личность, которая стремится достичь поставленной миграционным перемещением цели, намного проще под воздействием вышеуказанных факторов совершает преступления в состоянии сильного душевного волнения, вызванного неправомерными действиями потерпевшего (местные жители не желают принимать в свою среду человека постороннего). Для этого же типа характерно совершение и таких преступлений, например, как нарушение правил дорожного движения, в которых под влиянием критической ситуации, возникшей на дороге, индивид не всегда может правильно оценить ситуацию и допускает нарушение охраняемых законом общественных отношений.

Одним из фактов, оказывающих на мигранта как положительное, так и отрицательное воздействие, является также успешность осуществления им намеченных целей. Для мигранта, переселившегося на новое место, промежуточным успехом является вживание на новом месте, а окончательным – преуспевание. Последнее можно рассматривать как окончательный этап

адаптации, с момента начала преуспевания этот процесс можно считать успешно завершенным. В результате его удовлетворенность жизнью складывается из следующих аспектов: удовлетворения всех основных и наиболее существенных потребностей; соответствия результатов своей деятельности уровню притязаний; возможности и способности индивида находить смысл каждого пережитого эпизода. На уровне первичных потребностей складываются множество вторичных.

Успешность же мигранта на новом месте жительства во многом зависит от способностей индивида к скорейшей и безболезненной адаптации.

Сама адаптация мигранта на новом месте жительства представляет такой аспект его жизнедеятельности, в котором реализуется фундаментальное свойство живой материи к самосохранению и развитию в конкретных условиях существования [4, с. 109].

Существует две стратегии адаптации:

а) закрытая (компенсационная) адаптация, направленная на противодействие, уравнивание, нейтрализацию внешних раздражителей. Именно данная стратегия представляется нам наиболее криминогенной, когда индивид противопоставляет себя принимающему обществу и не желает меняться под воздействием новой для него среды;

б) открытая (модификационная) адаптация представляет собой стратегию вживания, усвоения, освоения. В данном случае мигрант стремится быстрее достичь гармонии (единства) с принимающим обществом, стать частью этого самого общества.

На новом месте жительства мигранту предстоит выдержать большую адаптивную нагрузку, которая заключается в следующем:

- в установлении множества новых связей;
- в выработке адекватной оценки новых объектов, процессов, явлений и переоценке некоторых аспектов прежнего жизненного опыта;
- в установлении благоприятных для жизни отношений с новыми людьми и выработке определенного отношения в целом к реалиям новой жизни;
- в выработке новых жизненных привычек.

При этом мигранту предстоит и сохранить себя в новых условиях, и разумно изменяться под их давлением.

Однако определенную сложность вызывает тот факт, что в соответствии с закрытой стратегией адаптации для мигрантов (не только преступников) характерно начало

освоения чужой территории и вживания в чужое общество с поиска соплеменников, которые прибыли ранее и успели ассимилироваться. Тем более, что многие государства так или иначе заинтересованы в поддержании относительной стабильности своих диаспор. В этом нет ничего противоестественного и тем более преступного, но сам факт того, что приехавшие ранее являются авторитетными личностями в глазах вновь прибывших, объясняет многие особенности этнических преступных группировок, образованных по национальному признаку.

В результате становится возможной ситуация, когда вновь прибывший просто становится рядовым исполнителем воли более авторитетных соотечественников, участвуя, например, в качестве рядового бойца в криминальных разборках и т. д.

Находясь в таком положении, он также может быть подвергнут и преступным посягательствам со стороны соотечественников. Причем эти посягательства опять же являются латентными в силу характера самой структуры – диаспоры.

Выводы. Итак, личность преступника-мигранта не является чем-то принципиально новым. По ряду характеристик она во многом схожа со среднестатистической личностью преступника. Так, например, наиболее часто встречающимся мотивом совершения мигрантами преступлений является корысть. Основную массу преступлений совершают лица мужского пола. Среди преступлений, ими совершенных, наиболее распространены преступления против собственности (в основном кражи).

Список использованной литературы

1. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – М. : Политиздат, 1986. – С. 238.
2. Лейкина Н.С. Личность преступника и уголовная ответственность. – СПб. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – С. 15.
3. Морин А.В. Влияние миграционных процессов на криминальную ситуацию в России (на материалах Приволжского федерального округа) : дис. ... канд. юрид. наук. – Нижний Новгород, 2008. – С. 182.
4. Миграция (сущность и явление) / С.К. Бондырева, Д.В. Колесов. – М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2004. – С. 51.
5. Криминология : учебник для вузов / под ред. В.Н. Буракова, Н.М. Кропачева. – СПб. : С.-Петерб. гос. ун-т ; Питер, 2003. – С. 79–81.

УДК 343.13

СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ

Людмила КАРАБУТ,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу
Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

SUMMARY

The problem of determining the system of criminal procedural functions in connection with the reform of the criminal procedural law which is relevance for legal theory and practice was researched. In the article we researched the points of view on the problems of the definition of criminal procedural functions which are published in the legal literature. There was established the way that theoretical approaches to criminal procedural functions in connection with the reform of the criminal procedural legislation of Ukraine in 2012 have changed. It is shown that in the structure of the criminal procedural activities that carried out under the principles of competition cannot be non-core areas that are not part of the «structure» functions.

Key words: function, criminal procedural activity, competitiveness, the criminal proceedings, accusation, public prosecution.

АНОТАЦІЯ

В статті досліджені актуальні для юридичної теорії і практики проблеми визначення системи кримінальних процесуальних функцій у зв'язку з реформою кримінального процесуального законодавства України. Досліджені викладені у юридичній літературі точки зору з проблем визначення системи кримінальних процесуальних функцій. Встановлено, наскільки змінилися теоретичні підходи до системи кримінальних процесуальних функцій у зв'язку із реформою кримінального процесуального законодавства України 2012 року. З'ясовано, що у структурі кримінальної процесуальної діяльності, здійснюваної на підставі засади змагальності, не може бути неосновних напрямів, які не входять до «складу» функцій.

Ключові слова: функція, кримінальна процесуальна діяльність, змагальність, кримінальне провадження, обвинувачення, державне обвинувачення.

Постановка проблеми. У зв'язку з ухваленням і набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК) 2012 року, яким кардинально реформовано кримінальну процесуальну діяльність, постала наукова проблема із визначення системи кримінальних процесуальних функцій. До моменту набрання чинності новим КПК у теорії кримінального процесу підходи до розуміння системи кримінальних процесуальних функцій були досить різноманітними – від занадто широкого (процесуальну функцію виконує кожен учасник провадження) до занадто вузького (існує всього одна процесуальна функція – встановлення істини). Після набрання чинності КПК, яким задекларовано засаду змагальності, перед наукою кримінального процесу постала проблема визначення кількості (системи) процесуальних функцій.

Є маса робіт, у яких досліджувалася сутність кримінальних процесуальних функцій. Не будемо повторюватися тут, наводячи точки зору вчених з проблеми розуміння поняття функцій. Це зроблено у теорії кримінального процесу раніше [1; 2; 3, с. 65-72; 9]. Однак наукових робіт, присвячених дослідженню питання про систему кримінальних процесуальних функцій у зв'язку з новим КПК, опубліковано не було. Тому візьмо на себе сміливість заявити про те, що ця наукова стаття є однією із перших в Україні з зазначеної проблеми.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Для виконання у цій статті поставлені такі завдання:

1) дослідити викладені у юридичній літературі точки зору з проблем визначення системи кримінальних процесуальних функцій; 2) встановити, наскільки можуть змінитися теоретичні підходи до системи кримінальних процесуальних функцій у зв'язку із реформою кримінального процесуального законодавства 2012 року; 3) з'ясувати, які є (і чи є взагалі) в структурі кримінальної процесуальної діяльності неосновні її напрями, які не входять до «складу» функцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішення зазначених завдань має велике значення з огляду на те, що вони є не суто теоретичними, а мають віднайти своє вирішення у кримінальному процесуальному законі, який підлягає щоденному застосуванню практиками (слідчими, прокурорами, суддями). Актуальність їх дослідження обумовлюється набранням чинності КПК 2012 року, бо у зв'язку з цим існує нагальна потреба з'ясувати, наскільки вітчизняний законодавець відійшов від радянського підходу до розуміння кримінальних процесуальних функцій і як реалізуються на практиці відповідні норми КПК.

Кримінальна процесуальна діяльність є певною цілісністю. Системність її може визначатися у декількох площинах: як система стадій та етапів; як сукупність її функціональних складових – мета, завдання, результат, ефективність, учасники, способи, строки, витрати тощо. Кримінальна процесуальна діяльність утворює

ще одну систему: систему кримінальних процесуальних функцій, які, зазвичай, називають її основними напрямками. Не будемо вдаватися до дискусії щодо їхньої кількості, тим паче, що така дискусія триває у літературі з кримінального процесу не одне десятиліття. Цілком ймовірно, що вона буде тривати і далі. Хотіли би зауважити лише одне: кримінальна процесуальна діяльність, побудована на засаді змагальності, має три таких основних (класичних) напрями – обвинувачення (кримінальне переслідування), захист та правосуддя.

Дослідники, які не заперечують існування засади змагальності, але й не беруть її до уваги як основу побудови кримінального процесу, «виходять» на більшу кількість процесуальних функцій. Якщо ж взагалі ігнорувати засаду змагальності, то виникає велика ймовірність «скочування» до інквізиційного процесу, де існує лише одна функція – дослідження обставин кримінального правопорушення усіма учасниками.

Кримінальна процесуальна діяльність, здійснювана в умовах змагальності, допускає існування протилежних цілей сторін обвинувачення і захисту і передбачає їхню «негативну кооперацію» під контролем суду. У тих же випадках, коли цілі діяльності суб'єктів співпадають, спосіб їхньої кооперації буде позитивним.

У змагальному процесі, як відомо, не може бути ніякої (негативної чи позитивної) кооперації між сторонами і судом. Така кооперація (солідарність) невідворотно перетворюється на негатив для цілей кримінальної процесуальної діяльності у цілому та реалізації прав її окремих суб'єктів зокрема. У науці так званого радянського кримінального процесу, та й в українському, частіше мова йде про «солідарність» органів досудового розслідування і прокурора (сторони обвинувачення) з одного боку і суду (судді) – з іншого. Перші, як відомо, виконують функцію кримінального переслідування, інші – функцію правосуддя.

Стосовно діяльності з доказування, що є стрижнем кримінально-процесуальної діяльності, В. П. Гмирко визначив, що феномен «скутості одним ланцюгом» (обвинувальної і судової влади – Л. К.) був остаточно оформлений у ст. 65 КПК УРСР 1960 р., де доказами оголошувалися «всякі фактичні дані» незалежно від місця процесуального виготовлення, адже вони – «фактичні дані», а їхні виробники – «бригада» ментально солідарних «органу» дізнання, слідчого й суду [3, с. 33]. На думку В. П. Гмирка, зміст цієї тези непогано віддає таке визначення: «Процес доказування – це встановлена законом діяльність органів дізнання й попереднього слідства, прокурора й суду зі збирання, перевіряння й оцінювання доказів з метою розкриття

злочину, викриття особи, що його скоїла, і забезпечення справедливого покарання винному» [3]¹.

На засіданні Пленуму Верховного Суду СРСР у грудні 1986 року відзначалось, що однією з основних причин того, які призводять до беззаконня, є «...обвинувальний ухил, коли судді виходять з презумпції винності підсудного», та «... сліпа, беззастережна довіра попередньому слідству»; а також, що «... обвинувальний ухил укоренився тому, що суд довгими роками йшов у одній зв'язці зі слідством та обвинуваченням» [8, с. 116-117].

Як свідчать результати опитування суддів, «зв'язка» їх із органами досудового розслідування і прокурором до цього часу є досить міцною. Так, на питання про те, чи довіряють вони доказам, зібраним органами досудового розслідування, 87% суддів відповіли, що довіряють повністю, 12% – скоріше довіряють і лише 1% – не довіряють. Опитування адвокатів засвідчило ще більшу «прихильність» суддів до матеріалів досудового розслідування, презентованих прокурором у перебігу судового розгляду. Результати отримані нами в умовах дії КПК 1960 року. На час дії того КПК опитуванням слідчих було встановлено, що 98% із них передають до суду разом із кримінальною справою текст обвинувального висновку у електронному варіанті. Цей факт можна було б вважати простою технічною акцією, спрямованою на економію часу суддями на виготовлення вироку. Але ж сам факт того, що обвинувальні вирокі суду повністю відтворюють тексти обвинувальних висновків, складених слідчими², якраз і свідчить про обвинувальний ухил суду.

Отже, працівники органів досудового розслідування, прокуратури, суду хоча і представляють інтереси держави у конкретних кримінальних справах, повинні поводитися у межах визначених для них кримінальних процесуальних функцій. Кримінальна процесуальна діяльність – це не той вид юридичної діяльності, де зазначені органи, які виконують функції обвинувачення і правосуддя, мають проявляти повну «солідарність».

Ситуація змінилася у кращий бік після набрання чинності КПК 2012 року. У зв'язку із встановленням законодавцем правила, згідно з яким прокурор направляє до суду лише обвинувальний акт, який не містить стислого викладу доказів, і реєстр матеріалів досудового розслідування, судді навіть технічно позбавлені можливості використовувати тексти обвинувальних актів у перебігу виготовлення вироків та ухвал. Результати вивчення нами кримінальних справ, розглянутих судами за правилами нового КПК, показують, що суди у 34% випадків використовували у обвинувальних вироків опис події кримінального правопорушення у обвинувальному акті³.

¹ Цит. по Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. – Там само.

² 76% обвинувальних вироків у вивчених нами кримінальних справах повністю або в основних позиціях (опис події злочину, докази) повторювали текст обвинувальних висновків у цих справах.

³ Перевірити наскільки «творчо» суди використовують обвинувальні акти у кримінальних справах про кримінальні проступки, що розглядаються за письмовими матеріалами із застосуванням спрощеної процедури, у нас не було можливості, бо ще не набув чинності Закон України «Про кримінальні проступки», а отже і глава 25 КПК (абз. 1 п. 1 розділу X «Прикінцеві положення» КПК 2012 року).

Категорію «цілі» можна використовувати і для вирішення питання про кількість (систему) кримінальних процесуальних функцій. У юридичній літературі іноді виокремлюють основні функції, а поряд з ними ще й факультативні та допоміжні. Так, В. Т. Томін і В. В. Сверчков вважають, що основними кримінальними процесуальними функціями є обвинувачення, захист і вирішення кримінальної справи (правосуддя). Ці функції не можуть бути реалізовані одним учасником кримінальної процесуальної діяльності і реалізуються у *взаємодії*. Під факультативними функціями учені розуміють напрями кримінальної процесуальної діяльності, призначені для досягнення факультативних елементів мети кримінального процесу, а саме: відшкодування матеріальної шкоди, спричиненої злочином; виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину; реабілітацію і відшкодування шкоди реабілітованому, відновлення його трудових, пенсійних, житлових та інших прав. Допоміжні функції, на думку зазначених учених, поділяються своєю чергою на власне допоміжні, які виконують свідок, експерт, спеціаліст та ін., та ті, що забезпечують виконання основних і факультативних (їх виконують перекладач, секретар судового засідання) [7, с. 83-85, 88].

Наведена класифікація (система) кримінальних процесуальних функцій суперечить визначенню поняття функції, яке традиційно надається через використання поняття «основний напрямок» [5, с. 13-14].

З'ясовуючи питання про віднесення певного напрямку кримінальної процесуальної діяльності до числа її функцій, треба зважати і на категорію «мета». Будь-яка людська діяльність здійснюється з певною метою. Для державних органів і їхніх службових осіб встановлені законом цілі діяльності зазначених органів визначають спосіб їхньої нормативної орієнтації на досягнення певного процесуального результату [4, с. 22]. Ю. О. Тіхоміров зазначає, що «в широкому розумінні маються на увазі публічні функції (вид. Л. К.)» [6, с. 56]. Такі публічні функції виконує і кожен із органів, які мають право здійснювати кримінальне провадження (органи досудового розслідування, прокурор – функцію кримінального переслідування; суд – функцію правосуддя). Відхід від виконання цими органами своїх функцій або виконання не властивих для них функцій тягне за собою завдання значної шкоди правам і законним інтересам суб'єктів кримінального процесу (повноправних членів суспільства), а, значить, і не може призвести до досягнення цілей процесу [4, с. 23].

Отже, кримінальні процесуальні функції завжди обумовлені цілями діяльності. А якщо є основні напря-

ми кримінальної процесуальної діяльності (функції), то є і її основні цілі: у сторони обвинувачення – домогтися засудження особи, чия вина, на думку обвинувачення, є доведена; у сторони захисту – спростувати перед судом обвинувачення або переконати суд у необхідності призначення меншого покарання, ніж того вимагає сторона обвинувачення і навіть закон; у суду – сприйняти і дослідити усі аргументи сторін обвинувачення і захисту та справедливо вирішити кримінально-правовий конфлікт. У свідка, експерта, перекладача, понятого та інших учасників процесу немає мети, яка б була основною і у той же час виходила за межі цілей сторін і суду. Не дарма їх у навчальній та науковій літературі з кримінального процесу відносять до класифікаційної групи «незаінтересовані учасники процесу» [5, с. 67]. З цього слідує, що ці учасники не здійснюють кримінальну процесуальну діяльність, а лише беруть участь у процесуальній діяльності, здійснюваній іншими учасниками – «носіями» кримінальних процесуальних функцій обвинувачення, захисту і правосуддя.

Система і зміст кримінальних процесуальних функцій залежить не від кількості учасників кримінальної процесуальної діяльності і їхніх інтересів, а від необхідності здійснювати діяльність у певних напрямках, без яких вона не може існувати. Відсутність хоча б однієї із таких функцій робить неможливим існування кримінальної процесуальної діяльності⁴. Підхід до розуміння поняття кримінальних процесуальних функцій, заснований на поділі їх за напрямками, виконуваними у кримінальному процесі окремими учасниками, є необґрунтованим. Бо за такого підходу втрачається сенс функції як основного напрямку кримінальної процесуальної діяльності, а засада змагальності, на якій будується ця діяльність у розвинених демократіях, залишається без свого підґрунтя – поділу на функції, що потенційно чи реально протистоять одна одній.

Якщо ж вважати функціями (основними напрямками) обвинувачення, захист та правосуддя (вирішення кримінальної справи), а неосновними напрямками (функціями) якісь інші, виконувані учасниками, діяльність яких не можна віднести до жодної із «основних» функцій, то вийде, що таке цілісне явище, яким є кримінальна процесуальна діяльність «розпадається» не лише на «основні», а й на якісь «неосновні» (факультативні, допоміжні тощо) функції.

Тоді виникає запитання: як ці неосновні напрями «вписуються» у змагальну модель кримінальної процесуальної діяльності? Якщо вони існують самі по собі, то вони не є кримінальною процесуальною діяльністю, що виглядає нелогічно, бо ці напрями діяльності здійснюються у її просторово-часових межах. Отже, кримінальна процесуальна діяльність може

⁴ Ми не вважаємо відсутньою функції захисту у випадках, коли сторона захисту відмовляється від реалізації наданих їм законом прав, використовуючи які, вона має змогу активно чи менш активно протистояти стороні обвинувачення. Відмову від виконання дій із захисту обвинувачених і його захисник можуть у будь-який момент кримінального провадження скасувати і розпочати чи продовжити захисну діяльність, що є змістом відповідної функції.

⁵ Підвалини СМД-методології (системомислєдальної методології) опрацьовано в п'ятдесятих-шістдесятих роках минулого століття російським ученим Г. П. Щєдровицьким [12; 13].

«розпадатися» лише на ті напрями, які в літературі отримали назву «основних кримінальних процесуальних функцій» – обвинувачення (кримінальне переслідування), захист і правосуддя.

Саме ці напрями діяльності «залучають» певних суб'єктів, а не навпаки. В. П. Гмирко, досліджуючи процес доказування у перебігу кримінальної процесуальної діяльності на підставі СМД-методології⁵, дійшов цілком обґрунтованого висновку про те, що методологічна теорія трактує феномен діяльності не як атрибут окремої людини чи їхньої сукупності, а як універсальну вихідну цілісність, де не окремі люди продукують діяльність, а навпаки – саме вона «захоплює» їх, змушуючи «грати» за її встановленими правилами, визначаючи, таким чином, норми її реалізації [3, с. 99].

Цілісність кримінальної процесуальної діяльності є досить умовною, бо вона складається з трьох важливих напрямів, які є відносно самостійними, але поєднані між собою нерозривно. Дійсно, учасникам процесуальної діяльності не залишається нічого іншого, як включитися у неї. Сторона обвинувачення змушена це робити у зв'язку із покладанням на неї обов'язку протидіяти злочинності, сторона захисту – через потребу протидіяти обвинуваченню, суд – завдяки покладеному на нього обов'язку розглянути обвинувачення. Усі інші учасники, залучені до кримінальної процесуальної діяльності, змушені «грати» за правилами сторін і суду. Якими б не були їхні цілі участі у кримінальному процесі, обумовлені примусовим чи добровільним залученням до нього, вони охоплюються трьома основними функціями (цілями) діяльності з кримінального провадження.

На основі проведеного у цій статті дослідження можна зробити наступні **висновки**: 1) викладені у юридичній літературі точки зору щодо системи кримінальних процесуальних функцій ґрунтуються на результатах досліджень КПК 1960 року; 2) теоретичні підходи до системи кримінальних процесуальних функцій у зв'язку із реформою кримінального процесуального законодавства 2012 року можуть суттєво трансформуватися через розширення дії у процесі засади змагальності; 3) у структурі кримінальної процесуальної діяльності, здійснюваної на підставі засади змагальності, не може бути неосновних напрямів, які не входять до «складу» функцій (основних напрямів).

Тема визначення системи кримінальних процесуальних функцій є доволі об'ємною. Тому для її повного опрацювання потрібно здійснювати подальші дослідження. Останні є доцільними за такими **напрямами наукових розвідок**: 1) дослідження особливостей окремих кримінальних процесуальних функцій з урахуванням типу (моделі) кримінальної процесуальної діяльності; 2) аналіз співвідношення (взаємодії) кримінальних процесуальних функцій.

Список використаної літератури

1. Зинатуллин З. З. Уголовно-процессуальные функции : уч. пособие / З. З. Зинатуллин, Т. З. Зинатуллин. – Ижевск : Детектив-информ, 2002. – 240 с.
2. Козьявин А. А. Социальное назначение и функции уголовного судопроизводства : Монография / А. А. Козьявин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 272 с.
3. Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація : монографія / В. П. Гмирко. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2010. – 314 с.
4. Бозров В. М. Основы теории уголовно-процессуальных функций. Общая часть : монография. – Екатеринбург : Издательский дом «Уральская государственная юридическая академия», 2012. – 96 с.
5. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Загальна частина) / В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, Я. Ю. Конюшенко, І. В. Чурікова, О. Є. Омельченко, Д. П. Письменний, М. Я. Никоненко, К. Г. Горелкіна, О. Ю. Хабло, О. Г. Яновська. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 280 с.
6. Тихомиров Ю. А. Теория компетенции / Ю. А. Тихомиров. – М. : Издание г–на Тихомирова Ю. А., 2001. – 355 с.
7. Томин В. Т. Острые углы уголовного судопроизводства / В. Т. Томин. – М. : Юрид. лит., 1991. – 240 с.
8. Постанова Пленуму Верховного суду України від 5 грудня 1986 року № 15 «Про дальше зміцнення законності при здійсненні правосуддя» // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2011 роки) : станом на 26 верес. 2011 р. / упоряд. : Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Х. : Право, 2011. – 456 с.
9. Чепурний О. О. Кримінально-процесуальні функції на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Чепурний О. О. – К., 2005. – 195 с.

УДК 343.9: 343.8

НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ЯК ОДНА З ДЕТЕРМІНАНТ ЗЛОЧИННОСТІ У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ (КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ)

Віктор КОНОПЕЛЬСЬКИЙ,кандидат політичних наук, доцент, начальник кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ**SUMMARY**

The article focuses on criminological analysis (characteristics) one of a determinant that leads to crime and offenses in the penal institutions in Ukraine. It is determined that the improper isolation of prisoners and other errors that are associated with the implementation into practice of the principle of differentiation and individualization of penal imprisonment is the cause of crime widening in the penal institutions. The statistical reports of prisoners who are taken into preventive registry are shown as an argument of hypothesis and further supporting of dialectical relation of crime in the penal institutions and the principle of differentiation and individualization. It is carried out the scientific-based proposals for solving of existing problems of the research.

Key words: differentiation of corrections, individualization of corrections, criminological characteristics, penal institution, sentenced to imprisonment, determinants of criminality.

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено кримінологічний аналіз (характеристику) однієї з детермінант, що зумовлює злочинність та правопорушення у виправних колоніях України. Визначено, що неналежна ізоляція засуджених та інші прорахунки, які пов'язані з реалізацією на практиці принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань у виді позбавлення волі, є причиною зростання рівня злочинності в установах виконання покарань. На підтвердження висунутої гіпотези та додатковим аргументом діалектичного зв'язку злочинності в установах виконання покарань і принципу диференціації та індивідуалізації наводиться статистична звітність щодо кількості засуджених, які беруться на профілактичний облік. Розроблено науково обґрунтовані пропозиції з вирішення існуючих проблем з означеної тематики дослідження.

Ключові слова: диференціація виконання покарань, індивідуалізація виконання покарань, кримінологічна характеристика, виправна колонія, засуджений до позбавлення волі, детермінанти злочинності.

Постановка проблеми. Одним із завдань, що визначені в ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України, є запобігання нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. При цьому, в законі чітких правових механізмів щодо вирішення зазначеної задачі не створено. Окремі елементи цієї проблеми виражаються через зміст певних інститутів кримінально-виконавчого законодавства, а саме: правовий статус засуджених (ст. 9 КВК «Основні обов'язки засуджених»; ст. 107 КВК «Права і обов'язки засуджених до позбавлення волі»; ст. 10 КВК «Право засуджених на особисту безпеку» ін.); основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених (ст. 6 КВК); принципи кримінально-виконавчого законодавства; виконання і відбування покарань та інші.

Такий безсистемний підхід формування норм, що пов'язані із запобіганням реалізації завдання по запобігання злочинам в установах виконання покарань (УВП) України, привів до того, що щорічно як засудженими (до 400-х і більше), так і персоналом Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України (більше 10) вчиняються злочини, які пов'язані

з порушенням встановленого порядку виконання та відбування покарання.

Як встановлено, однією з детермінант (від лат. *determinans* – той, що визначає, обмежує), що обумовлює злочинність та правопорушення в УВП, є неналежна ізоляція засуджених та інші прорахунки, які пов'язані з реалізацією на практиці принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань.

З огляду цього та виходячи зі змісту означеної тематики, обрана тема цієї статті є актуальною та такою, що представляє теоретико-прикладний характер.

Мета статті. На підставі проведення кримінологічного аналізу протидії злочинності в установах виконання покарань виявити зв'язок між застосуванням принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань і розвитком злочинності у виправних колоніях.

Стан дослідження. Вивчення наукових праць з означеної проблематики показало, що над її вирішенням працюють такі науковці, як Г.А. Аванесов, І.Г. Богатирьов, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, І.І. Карпеч, О.Г. Колб, М.П. Мелентьев, В.О. Меркулова, О.О. Наташев, О.Л. Ременсов, А.Х. Степанюк, М.О. Стручков,

Ю.М. Ткачевський, В.М. Трубников, Б.С. Утевський, І.В. Шмаров та ін.

Проте досі ні в Україні, ні за кордоном не розроблено концептуальних засад щодо правильного та ефективного застосування принципу диференціації та індивідуалізації покарань, що й виступило додатковим аргументом при виборі теми цієї статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчить практика протидії злочинності як в Україні в цілому, так і в установах виконання покарань (далі – УВП), у контексті розробки науково обґрунтованих заходів у цьому напрямку досить важливим є з'ясування змісту кримінологічної характеристики зазначеного суспільно небезпечного явища.

Такий підхід, без сумніву, є необхідним та перспективним і при вирішенні проблем, пов'язаних із впливом диференціації та індивідуалізації на формування протиправної поведінки засуджених до позбавлення волі в Україні.

В науці під кримінологічною характеристикою розуміють стійкі відомості про рівень, структуру, динаміку та географію злочинних дій, а також про осіб, що їх вчиняють, тобто нові відомості про справжній стан явища, повні та точні знання про нього для ефективної й науково обґрунтованої боротьби з конкретними злочинами [1, с. 83]. При цьому, як вірно з цього приводу зауважив А.П. Закалюк, зазначені видові характеристики, кількісні (емпіричні) та якісні (узагальнені, у тому числі понятійні та теоретичні) – становлять зміст кримінологічної характеристики певного виду злочинів [2, с. 5].

Отже, якщо за основу взяти ці та інші методологічні підходи, то під «кримінологічною характеристикою сучасного стану та тенденцій впливу диференціації та індивідуалізації на формування протиправної поведінки засуджених до позбавлення волі в Україні» варто розуміти відомості про стан злочинності та правопорушень, що вчиняються особами, які відбувають покарання у виправних колоніях, а також про їх структуру та динаміку, дані про особу злочинця, мотиви та цілі його злочинної діяльності у ході відбування покарання у виді позбавлення волі, що стала наслідком неефективного застосування даного принципу на практиці.

Таким чином, системоутворюючими ознаками, що складають зміст цього поняття, є:

1) відомості про стан злочинності та правопорушень в УВП.

Відповідно до Закону України «Про статистику» [3] та нормативно-правових актів Держкомітету України, що визначають форми державних статистичних звітів в ДКВС України, поряд зі звітом про злочинність в органах та УВП, складаються й інші звіти, які стосуються цього суспільно небезпечного явища, а саме: звіти про осіб, які вчинили злочини у ході відбування покарань; звіти про розгляд заяв і повідомлень про злочини та

кримінальні проступки; звіти про результати боротьби з організованими групами і т. ін. [4]. Щодо відомостей про стан правопорушень, то відповідні форми звітів затверджуються ДПтС України та публікуються в інформаційних бюлетенях даного центрального органу державної виконавчої влади у сфері виконання покарань [5];

2) особи, які відбувають покарання у виправних колоніях.

До таких осіб, відповідно до вимог ч. 2 ст. 43 КПК України, відносяться засуджені, тобто обвинувачені, обвинувальний вирок суду щодо яких набрав законної сили [6, с. 152-153]. За загальним визначенням у КПК правилом моментом набрання законної сили вироком суду вважається закінчення строку оскарження в апеляційному порядку судового рішення, яке було ухвалене судом першої інстанції і не набрало законної сили. Згідно вимог п. 1 ч. 2 ст. 395 КПК, апеляційна скарга на вирок суду може бути подана протягом тридцяти днів з дня її проголошення.

Вступ вироку в силу є підставою для виконання і відбування визначеного вироком суду покарання (ст. 4 КВК України) у визначених законом органах і установах виконання покарань [7, с. 17-18].

Як це витікає зі змісту ч. 2 ст. 11 КВК, до УВП відносяться арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (виховні колонії) (ч. 2 ст. 11 КВК). У свою чергу, кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії) (ч. 3 ст. 11 КВК).

Згідно встановлених у КВК загальних положень виконання покарання у виді позбавлення волі (ст.ст. 86-93) здійснюється у виправних і виховних колоніях. Саме про зазначені УВП й ведеться мова як в цілому в цій роботі, так і в понятті кримінологічної характеристики впливу диференціації та індивідуалізації на формування протиправної поведінки засуджених до позбавлення волі;

3) структура та динаміка злочинів і правопорушень, що вчиняють засуджені у виправних і виховних колоніях.

В науці, зокрема кримінології, структура злочинів визначається співвідношенням у злочинності видів (груп) злочинів, які класифікуються за кримінально-правовими чи кримінологічними підставами [8, с. 28]. При цьому, показники злочинності дають якісно-кількісну характеристику суспільної небезпеки злочинності, її особливостей, істотних для організації протидії (запобігання, профілактики, попередження тощо) і диференціації практики застосування кримінально-правових заходів.

Загальноновизнаними в кримінології є наступні основні показники структури злочинності, що застосовані при аналізі злочинності в УВП:

- співвідношення видів злочинів за їхньою класифікацією, відповідно до Особливої частини КК;
- питома вага найбільш розповсюджених злочинів;
- співвідношення видів злочинів за домінуючою мотиваційною спрямованістю (насильницькі; корисливі; корисливо-насильницькі; необережні);
- питома вага злочинності неповнолітніх;
- питома вага групової злочинності, а всередині її – організованої;
- питома вага рецидиву;
- «географія» злочинності, тобто її розподіл за регіонами залежно від адміністративно-територіального поділу;
- питома вага злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї;
- питома вага злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів;
- «вуличні» злочини;
- транснаціональні злочини [9, с. 43-46].

У свою чергу, динаміка злочинності – це показник, який відображає зміну її рівня і структури протягом того чи іншого тимчасового періоду (рік, три, п'ять, десять років і т. д.) [8, с. 29]. Як свідчить практика, у тому числі протидії злочинності в УВП, на динаміку злочинності як соціально-правового явища мають вплив дві групи факторів: 1) причини і умови злочинності, демографічна структура засуджених до позбавлення волі та інші соціальні процеси і явища, що впливають на злочинність; 2) зміни у законі про кримінальну відповідальність, які розширюють або звужують сферу злочинного і кримінального, що впливають на класифікацію і кваліфікацію злочинів [10, с. 169-176]; 4) мотиви та цілі злочинної діяльності.

Під мотивом вчинення злочину розуміють усвідомлену спонуку особи, яка викликала у неї намір вчинити злочин [11, с. 39].

Цілі (мета) злочину – це певне уявлення особи про бажаний наслідок його суспільно небезпечного діяння [12, с. 82];

5) злочинна діяльність мала місце у ході відбування покарання у виді позбавлення волі.

Під відбуванням покарання в науці та на практиці розуміють забезпечений державним примусом правовий статус засудженого, що настає після того, як обвинувальний вирок набрав законної сили, і полягає у підпорядкуванні поведінки засудженого обмеженням прав та свобод, передбачених у КК України відповідними покараннями [13, с. 7];

6) злочинна діяльність детермінована низьким рівнем диференціації та індивідуалізації виконання покарання.

Детермінація (лат. *determination* – визначення) – це встановлення причин виникнення, прояву чого-небудь [14, с. 190].

Такою є в цілому кримінологічна характеристика сучасного стану та тенденцій впливу диференціації та індивідуалізації на формування протиправної поведінки засуджених до позбавлення волі в Україні, виходячи із змісту системоутворюючих ознак, наявність яких є обов'язковою при визначенні поняття. При цьому, якщо взяти 2013 рік як звітний, у якому зміни за весь період вираховуються в одному темпі за рік щодо базисного періоду [10, с. 170], а також врахувати те, що практично щорічно показники злочинності та правопорушень, які вчиняються засудженими в УВП закритого типу, є однаковими у кількісному та якісному вимірах [15, с. 174-182], то кримінологічну характеристику впливу диференціації та індивідуалізації на формування протиправної поведінки засуджених можна представити наступним чином.

Станом на 01.11.2013 року в УВП і СІЗО ДКВС України було зареєстровано 428 (за цей самий період у 2012 р. 508) (зниження рівня на 15,7%) злочинів, у тому числі: 8 втеч з дільниць соціальної реабілітації УВП та 3 – з СІЗО, а також замах на втечу з виправної колонії з використанням гелікоптера (у 2012 р. – 5 втеч); 137 випадків злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань (ст. 391 КК) (у 2012 р. – 188); 3 (у 2012 р. – 4) факти виготовлення холодної зброї; 141 (у 2012 р. – 163) злочин у сфері незаконного обігу наркотиків та ін. [16, с. 8].

Із загальної кількості порушених у 2013 році кримінальних проваджень:

- 34 або 8% – були порушені у виправних колоніях максимального рівня безпеки; рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. засуджених становив 5,02;
- 222 або 47% – у виправних колоніях середнього рівня безпеки (рівень злочинності становив 2,41);
- 31 (7,1%) – у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання (рівень злочинності становив 2,74);
- 10 (1,9%) – у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання (рівень злочинності становив 2,4);
- 94 (2,3%) – у виправних центрах (рівень злочинності становив 19,8);
- інші – у СІЗО (рівень злочинності становив менше 0,5%).

74% злочинів вчинено засудженими у житлових зонах УВП; 16% – у виробничих зонах і на контрагентських об'єктах; 10% – у ДІЗО або ПКТ.

У структурі злочинності в УВП пальму першості утримують такі злочини, як злісна непокура вимогам адміністрації установи виконання покарань (43%) та злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх прекурсорів і аналогів (51%).

Як встановлено у ході дослідження, динаміка злочинності в УВП не має чітко виражених тенденцій до зменшення чи росту, проте прямо кореспондується з

аналогічними показниками злочинності в Україні, що є одним підтвердженням діалектичного зв'язку загальної та видової, у тому числі особливої (саме до такої і належить злочинність в УВП) злочинності в Україні [10, с. 219] та впливу на її формування принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання. Зокрема, як дослідив О.Г. Кулик, для динаміки зареєстрованої злочинності в Україні у 1993-2009 рр. були характерні два основних періоди.

Протягом першого періоду (1993-1995 рр.) в Україні мало місце суттєве збільшення кількості зареєстрованих злочинів.

Другий період (1996-2009 рр.) вирізнявся тенденцією до переважного зниження кількості зареєстрованих злочинів, що відбувалося нерівномірно [17, с. 37-38].

У сучасних умовах (можна назвати третім періодом динаміки розвитку злочинності (2010-2013 рр.) зазначені тенденції другого періоду суттєво не змінились [18, с. 15].

Аналогічні коливання, що були також співвідносними зі змінами динаміки злочинності в цілому в Україні, спостерігались в динаміці злочинності в УВП [19, с. 171-184]. Так, якщо у 1995 р. в УВП було зареєстровано 517 злочинів, вчинених засудженими, що на 16% менше ніж у 1994 р. [20, с. 12], то у 1999 р. – 429 злочинів або на 5,93% більше у порівнянні з 1998 роком [21, с. 11].

У третьому періоді (2000-2013 рр) тенденції злочинності в УВП суттєво не змінились. Зокрема, якщо у 2006 р. щодо засуджених в УВП було порушено 411 кримінальних справ, то у 2007 р. – 487 [22, с. 1]; у 2008 р. – 536 [23, с. 1]; у 2009 р. – 422; у 2010 р. – 404 [24, с. 3]; у 2011 р. – 465 [25, с. 3]; у 2012 р. – 508; у 2013 р. – 428 [16, с. 8].

У 2013 р. 2% засуджених, які вчинили злочини у ході відбування покарання у виді позбавлення волі, перебували на профілактичних обліках УВП, що, з одного боку, свідчить про наявність недоліків і прорахунків в діяльності, пов'язаній із запобіганням злочинам, у тому числі методами, засобами і силами ОРД, а з іншого боку, – про прояв таким чином з боку засуджених протидії персоналу виправних і виховних колоній, а також про низький рівень диференціації та індивідуалізації виконання цього покарання.

Одним із підтверджень цього висновку є той факт, що аналогічні прояви мали місце і в попередні роки, коли особи, які перебували на профілактичних обліках, вчиняли злочини в УВП. Так, у 1999 році у 144 випадках злочини в УВП були вчинені засудженими, які перебували на профілактичних обліках [26, с. 13], а у 2009 р. кількість таких осіб складала 122 засуджених, у 2010 – 119 осіб [24, с. 5]; у 2011 р. – 96 осіб; у 2012 р. – 111 осіб [27, с. 4].

Не зменшується щорічно, що є додатковим аргументом діалектичного зв'язку злочинності в УВП та принципу диференціації та індивідуалізації, й кількість засуджених, які відповідно до вимог п. 57 ПВР УВП беруться

на профілактичний облік в УВП. Так, якщо у 2007 р. на профілактичних обліках УВП перебувало майже 9 тис. засуджених, що складало 7,5% від загальної кількості засуджених, у т.ч. схильних до втечі – 827 осіб; нападу на персонал ДКВС України – 187 осіб; захоплення заручників – 41 особа та ін. [22, с. 2], то у 2008 р. – 8 тисяч засуджених або 6,9% від загальної чисельності, у тому числі понад 4 тис. злісних порушників встановленого порядку відбування покарання (ст. 133 КВК України) [23, с. 2]; у 2009 р. – більше 9 тис. засуджених, 4,3 тис. з яких – це злісні порушники режиму; у 2010 р. – майже 9 тис. засуджених, 4,2 тис. з яких відносились до злісних порушників [24, с. 5]. У 2011-2013 рр. зазначені показники суттєво не змінились.

Висновки. Таким чином, проведений кримінологічний аналіз дає підстави стверджувати про нерозривний зв'язок та вплив принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань на стан і тенденції розвитку злочинності у виправних колоніях.

Список використаної літератури

1. Василевич В. В. Поняття кримінологічної характеристики насильницьких злочинів // Право України. – 1997. – № 12. – С. 82–84.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : У 3-х кн. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.
3. Про статистику : Закон України від 17.09.1992 р. № 2614-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 43. – Ст. 608.
4. Офіційний сайт Державної пенітенціарної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/index>.
5. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2012 році. – К. : ДПтС України, 2012. – Кн. 1. – 65 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / О. М. Бандурка, С. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т.1. – 768 с.
7. Кримінально-виконавчий кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. В. Коваленка, А. Х. Степанюка. – К. : Атіка, 2012. – 492 с.
8. Кримінологія : [навч. посіб.] / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2009. – 312 с.
9. Кримінологія : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / за заг. ред. О. М. Джужі. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 414 с.
10. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : У 3-х кн. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1. : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – [4-ге вид., переробл. та допов.] / за заг. ред. С. С. Яценко. – К. : А.С.К., 2006. – 848 с.

12. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т.1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 376 с.
13. Кримінально-виконавче право : підруч. [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2006. – 256 с.
14. Булько А. Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тысяч слов. – Изд. 3-е, испр., перераб. – М. : Мартин, 2010. – 704 с.
15. Запобігання злочинам в установах виконання покарань : Навч. посібник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. д. ю. н., професора О. М. Джужи. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2010. – 244 с.
16. Про стан додержання законності при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян // Інформаційно-аналітичний бюлетень. – К. : Ген. прокур. України, 2013. – 21 с.
17. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 288 с.
18. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку XXI століття : монографія / О. Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 272 с.
19. Політова А. С. Злочинність засуджених в установах виконання покарань // Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної Кримінально-виконавчої служби України : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 березня 2013 р.). – К. : ДПтС України, 2013. – С. 379–382.
20. Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1995 р. // Інформаційний бюлетень. – К. : ГУВП МВС України, 1996. – № 16. – 98 с.
21. Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1999 р. // Інформаційний бюлетень. – К. : Державний департамент України з питань виконання покарань, 2000. – 84 с.
22. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виховних установ у 2007 році // Інформаційний бюлетень. – К. : Державний департамент України з питань виконання покарань, 2008. – 53 с.
23. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2008 році // Інформаційний бюлетень. – К. : Державний департамент України з питань виконання покарань, 2009. – Кн. 2. – 56 с.
24. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2010 році // Інформаційний бюлетень. – К. : Державна пенітенціарна служба України, 2011. – Кн. 1. – 58 с.
25. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2011 році // Інформаційний бюлетень. – К. : Державна пенітенціарна служба України, 2011. – Кн. 1. – 58 с.
26. Оперативно-службова і виробничо-господарська діяльність установ кримінально-виконавчої системи у 1999 р. // Інформаційний бюлетень. – К. : Державний департамент України з питань виконання покарань, 2000. – 84 с.
27. Кирилук В. А. Слідчий ізолятор як суб'єкт виконання попереднього ув'язнення та кримінального покарання у виді позбавлення волі : автореф. дис. ... кан. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ. – К., 2011. – 18 с.

РАЗГРАНИЧЕНИЕ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА МОШЕННИЧЕСТВО В КРЕДИТНО-ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И МОШЕННИЧЕСТВО ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ И РОССИИ

Ольга КРЫШЕВИЧ,

кандидат юридических наук, доцент, профессор кафедры уголовного права
Национальной академии внутренних дел

SUMMARY

Complex research division of fraud and fraud in the banking industry for state Criminal Code of Ukraine and Russia. The basic analysis of distinguishing features is based on the objective and subjective signs of crimes of ordinary swindle and in a bank sphere. The popular receptions used in knavish charts in the field of consumer credits are exposed.

Key words: fraud, banking, criminal law.

АННОТАЦИЯ

Осуществлено комплексное исследование разграничения мошенничества и мошенничества в банковской сфере за статьями Уголовного кодекса Украины и России. Основной анализ отличительных черт основан на объективных и субъективных признаках преступлений обычного мошенничества и мошенничества в банковской сфере. Раскрыты популярные приемы, использующиеся в мошеннических схемах в сфере потребительских кредитов.

Ключевые слова: мошенничество; банковская деятельность, уголовное законодательство.

Постановка проблемы. Широкое внедрение в хозяйственные отношения операций по кредитованию является одним из условий нормального развития экономики государства. Финансовая помощь со стороны государства, банков или иных кредиторов во многих случаях является необходимым условием для успешного функционирования и развития субъектов хозяйствования. В настоящее время значительное количество предпринимателей успешно используют в своих интересах возможности банковского кредитования, получения иных видов финансовых ресурсов. Но иногда желание получить кредит толкает руководителей предприятий и частных предпринимателей на совершение обманных действий. В банки предоставляются заведомо ложные документы, неверно указывается цель использования такого кредита, совершаются иные обманные действия.

Общественная опасность данного преступления состоит в причинении вреда финансам, то есть особой, специфической форме производственных отношений, связанной с процессом распределения (перераспределения) части стоимости совокупного общественного продукта, созданием и использованием на этой основе целевых централизованных и децентрализованных денежных фондов. Отдельные формы мошенничества с финансовыми ресурсами посягают на государственные финансы как совокупность общественных отношений, складывающихся в процессе финансовой деятельности государства по мобилизации, распределению, перераспределению и использованию централизованных и децентрализованных фондов денежных средств обще-

ственного назначения, обеспечивающих практическое исполнение функций государства.

Мошенничество представляет собой реальную угрозу не только бизнесу, но и репутации банка. В условиях ускорения темпов развития и возрастающей глобализации увеличивается количество рисков, с которыми сталкиваются банки. Своевременное принятие необходимых мер, работа на опережение и предотвращение мошеннических действий является залогом стабильного и успешного развития банковского бизнеса.

Методы и использованные материалы. Теоретической основой исследования стали положения и выводы, изложенные в научных трудах Г. М. Борзенкова, В. А. Владимирова, Л. Д. Гаухман, М. И. Коржаньского, В. Д. Ларичева, В. М. Лимонова, А. В. Лисодеда, В. М. Литовченко, Ю. И. Ляпунова, П. С. Матишевського, М. А. Неклюдова, Б. С. Никифорова, Ю. В. Опалинского, О. И. Перепилицина, С. Ю. Романова, В. Рудзитис, А. В. Смаглюка и других юристов, которые разрабатывали проблемы мошенничества в уголовном праве.

Изложение основного материала. Для мошенничества с финансовыми ресурсами характерны признаки, которые отличают его от мошенничества. Мошенничество в кредитной сфере характеризуется общими признаками преступлений, подпадающими под определение ст. 190 УК, и, прежде всего, – завладение обманным путем чужой собственностью (имущество или денежные средства). Преступление варьируется в различных формах и может посягать как на интересы кредиторов (встречается чаще), так и на интересы заемщиков. Определенный интерес вызывает правовое толкование

понятия «мошенничество». Дело в том, что в ст. 190 УК Украины законодатель по существу нормативно определил содержание этой уголовно-правовой категории, т. е. завладение чужим имуществом или приобретение права на имущество путем обмана или злоупотребления доверием. В названии статьи 222 УК Украины также слово «мошенничество», однако содержание этого понятия предусматривает другой смысл. В статье 190 УК Украины под мошенничеством как конститутивным признаком состава данного преступления подразумевается фактическое обращение чужого имущества в пользу виновного или других лиц, то есть речь идет о получении материальной выгоды за счет уменьшения материальных ценностей, «принадлежащих потерпевшему, без оплаты их стоимости и возмещение их эквивалента бесплатно». В статье же 222 УК Украины говорится лишь о временном, как правило, платном заимствовании материальных ценностей или получения льгот по поводу их обязательной передачи государству и, при этом без намерения обращения в пользу виновного или других лиц, а с целью использования в хозяйственном обороте на собственный риск для получения прибыли. Мошенничество с финансовыми ресурсами не является мошенничеством в понимании ст. 190 УК, так как выражается в форме незаконного получения: 1) кредита либо льготных условий кредитования; 2) государственного целевого кредита, использование которого не по прямому назначению в обязательном порядке подлежит возврату кредитору, т. е. отсутствует основной признак мошенничества, определенный ст. 190 УК – завладение обманом путем чужой собственностью. Важным для мошенничества с финансовыми ресурсами является не само по себе получение материальных ценностей, а то, каким путем это происходит (под какие условия и на каких основаниях), если специальный порядок получения финансовых ресурсов и дальнейшего их использования соблюден, то такая деятельность является правомерной; более того, она поощряется государством. В первую очередь, это то, что данный вид преступлений совершается в кредитно-финансовой сфере, что в определенной степени обуславливает значительные суммы нанесенного ущерба. Таким образом, содержание понятия «мошенничество с финансовыми ресурсами» является более узким, чем содержание «мошенничества». Кроме того, мошенничество в контексте ст. 222 УК Украины является более узким понятием и по форме. Данная статья предусматривает ответственность только за предоставление заведомо ложной информации, что является по сути лишь отдельным видом обмана. В то же время, мошенничество в контексте ст. 190 УК Украины может быть совершено и путем обмана, и путем злоупотребления доверием, при этом способы совершения самого обмана не ограничены законом. В пользу такого различного толкования одного и того же термина «мошенничество»

в одном законе свидетельствует и прямое указание на то, что «мошенничество с финансовыми ресурсами» может быть совершено исключительно при отсутствии признаков преступления против собственности, так как отнесено к преступлениям в сфере хозяйственной деятельности и посягает на установленный законодательством порядок финансирования, кредитования и налогообложения предпринимательской деятельности, права и законные интересы кредиторов.

Отличительными основными признаками преступлений против собственности от мошенничества с финансовыми ресурсами является, прежде всего, родовая *объект* – право собственности (преступление, предусмотренное ст. 222 УК Украины, посягает на финансовую деятельность государства и других субъектов хозяйственной деятельности) по корыстным преступлениям против собственности; такими признаками являются наличие *специальной цели* деяния – бесплатно обратиться чужое имущество в свою пользу или пользу других лиц, а также момент возникновения корыстного мотива и цели (если ими охватываются действия, предусмотренные ч. 1 ст. 222 УК Украины, то речь идет о корыстном преступлении против собственности). Предметом мошенничества с финансовыми ресурсами выступают денежные средства или материальные ценности в виде субсидий, субвенций, кредитов либо льгот по налогам. Что касается обычного мошенничества, то предметом может быть любое имущество или право на имущество.

Объективная сторона при обычном мошенничестве заключается в завладении имуществом или правом на него любым *способом* (путем обмана или злоупотреблением доверием), причем обман может быть относительно каких-либо сведений. Объективная сторона по ст. 222 УК Украины более конкретизирована, так как обман или злоупотребление доверием касается только финансового состояния или хозяйственного положения субъекта предпринимательской деятельности. Обман как признак объективной стороны мошенничества с финансовыми ресурсами может быть только активным, поскольку состоит в предоставлении заведомо ложной информации. Пассивный обман в виде несообщения сведений, которые виновный обязан был и мог сообщить, и которые могли бы воспрепятствовать предоставлению ему субсидий, субвенций, кредитов либо льгот по налогам, составом данного преступления не охватывается. А при квалификации состава преступления мошенничества, наоборот, обман может быть как активный, так и пассивный. При отграничении причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием и мошенничества с финансовыми ресурсами определяющим является направленность обмана. В ситуации с причинением имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием обман касается основным признаком виновного лица, т.е. наличия у него прав на использование или получение чужого иму-

щества от имени других лиц, умышленное замалчивание отсутствия которых или, наоборот, заведомо ложное сообщение о наличии которых составляет содержание обмана. Что касается мошенничества с финансовыми ресурсами, то обман нужен для введения в заблуждение относительно оснований предоставления финансовых ресурсов, при этом сам потенциальный получатель кредита является субъектом хозяйственной деятельности и имеет такую правомочность, то есть субъективное право на получение кредитов или других финансовых пособий, но только при наличии определенных условий, по которым и происходит обман. Способом совершения мошенничества с финансовыми ресурсами является обман, при котором предприниматель, учредитель, собственник или должностное лицо субъекта хозяйственной деятельности путем предоставления заведомо ложных сведений вводит или пытается ввести соответствующих субъектов в заблуждение, добиваясь тем самым предоставления субсидий, субвенций, дотаций, кредитов либо льгот по налогам. *Средствами* такого получения, как правило, является предоставление заведомо ложных сведений о хозяйственном положении или финансовом состоянии субъекта хозяйственной деятельности, предоставление с этой целью и для этого случая специально изготовленных поддельных документов или документов, содержащих неправдивые сведения. Заведомо ложные сведения, имеющие значение при решении вопроса о предоставлении кредита: неверные данные об учредителях, руководителях, акционерах, основных партнерах предприятия, связях, кооперации с другими фирмами; фиктивные гарантийные письма, поручительства; сфальсифицированные договоры, платежные, транспортные и иные документы о хозяйственной операции, на которую испрашивается кредит; поддельные договоры и другие документы, неправильно свидетельствующие о возможности реализации заемщиком своей продукции и др. Заведомо ложные сведения о финансовом состоянии предоставляются чаще всего в специально сфальсифицированных для этого случая документах: бухгалтерских документах о регистрации в налоговой инспекции, где финансовое состояние отражается не в соответствии с действительным положением; справки о полученных кредитах и займах в других банках. Ущерб от этого вида преступления может быть связан с несвоевременным возвратом всего или части кредита, неуплатой процентов по кредитному договору (по отношению к общим условиям кредитования), что причиняет кредитору ущерб как реальный (прямые убытки), так и в виде иной упущенной выгоды, в результате получения льгот при кредитовании.

Итак, рассмотрим **самые популярные приемы, использующиеся в мошеннических схемах в сфере потребительских кредитов**: 1) Оформление кредита по поддельным или украденным паспортам. Если потенциальный заемщик приходит в банк с целью получения

кредита, предъявляя при этом чужой паспорт, и все равно кредит получает, здесь можно усматривать мошеннические действия со стороны сотрудника банка. Если же заемщик при обращении в финучреждение предъявляет поддельный паспорт, но факт подделки кредитный эксперт установить не смог, говорить о том, что виноват банк, поскольку здесь усматриваются мошеннические действия со стороны заемщика. Оформлять кредит сотрудники банка должны на основании оригиналов документов заемщика, самостоятельно делать их копии. Кредитный эксперт должен обязательно иметь элементарные навыки определения поддельных документов. Например, оттиск рельефной печати на первой странице паспорта должен захватывать правый верхний угол фотографии, а номер рельефной печати – совпадать с номером мастичной печати, оттиск которой проставляется в левом нижнем углу на второй странице паспорта. Наличие же в паспорте подчисток и следов клея, в т.ч. под фотографией (их можно определить на просвет), а также неровная форма фотографии говорят о том, что паспорт может быть поддельным. С того момента, как паспорт утерян или его украли, обычно проходит от десяти дней до двух недель до того, как гражданин заявит об этом, но этого времени мошенникам вполне достаточно, чтобы взять кредит, таким образом, кредиты берутся на большие суммы. 2) Оформление кредита на другое лицо – обязательно платежеспособного гражданина по его подлинным документам, с введением последнего в обман о цели получения кредита. Этот способ применяется среди знакомых лиц, в качестве мотивации используются манипуляция дружескими отношениями и просьбы оказать помощь в тяжелом положении. 3) Оформление «липового» кредита банковскими клерками, вошедшими в сговор с мошенниками. Наиболее рискованный продукт – экспресс-кредиты (на основании договора между банком и магазином), когда кредит предоставляется прямо в торговой точке, вопрос о предоставлении кредита решается за время от 10 до 30 минут, что предусмотрено самими условиями кредитования, предметом всегда является товар с большой стоимостью. В таких условиях банк объективно не имеет возможности провести качественную проверку платежеспособности, а решение принимает электронная скоринговая система на основе данных анкеты. Особенностью этого вида преступления является тщательная подготовка с изучением всех особенностей работы скоринга и анализом вопросов анкеты с моделированием соответственных ответов для получения нужного результата. Можно сделать вывод, что в данном случае предрасполагающими условиями для преступления являются сами банковские правила предоставления таких экспресс-кредитов, направленные на расширение услуги.

В этой сфере встречаются следующие разновидности преступных сюжетов:

1. Использование для получения кредита на свое имя доверчивых людей из числа дальних знакомых, иногда

– гражданских жен. «Легенда» обычно заключается в невозможности взять кредит на свое имя по причине другого кредита либо отсутствию в данный момент паспорта или иного документа, отсутствию официально оформленного места работы и т.п. Кредит необходимо взять по причине срочной необходимости в деньгах. Чаще всего это производится именно с товарным кредитом: на этот товар уже есть покупатель, так что товар завтра же будет продан с большой прибылью, а кредит погашен банку – после завтра. В результате товар сразу же после приобретения передается доверчивым заемщиком мошеннику, и мошенник «теряется» тут же вместе с товаром. Обманутому заемщику ничего не остается, как выплачивать банку кредит самостоятельно, так как в этом случае при попытке (или невозможности) банк справедливо через суд требует от заемщика возмещения либо обращает возмещение на имущество заемщика.

2. Привлечение к оформлению кредита на себя малообеспеченных частных лиц за небольшое вознаграждение. «Легенда» такая же либо, как вариант, погашать ссуду не придется – у них «все схвачено» и с банковскими работниками договорено. Заемщик отдает приобретенный в кредит товар мошенникам, они платят ему обещанное вознаграждение и исчезают. А через некоторое время клиент узнает, что задолжал банку круглую сумму. Развитие сюжета по погашению кредита банку дальше развиваются в зависимости от платежеспособности пострадавшего гражданина: либо он вынужден принять на себя кредитные обязательства, либо возмещение обращается на его имущество (квартиру, например).

3. Привлечение для получения кредита граждан, злоупотребляющих алкоголем, а также лиц без определенного места жительства (вознаграждение за эту услугу обычно составляет не более 200 гривен), расходы на создание благополучного образа мошенника берут на себя, требуется прийти в магазин в трезвом и опрятном виде и заполнить анкету в соответствии с требованиями «заказчика». Потом представители службы безопасности банков по адресу такого гражданина находят полное отсутствие возможности потребовать возмещения кредита и, зачастую, невозможность обратит возмещение на имущество заемщика. Как правило, такие люди не могут вспомнить даже примет мошенника, нанявшего их (что делает невозможным выйти на след мошенника) или факт того, что давали кому-то свой паспорт. В этом случае пострадавшим остается банк.

4. Оформление кредита по поддельным паспортам. Мошенники клеивают свои фотографии в поддельные паспорта. Исполнители – безработные алкоголики. За вознаграждение они добровольно исполняют роль покупателей. Подготовка таких «покупателей» выполняется мошенниками и включает приведение внешнего вида в порядок (одежда, прическа, и т.п.). Затем организаторы снабжают исполнителей поддельными доку-

ментами и отправляют в автосалон покупать машину в кредит. Там покупатель все заполняет, бумаги попадают к кредитному эксперту, а потом в банк. У мошенников продумана и система контроля: если из банка позвонят на место работы по указанному телефону, трубку снимает специальный человек, который подтверждает, что данный работник трудится в фирме. Машину забирают мошенники, пообещав выплатить оставшуюся сумму, но машину перепродают в страны ближнего зарубежья, банку предъявлять претензии некому, так как исполнителей уже найти не представляется возможности.

Хотелось обратить внимание на то, что помощники злоумышленников иногда даже и не подозревают о том, что участвуют в заполнении анкеты, являющейся аналогом банковской на получение кредита, при этом указывают свои настоящие данные и сведения о себе. Такая схема организовывается под вывеской торговли товарами под заказ или агентства по трудоустройству, во временно снятом для этой цели помещении. Затем под заполненные анкеты изготавливаются поддельные документы, а исполнителями выступают специально нанятые малообеспеченные граждане или алкоголики. Об оформлении кредита обманутые граждане узнают уже по уведомлениям банков о просрочках платежей. Существует разновидность этой же схемы мошенничества, но с предоставлением настоящих документов – под видом распродаж товаров, акций и потребительских розыгрышей. Товар якобы распродается или распространяется по акции торговой точкой по очень сниженной цене. Заинтересованный в выгодной покупке дешевой бытовой техники гражданин должен дать посреднику (мошеннику) свой паспорт для оформления покупки. Мошенник через некоторое время действительно приносит обещанный товар, забирает деньги и исчезает в неизвестном направлении. Покупатель же остается с кредитом на гораздо более крупную сумму, некоторое время не подозревая об этом, а о кредите узнает по уведомлению банка. Данная схема мошенничества ориентирована на обман сразу обеих сторон кредита (и банка, и невольного заемщика), целью в данной схеме для преступника являются деньги, полученные у клиента за «покупку», не сам товар, а оформление кредита в банке является в данном случае только средством.

5. Оформление кредита по украденным настоящим паспортам (дополнительно – ст. 357 УК). Мошенники в этом случае прибегают к изменению внешности, чтобы она соответствовала фото в украденном или найденном документе и подборе исполнителя с похожей внешностью. Для этой цели чаще всего используют женские паспорта, так как женскую внешность легче изменить естественным образом. В этом случае сюжет может развиваться по двум направлениям: если гражданин, который потерял паспорт (или его украли), успел обратиться в милицию по этому поводу раньше оформления кредита, то банк лишен возможности потребовать возме-

ния и терпит ущерб. Если кредит был оформлен раньше, то пострадавшему гражданину необходимо самому предоставить доказательства своей непричастности: 1) сразу после утери или кражи документов написать заявление в милицию. 2) доказать иным способом, с помощью привлечения свидетелей, что на момент получения кредита он находился в другом месте (в другой стране, на совещании и так далее). 3) провести почерковедческую экспертизу подписи на кредитном договоре. 4) нанять адвоката и доказать, что кредитный инспектор и служба безопасности не сочли нужным идентифицировать личность заемщика при выдаче кредита. В случае успеха от проведения таких мероприятий, ответственность не может быть возложена на гражданина, а банк терпит ущерб. В свою очередь, многие банки стали предпринимать такую меру защиты, как снятие клиента на видеокамеру в момент получения кредита.

6. Оформление кредита на несуществующих заемщиков банковскими служащими по сговору с мошенниками (дополнительно – ст. 366 УК). В данном случае мошенниками или соучастниками преступления являются сами сотрудники банка. Используется в схеме тот факт, что данный сотрудник как раз и отвечает непосредственно за проверку подлинности документов. При этом манипуляции производятся уже не столько с самими паспортами, сколько с их ксерокопиями. Изменения вносятся путем изменения данных паспорта или изменения фотографии на ксерокопии, с которой затем снова снимается ксерокопия, которая и фигурирует в кредитном деле. Исходным материалом служат как настоящие паспорта, так и поддельные. Предметом преступления является кредит, а пострадавшей стороной – банк. В этом случае настоящим фактором для службы безопасности банка является увеличивающаяся (по крайней мере, не единичная за период) статистика невозвращенных кредитов и оформленных одним и тем же сотрудником. Вторым фактором является закономерность потери паспортов среди заемщиков по этим кредитам или вообще отсутствие паспортов с полным соответствием данных, имеющихся в кредитном деле. Этот вид мошенничества является наиболее эффективным и требует специальной отработки для доказательства вины именно сотрудника банка, а не вымышленных личностей.

Обратим внимание на **мошеннические схемы, посягающие на интересы заемщиков**. В этом сценарии мошенничество разворачивается, напоминая финансовые пирамиды. Т.е. мошенники организуют дело, сами выдавая себя за кредитные общества, но предлагая заплатить жертвам некий вступительный взнос. Собранные таким образом средства и являлись целью и предметом преступления. Например, преступная группировка занимается мошенничеством под видом дочернего предприятия широко разрекламированной в Украине компании-посредника, которая предлагает населению выгодные условия при покупке в кредит жилья, авто-

мобилями и других товаров. Основная деятельность заключается в массовом привлечении денежных средств граждан, которым обещают дешевые кредиты на длительный срок. Клиенты включаются в так называемые «самофинансирующиеся» группы, участникам которых якобы должны были выплачиваться деньги в порядке очереди на конкурсной основе. Мошенники денег не выплачивают, а по специально разработанной технологии снимают деньги с банковских счетов под видом заработной платы, а затем перечисляют их на счета фиктивных предприятий, после чего присваивают.

Таким образом, предпосылки для развития мошенничества в кредитной деятельности при предоставлении кредитов гражданам – это желание банков расширить охват рынка и, как следствие, недостаточная работа самих банков с заемщиками. Должным образом не оборудованы рабочие места менеджеров, проверка подлинности предоставляемых документов оставляет желать лучшего, система тестирования анкетных данных, заполняемых клиентом, носит скорее показательный характер, а не реальную проверку. Приоритет здесь отдается увеличению заключенных договоров, а в скрытые процентные ставки закладывается риск по прогнозу не возврата части кредитов. С целью выявления мошенников в банках разработаны соответствующие методики определения поддельных документов. Кроме того, для выявления несоответствия представленных данных клиентом может использоваться система специальных уточняющих вопросов. Также созданы типовые портреты заемщиков повышенной группы риска, ряд банков применяет WEB-фотографирование клиентов на месте оформления кредита с целью дополнения кредитного дела фотографией лица, оформляющего кредит.

Хотелось отметить также, что анализ составов преступлений ст. 190 УК Украины и ст. 222 УК Украины свидетельствует о проведенном законодателем их разграничении по степени тяжести и характера общественной опасности. Эти преступления, которые, хотя и могут осуществляться одинаковым способом (обман есть все же для них определяющим признаком), однако имеют разные направленность и объект посягательства. Мошенничество является формой присвоения чужого имущества или приобретения права на имущество, а потому по ч. 3 ст. 190 УК Украины, когда такое присвоение совершено в крупных размерах, в 250 и более раз превышает необлагаемый минимум доходов граждан на момент совершения преступления, такие действия караются более строго, чем мошенничество с финансовыми ресурсами, которое нанесло также большой материальный ущерб. К тому же преступление, предусмотренное ч. 3 ст. 190 УК Украины, является тяжким, а предусмотренное ч. 2 ст. 222 УК Украины – преступлением средней тяжести.

Различный правовой смысл, который вложил законодатель в обоих рассматриваемых случаях в понятие «мо-

шенничество» имеет и другие правовые последствия: в частности, влияет на установление момента окончания обоих указанных преступлений. Если для моделирования структуры ст. 222 УК Украины опираться на состав преступления, предусмотренный ст. 190 УК Украины, тогда мошенничество с финансовыми ресурсами следует считать оконченным с момента фактического получения или возникновения права на получение субсидий, субвенций, дотаций, кредитов или льгот по налогам. Такой подход явно противоречит самой конструкции объективной стороны, которая выписана законодателем в диспозиции ст. 222 УК Украины. Учитывая изложенное, название ст. 222 УК Украины не отвечает ее диспозиции – «предоставление ложной информации». Было бы ошибкой, когда момент окончания преступления «Мошенничество с финансовыми ресурсами» было перенесено на момент фактического получения определенных финансовых ресурсов, ведь и судебная практика свидетельствует о том, что к ответственности по ст. 222 УК Украины привлекаются лица, которые, как правило, уже получили финансовые ресурсы. При таких условиях, как завладение чужим имуществом путем обмана или покушение на его совершение (ст. 190 УК Украины) действия должны квалифицироваться в случае, когда на момент предоставления заведомо ложной информации с целью получения дотаций, субвенций, субсидий или кредитов лицо не намерено возвращать их кредитору, т.е. умысел на получение средств и их завладение из корыстных побуждений. Если виновное лицо, предоставляя заведомо ложную информацию, намеревалось завладеть средствами в виде субсидии, субвенции, дотации или кредита, но не получило этих средств по независящим от него причинам, его действие следует квалифицировать как приготовление к мошенничеству или покушение на его совершение, а в случае завладения этими средствами – как законченное мошенничество, независимо от того, распорядилось ими виновное лицо или нет. Как мошенничество с финансовыми ресурсами действия виновного могут быть квалифицированы только при отсутствии цели – бесплатно завладеть чужими средствами или ее недоказанности.

В случае, когда финансовыми ресурсами в виде получения дотаций, субвенций, субсидий или кредита завладел гражданин – предприниматель, основатель или собственник субъекта хозяйственной деятельности или должностное лицо субъекта хозяйственной деятельности – такие действия следует квалифицировать по ст. 190 УК Украины, если это лицо имело умысел не возвращать указанные финансовые ресурсы, то есть завладеть ими, еще предоставляя определенному кредитору заведомо ложную информацию с целью их получения. В этих случаях имеет место мошенническое завладение средствами предприятия, от имени которого выступала виновное лицо при заключении кредитного договора, или средствами юридического лица – гаранта исполне-

ния обязательств по кредитному договору, поскольку в случае не возврата кредита взыскание обращается на имущество заемщика или гаранта. Умысел преступников при совершении мошенничества с финансовыми ресурсами не направлено на присвоение полученных средств, в то время как при обычном мошенничестве имущество обращается в пользу преступников.

Есть отличия и в *субъектах*. При мошенничестве по ст. 190 УК Украины субъект общий, а при мошенничестве с финансовыми ресурсами – специальный. Если бывший основатель субъекта хозяйственной деятельности, используя документы предприятия, какие у него остались, пытается получить кредит, имея на самом деле намерение присвоить средства, то такие его действия следует квалифицировать по ст. 190 УК Украины. При этом действия одного из указанных лиц, который намеревался и фактически завладел лишь частью кредитных средств, надлежит квалифицировать по совокупности преступлений, предусмотренных ст. 222 и ст. 190 УК Украины. С одной стороны, лицо, которое, предоставляя заведомо ложную информацию, стремилось получить в виде дотаций, субвенций, субсидий, кредитов часть этих средств и завладеть ими, должен привлекаться к уголовной ответственности по ст. 190 УК Украины, а с другой – предоставление заведомо ложной информации с целью получения дотаций, субвенций, субсидий, кредитов, по части которых отсутствуют или недоказанные признаки преступлений против собственности, должны оцениваться как законченное мошенничество с финансовыми ресурсами.

Таким образом, субъектом незаконного получения кредита может быть индивидуальный предприниматель или руководитель организации, независимо от ее организационно-правовой формы или формы собственности. Незаконно полученным считается также кредит, использованный не по целевому назначению (например, кредит получен на приобретение основных фондов производства, а использован на покупку высоколиквидных товаров). Вместе с тем, если незаконное получение государственного целевого кредита либо его использование не по прямому назначению осуществляется с конкретной целью завладения кредитом и последующим не возвратом, и возникает до его получения, то такое деяние квалифицируется по ст. 190 УК как мошенничество, так как появляется основной признак мошенничества – завладение обманным путем чужой собственностью.

О необходимости квалификации совершенного общественно опасного деяния по ст. 190, а не по ст. 222 УК Украины будет свидетельствовать наличие таких признаков, как содержание умысла виновного лица, которое осознает, что вводит в заблуждение потерпевшего или заведомо использует его доверие с целью завладеть его имуществом (состав преступления «Мошенничество с финансовыми ресурсами» такой цели в действиях виновного лица не предусматривают), специальная цель

которого – бесплатно обратить чужое имущество в свою пользу или пользу других лиц, а также момент возникновения такого умысла и цели, который всегда предшествует факту обману. Вообще как мошенничество, так и мошенничество с финансовыми ресурсами, которое нанесло материальный ущерб, является разновидностью причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием. Норму, предусматривающую ответственность за данное преступление, можно было бы признать общей в отношении норм, которые предусматривают такую ответственность за указанные виды мошенничества. Однако законодатель прямо указал в законе на то, что общественно опасные действия могут квалифицироваться как причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием только при отсутствии признаков мошенничества.

Если же лицо, которое обращается к потенциальному кредитору, обманывает последнего и по поводу своего правового статуса, т.е. предоставляет поддельные документы в подтверждение того, что оно, скажем, является служебным лицом субъекта хозяйственной деятельности или его владельцем, а на самом деле таковым не является, то его действия не могут быть квалифицированы по ст. 222 УК Украины. Действия такого лица могут быть квалифицированы по ст. 190 УК Украины, то есть как завладение чужим имуществом путем обмана, независимо от того, распорядилась фактически им виновное лицо. Не могут признаваться субъектами преступления, предусмотренного ст. 222 УК Украины, не зарегистрированные как субъекты предпринимательства физические лица, которые для получения субсидий, кредитов (в том числе потребительского) и льгот по налогам предоставили указанным в диспозиции ч. 1 ст. 222 УК Украины органам заведомо ложную информацию. При наличии оснований они могут нести ответственность за преступления против собственности.

Если лицо, совершая указанные в диспозиции ст. 222 УК Украины действия, преследует цель присвоения денежных средств, полученных в качестве субсидий, субвенций, дотаций, кредитов либо льгот по налогам, то его действия следует квалифицировать как покушение на мошенничество (ст. 190 УК Украины) либо завладение имуществом путем злоупотребления служебным положением (ст. 191 УК Украины), а в случае фактического обращения полученных средств в свою пользу или пользу третьих лиц – как оконченное преступление против собственности.

Уголовный кодекс Российской Федерации не содержит такого преступления как мошенничество с финансовыми ресурсами. Ближайшим составом по УК Российской Федерации является незаконное получение кредита (ст. 176 УК РФ). Под *незаконным получением кредита* подразумевается получение индивидуальным предпринимателем или руководителем организации кредита или льготных условий кредитования путем

предоставления банку или иному кредитору заведомо ложных сведений о хозяйственном положении либо финансовом состоянии индивидуального предпринимателя или организации, если это деяние повлекло значительные убытки. При мошенничестве с финансовыми ресурсами заведомо ложная информация предоставляется не только банкам, но и государственным органам с целью получения субсидий, субвенций, дотаций или льгот по налогообложению. Анализ судебной практики позволяет утверждать, что информация, которая подается для получения финансовых ресурсов, может касаться любых сторон хозяйственной деятельности субъекта, однако, как правило, она касается хозяйственного или финансового его положения, на что небезосновательно обратил свое внимание законодатель Российской Федерации.

Возникает необходимость разграничивать мошенничество и незаконное получение кредита, в том числе государственного целевого, причинившего крупный ущерб, а критерием является направленность умысла и его возникновения. В этом случае мошенничество налицо тогда, когда при представлении заведомо ложных сведений указанного содержания, т.е. до получения кредита, умысел виновного направлен на хищение имущества, составляющего кредит. Мошенничество может выразиться в получении «кредита» в случае, если виновный не имеет намерения вернуть долг в момент совершения сделки и завладения имуществом. Это может проявиться в «договоре поручения» или «купи-продажи», если в момент заключения сделки и завладения чужим имуществом или приобретением права на него лицо не намерено выполнить обязательство.

Кстати, в российском уголовном законодательстве четко определено, что предоставление информации о хозяйственном и финансовом положении субъекта хозяйственной деятельности – заемщика – является конститутивным признаком незаконного получения кредита ст. 176 УК Российской Федерации. При незаконном получении кредита индивидуальным предпринимателем или руководителем предприятия путем предоставления заведомо ложных сведений о финансовом положении, тем не менее, рассчитывают вернуть данный кредит банку или иному кредитору. И здесь, если будет доказан умысел на невозврат кредита и обращения к своей пользе или пользе других в момент получения кредита, действия виновного квалифицируются только как мошенничество и образуют сочетание со ст. 176 УК РФ. Если же кредит был получен незаконно, с умыслом на хищение, без цели его возврата, то такое деяние должно быть квалифицировано по ст. 159 УК РФ.

Хотя данная норма не лишена недостатков, среди которых выделяет следующие: 1) данный состав материальный, а не формальный, что затрудняет процесс привлечения к уголовной ответственности 2) явное отставание в данном вопросе уголовного закона от иных отраслей

права, в частности, от финансового, налогового. В связи с этим целесообразно объединить ст. 176 со ст. 159 УК РФ, если незаконное получение кредита было совершено с целью хищения, и виновный не собирался возвращать полученный кредит. В тех же случаях, когда кредит погашен, предлагается декриминализовать данное деяние.

Разграничение обмана и злоупотребление доверием как способом совершения мошенничества (ст. 159 УК РФ) и незаконного получения кредита (ст. 176 УК РФ) проводится по следующим параметрам: предоставление заведомо ложных сведений о хозяйственном положении либо финансовом состоянии индивидуального предпринимателя или организации при мошенничестве совершаются с прямым умыслом, возникшим до получения кредита и направленным на его получение с тем, чтобы не возвращать кредит; аналогичный обман квалифицируется по ст. 176 УК РФ, если умысел направлен только лишь на противоправное получение кредита.

Выводы. Предметом преступления по ст. 176 УК Российской Федерации является кредит (целевой кредит), льготные условия кредитования. В украинском законодательстве предметом преступления по ст. 222 УК Украины выступают субсидии, субвенции, дотации, кредиты или льготы по налогообложению, т. е. предмет

преступления шире. Общим является способ получения денежных средств или льгот путем обмана. Субъектом преступления по уголовному законодательству России выступает индивидуальный предприниматель или руководитель организации. Ст. 222 УК Украины субъектом называет гражданина-предпринимателя, должностное лицо субъекта хозяйственной деятельности, учредителя или собственника субъекта хозяйственной деятельности, т. е. круг субъектов расширено.

Список использованной литературы

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року (зі змін. та доп.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Киричко В. М. Злочини у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом України та в судовій практиці : науково-практичний коментар / В. М. Киричко, О. І. Перепилиця ; За заг. ред. В. Я. Тація. – Х. : Право, 2010. – 784 с.
3. Комиссаров В. С. Российское уголовное право. Особенная часть : Учебник для вузов. / В. С. Комиссаров – СПб., 2008. – 720 с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка [9-те вид. перероб. та доп.]. – К. : Юридична думка, 2013. – 1316 с.

УДК 343.543

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ПРОГНОЗИРОВАНИЯ В КРИМИНОЛОГИИ

Марина ЛАРЧЕНКО,

кандидат юридических наук, доцент, докторант юридического факультета
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

SUMMARY

This article discusses methodological foundations criminological prediction in different contexts and from different perspectives. The analysis of foreign studies, which are the theoretical basis of modern ideas about individual prediction in criminology. Some examples of the practical use of criminological forecasts. Offered a reasonable list of factors that must be installed in a criminal proceeding, and the results form the basis for the decision to release from punishment. The efficiency of crime prevention by prolonged isolation of persons who commit serious crimes at a young age, under unfavorable criminological prediction. Expressed the position that the need to integrate and use the classical discriminant analysis and neural networks for solving individual criminological prediction.

Key words: criminological prediction, prediction methods, individual criminal behavior, criminal career, risk factors.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются методологические основы криминологического прогнозирования в разных контекстах и с разных точек зрения. Проводится анализ зарубежных исследований, которые являются теоретической основой современных представлений об индивидуальном прогнозировании в криминологии. Приводятся некоторые примеры практического использования криминологических прогнозов. Предложен обоснованный перечень факторов, которые должны быть установлены в уголовном производстве, а результаты положены в основу решения об освобождении от отбывания наказания. Обоснована эффективность предупреждения преступности путем длительной изоляции лиц, совершивших тяжкое преступление в молодом возрасте, при неблагоприятном криминологическом прогнозе. Выражена позиция, согласно которой необходимо объединить и использовать классический дискриминантный анализ и нейронные сети, для решения задач индивидуального криминологического прогнозирования.

Ключевые слова: криминологический прогноз, методы прогнозирования, индивидуальное преступное поведение, криминальная карьера, факторы риска.

Постановка проблемы. Представляя упрощенную структуру исследовательского процесса в криминологии, можно выделить: 1) наблюдение; 2) описание; 3) объяснение; 4) прогнозирование. В свою очередь, криминологическое прогнозирование можно рассматривать в разных контекстах и с разных точек зрения. Однако наиболее эффективным является анализ, который исходит из разработки определенных теоретических и практических целей криминологии. Прогнозом можно назвать набор шагов, которые ведут к информации о будущем развитии событий. Поэтому прогнозирование относится к производной времени. Прогнозирование в криминологии имеет три основных уровня интерпретации: а) характеристика преступления как социального феномена; б) характеристика преступника; в) характеристика преступного деяния. На этих уровнях и разработаны основные методы. Каждое утверждение криминологического прогноза выводится из ранее проведенных наблюдений и предположения о существовании определенных причинно-следственных связей.

Актуальность темы исследования подтверждается новизной применения статистических методов в индивидуальном криминологическом прогнозировании

на постсоветском пространстве – отсутствуют фундаментальные исследования данной проблематики. В то же время есть передовой зарубежный опыт успешного практического применения индивидуальных прогнозов, который, однако, требует определенной адаптации в Украине.

Состояние исследования. Ключевые научные разработки в сфере индивидуального прогнозирования принадлежат таким ученым как: Н. Brunon, М. Т. Baglivio, Е. W. Burgess, Ш. Glueck, Е. Т. Glueck, R. Schiedt, F. Meyer, Н. Mannheim, L. Т. Wilkins, N. Morris, М. Miller. Среди современных ученых на постсоветском пространстве можно назвать следующих: А. П. Закалюк, Е. В. Коломийченко, А. В. Петровский, И. С. Скифский, С. Р. Тютиков. Их работы послужили теоретической базой для этого исследования.

Целью статьи является исследование методологических основ и возможностей практического применения индивидуального криминологического прогнозирования в Украине.

Изложение основного материала. Прогнозирование преступности делится на два основных типа: прогнозирование первичной преступности (впервые со-

вершенные преступления) и прогнозирование повторной преступности (другие преступления, совершенные лицами, ранее отбывавшими наказание). Отдельным вопросом является прогнозирование индивидуально-преступного поведения на основе статистических методов. В зарубежной криминологии принято делить методы исследования на биологические и социально-биологические.

Считается, что первое исследование по прогнозированию в криминологии опубликовано в 1923 году S. Warner. Работа посвящена выявлению и анализу факторов, которые определяют условно-досрочное освобождение из исправительного учреждения в штате Массачусетс. Выборка состояла из осужденных, освобожденных условно-досрочно из государственной тюрьмы в 1912-1920 годах. Для 300 из них условно-досрочное освобождение закончилось «успешно», а другие 300 совершили повторное преступление. Опрос охватывал также 80 осужденных, которым было отказано в условно-досрочном освобождении. Целью S. Warner было проверить точность оценки вероятности рецидива на основе критериев, которые используются в процессе принятия решений комиссией по условно-досрочному освобождению. Исследование не содержит прогностических таблиц, однако оно привело к неожиданным для того времени открытиям [1, с. 8].

В 1928 году была опубликована работа E. W. Burgess «Факторы, которые определяют успех или неудачу условно-досрочного освобождения». В работе был применен метод криминологического прогноза. E. W. Burgess пришел к выводу, что общая «скорость» возвращения к преступлению после условно-досрочного освобождения из тюрьмы в Иллинойсе была 28,4%. В зависимости от категории преступления она варьировалась от 9% (убийство) до 42% (мошенничество, подделка документов). После установления набора гипотетических переменных, которые могли влиять на повторное совершение преступления, исследователь осуществил корреляцию этих переменных с переменной поведения в период после условно-досрочного освобождения. Корреляционные характеристики в количестве 21 оказались статистически значимыми. К числу гипотетических переменных относятся условия среды (семья), предыдущая преступная деятельность, опыт работы, тип личности, образ жизни. В дальнейшем осуществляется оценка конкретной личности по амбивалентной шкале, где каждый исследуемый может получить от 0 до 21 бала негативную оценку и от 0 до 21 бала позитивную оценку. При этом сумма позитивных и негативных оценок всегда составляет 21 бал. Таким образом, если испытуемый получает 7 позитивных баллов, то автоматически негативных баллов у него становится 14. В дальнейшем анализируется разница между позитивными и негативными оценками в определенных исследователем диапазонах. Приведем лишь крайние значения: при

разнице в позитивных балах 2-4 – повторно совершили преступления 76,0% испытуемых; при разнице в 16-21 баллов таких оказалось всего 1,5% [2].

Описанный метод применялся во многих странах. Многие американские криминологи пытались его усовершенствовать. Однако качественно новым исследованием стала только работа E. Glueck и S. Glueck, которые провели сравнительное исследование двух групп несовершеннолетних: 500 правонарушителей и 500 законопослушных. Группы подобраны исходя из одинакового возраста, интеллекта и социально-экономической среды. Таким образом, были отодвинуты ряд биологических и средовых факторов. Рассматривался фактор семейного воспитания. Было выделено пять вариантов последнего: 1) воспитание преимущественно осуществляется отцом – очень суровое с применением разнообразных санкций или же дружественное отношение к ребенку; 2) воспитание преимущественно осуществляется матерью – властное или же умеренно строгое; 3) эмоциональное отношение отца к ребенку: нейтральное, враждебное, позитивное, в том числе и чрезмерная опека; 4) эмоциональное отношение матери к ребенку – варианты те же, что и в предыдущем случае; 5) внутреннее единство семьи: отсутствие общности, присутствие только некоторых элементов интеграции, полностью объединенные семьи.

Другой фактор, который изучался, – это индивидуальные особенности, полученные на основе результатов теста Роршаха. Выделены следующие пять признаков (каждый из которых может быть разной степени интенсивности): а) принятие собственной социальной ситуации; б) презрение к окружающей среде; в) подозрение, недоверие; г) деструктивные тенденции; д) эмоциональная нестабильность и импульсивный характер. Поведенческие тенденции изучались путем беседы испытуемых с опытным психиатром. Выявлены группы: а) тенденция к вызывающему поведению, связанному с риском; б) свободное поведение; в) склонность к внушению; г) застреваемость и упертость; д) дисбаланс эмоциональных переживаний.

Дальнейший анализ прогностических признаков проводится на трех уровнях: социологическом, психологическом и психиатрическом. Методика построения таблиц выглядит следующим образом: сведения о каждом из 1 000 испытуемых были классифицированы в соответствии с приведенными выше вариантами семейного окружения, личностных характеристик и поведенческих тенденций. После этого в каждой из двух групп определяли количество наблюдений, которые содержат факторы разных уровней характеристики. Результаты этих расчетов представлены в виде структуры показателей, выраженных в процентах (отдельно для группы правонарушителей и для контрольной группы). Следующим шагом было сложение факторов в каждой из двух групп, располагая их, начиная от наихудших пока-

зателей и заканчивая лучшими. Полученные диапазоны были поделены на 3, 4 или же 2 отрезка. Таким образом, определены конкретные характеристики для каждого из вариантов поведения, присвоены коэффициенты, которые позволяют путем несложных математических операций определить вероятность вступления на путь преступности [3].

Проблема прогнозирования индивидуального преступного поведения изучалась до начала Второй мировой войны криминологами Германии. Позже их идеи были усовершенствованы исследователями в Федеративной Республике Германии. Таким образом, можно говорить о двух школах прогнозирования преступного поведения личности: американской и немецкой. В то же время результаты американских исследований часто называют «таблицами предпосылок», а результаты немецких – «схемами прогнозирования».

Немецкий исследователь R. Schiedt описал свою методику прогноза, выбрав ряд факторов, которые гипотетически влияют на уголовную ответственность, а потом определил частоту, с которой каждый фактор появился в группе преступников (рассмотрено 500 случаев). Такими факторами названы плохая наследственность (64%), преступность в предыдущих поколениях (77%), плохие условия формирования личности (70%), плохая успеваемость (67%), незаконченное школьное образование (65%), перерывы в работе (75%), совершение преступления в возрасте до 18 лет (70%), осуждение более чем к 4 годам лишения свободы (71%), быстрое возвращение к преступлению (90%), совершение преступлений в разных населенных пунктах (97%), психопатия (64%), алкоголизм (73%), плохое поведение в местах заключения (71%), освобождение из заключения до наступления 36-летнего возраста (56%), негативная социальная среда после освобождения из заключения (83%).

В дальнейшем все испытуемые разделены на 6 групп по количеству присутствующих у них негативных признаков. В каждой группе подсчитывается процент рецидивистов. Так, в группе, где 0 признаков – рецидивистов 3%; в группе, где от 1 до 3 признаков – 15%; от 4 до 6 – 41%; от 7 до 9 – 69%; от 10 до 11 – 94%; от 12 до 15 – 100% [4].

В немецкой судебной практике долгое время использовались таблицы прогнозирования F. Meuer. Речь идет о прогнозировании преступного поведения лиц в возрасте до 21 года. Методика представляет собой простой подсчет негативных моментов: чем больше таких факторов будут определены и объединены, тем больше вероятность, что в конкретном случае последует рецидив, и попытка исправления преступника потерпит неудачу.

В частности, к таким факторам относятся следующие: совершение преступления хотя бы одним из родителей; хронический алкоголизм одного из родителей; развод родителей и воспитание матерью, которая не вышла больше замуж; развод родителей и воспитание отцом, который женился во второй раз; сирота без матери

в доме вновь женившегося отца; повторное обучение в одном и том же классе; обучение в спецшколе; смена работы в среднем каждые 4 месяца; пребывание в воспитательном центре более 6 месяцев; побеги из детского сада; начало преступной деятельности в возрасте до 15 лет; совершение 5-ти преступлений в год в возрасте уголовной ответственности; отбытие (в том числе частичное) как минимум двух сроков в заключении; то же в отношении несовершеннолетних; рецидив на протяжении первых 3-х месяцев после освобождения из заключения; все или как минимум 60% преступлений совершенных единолично; каждый из соучастников принял участие как минимум в 5-ти преступлениях; мошенничество в возрасте до 21 года; профессиональная проституция в возрасте до 21 года; активное сопротивление властям в возрасте до 21 года; попрошайничество и бродяжничество в возрасте до 21 года; совершение преступлений в двух и более регионах; минимум 5 взысканий во время пребывания в заключении; побег из мест заключения для несовершеннолетних.

По результатам описываемого исследования в случаях наблюдения 7-ми и более признаков рецидив среди несовершеннолетних составил 100%, в случаях с 3-мя–6-ю признаками – 56-58%, 0–2 признака – 20-22% рецидива [5].

Приведенный перечень факторов учитывается немецкими судами при решении вопроса об отсрочке исполнения наказания. По мнению В. Holyst, статистические методы дают результаты более негативные, чем это имеет место на практике. Таким образом, до середины XX века точность индивидуальных криминологических прогнозов остается серьезной проблемой [1, с. 16-17].

Таблицы предпосылок были созданы для того, чтобы определять вероятность рецидива. Тем не менее, они также использовались для оценки эффективности исправления в разных типах исправительных центров (открытых и закрытых) штата Калифорния в 1955 г. Н. Mannheim и L.T. Wilkins. Определив, какие факторы играли ключевую роль, ученые вычислили их вес с применением некоторых методов регрессии. Среди таких факторов: злоупотребление алкоголем; тип наказания, назначенного за совершенное ранее преступление; совершение преступления и отбывание наказания в различных регионах; проживание в промышленном регионе; перерыв в работе.

После подсчета общего количества баллов, оценка вероятности исправления проводилась на основании соответствующего линейного уравнения. Параметры этого уравнения таковы: $P = -1,7r + 91,8$, где P – вероятность «успеха» наказания, r – сумма числовых значений присутствующих факторов. Проанализировав результаты, авторы сформулировали гипотезу, что поведение осужденных в учреждениях открытого типа лучше поддается коррекции, чем поведение в учреждениях закрытого типа. Также принят во внимание тот факт, что

в учреждения открытого типа попадает сравнительно меньше деморализованных преступников, чем в учреждения закрытого типа [6].

Проведенные исследования показали присутствие значительного интереса к адаптации статистических методов и математических моделей для определения риска принятия решений в системе правосудия. Однако прогнозирование с использованием каждого из таких методов все еще требует эмпирических испытаний. Нельзя также забывать о проблеме ошибочных результатов прогноза. Так, по некоторым данным, допустимой при индивидуальном прогнозировании является ошибка в 40% [7]. Однако попадаются исследования, где допускается до 60% ошибок. Повысить точность индивидуального криминологического прогноза достаточно сложно. N. Morris и M. Miller, рассматривая этические вопросы прогнозирования, утверждали, что будущая преступная деятельность человека может быть предсказана на уровне не более чем 1:3, что заставило многих практиков отбросить любые подобные прогнозы в качестве основы для вмешательства в дело наказания [8].

Важным моментом для построения надежного прогностического инструментария является решение вопроса о значении пола испытуемых. Существует мнение, что теории влияния различных факторов на преступную деятельность человека создавались, опираясь на исследования мужчин-преступников. В дальнейшем созданные инструменты были механически перенесены на женскую преступность. Однако, возможно, что в механизме женской преступности действуют другие законы побуждения и иные зависимости. Решению данного вопроса посвящена значительная часть диссертационного исследования, проведенного M. T. Vaglivio в 2007 году. Автор на основе тщательного анализа большого количества материала делает вывод, что очевидных различий в инструментах прогнозирования и в наборе факторов, влияющих на преступность, по признаку пола не существует. Различие же состоит лишь в степени, в которой разные факторы риска присутствуют у мужчин и женщин. Это подтверждает мнение, что половые различия являются различиями в степени, а не различиями в роде [9, с. 107].

В последнее время появились хорошие перспективы развития направления криминологического прогнозирования благодаря объединению статистического прогноза с исследованиями в области психиатрии и психологии, которые также получили название «клинические методы прогнозирования». К дополнительным факторам следует отнести: 1) субъективный результат преступления, 2) данные психологического обследования, 3) постделиктное развитие личности, 4) социальные факторы риска.

Практическое применение криминологического прогноза осуществляется не только в целях профилактики, но и в целях назначения адекватного наказания. Так,

принимая решение об освобождении от отбывания наказания с испытанием, судьи осуществляют криминологический прогноз поведения обвиняемого и делают вывод о возможности его исправления без реального отбывания наказания. Так, в Украине по данным Государственной судебной администрации в 2013 году освобождены от наказания с испытанием 39% осужденных; среди всех лиц, осужденных за совершение тяжких преступлений, освобожденных от наказания с испытанием – 50%; среди осужденных за совершение особо тяжких преступлений – 18%. В то же время среди осужденных несовершеннолетних доля освобожденных от наказания с испытанием составила 59%. Таким образом, речь идет об очень большом числе лиц, однако характеристики обвиняемого, на основании которых суду необходимо осуществить прогноз, закреплены в Уголовном процессуальном кодексе, а также в Уголовном кодексе Украины весьма нечетко.

Так, в ст. 65 УК Украины указывается, что при назначении наказания, кроме прочего, необходимо учитывать личность обвиняемого и обстоятельства, которые смягчают и отягчают наказание. В УПК в ст. 91 определяется, что в уголовном производстве подлежат доказыванию виновность обвиняемого, форма вины, мотив и цель преступления; обстоятельства, влияющие на степень тяжести совершенного преступления, характеризующие личность обвиняемого, отягчающие или смягчающие наказание, которые исключают уголовную ответственность или являются основанием для закрытия уголовного производства; обстоятельства, которые являются основанием для освобождения от уголовной ответственности или наказания. Кроме этого, ст. 348 УПК предусматривает обязанность суда установить личность обвиняемого, выяснить место и дату его рождения, место проживания, занятие и семейное положение, а также признает ли он свою вину. Ст. 374 УПК обязывает внести в приговор, кроме предусмотренных ст. 348 сведений, также сведения об образовании и «другие сведения, имеющие значение для дела».

Определенная ясность в этом вопросе присутствует в случае рассмотрения дела в отношении несовершеннолетнего обвиняемого. Тут Законодатель в статьях 485-487 УПК установил необходимость выяснения во время досудебного расследования и судебного рассмотрения, кроме сведений, необходимых для совершеннолетних лиц, также состояния здоровья и уровня развития, социально-психологических характеристик несовершеннолетнего – путем назначения психологической экспертизы; уровень осознания несовершеннолетним своих действий и возможности руководить ими (в случае умственной отсталости) – путем назначения комплексной психолого-психиатрической экспертизы, отношения к совершенному деянию, условия жизни и воспитания. В эти условия входят: 1) состав семьи несовершеннолетнего, обстановка в ней, взаимоотношения между

взрослыми членами семьи, а также взрослыми и детьми, отношение взрослых к воспитанию несовершеннолетнего, формы контроля за его поведением, морально-бытовые условия семьи; 2) обстановка в школе, другом учебном заведении или на производстве, где учится или работает несовершеннолетний, его отношение к учебе или работе, взаимоотношения с воспитателями, учителями, ровесниками, характер и эффективность воспитательных мероприятий, которые к нему применялись ранее; 3) связи и поведение несовершеннолетнего вне дома, учебного заведения и работы.

Очевидно, что основания прогнозной деятельности судей в отношении совершеннолетних обвиняемых требуют большей определенности, в то время как в отношении несовершеннолетних УПК 2012 года исправил недостатки предыдущего Кодекса.

Важно определить так называемые факторы риска, которыми являются обстоятельства или события в жизни человека, которые увеличивают вероятность того, что он начнет или продолжит преступную деятельность. Эти факторы могут быть статическими или динамическими. Статические факторы – это такие обстоятельства, которые являются событиями в жизни и не могут быть изменены. Динамические же факторы поддаются коррекции и могут быть использованы как направления для определенных профилактических мероприятий. Есть также группа защитных факторов, которые представляют собой обстоятельства или события в жизни человека, которые уменьшают вероятность совершения преступления.

Характеристиками, которые необходимо устанавливать в уголовном производстве, должны быть: 1) персональные данные подсудимого; 2) сведения о его семейной жизни; 3) сведения о социальных контактах подсудимого; 4) причины и обстоятельства совершенного преступления; 5) предыдущие судимости подсудимого; 6) степень восприятия подсудимым уголовной субкультуры; 7) поведение, свидетельствующее о возможности возникновения психических расстройств или пристрастия к алкоголю, наркотическим средствам, психотропным веществам; 8) способность подсудимого адаптироваться в условиях исправительного заведения; 9) результаты психолого-психиатрического обследования.

Совокупность обозначенных факторов также должна лечь в основу индивидуального плана исправления с целью эффективной коррекции личности и ее поведения, а также для назначения наказания.

В американской криминологической литературе давно звучит мысль, что есть определенная категория людей, которые являются неспособными к труду и к интеграции в общество вообще. Эти маргинальные лица, безусловно, представляют также опасность и для общественного порядка. Соответственно, любые меры профилактики правонарушений в отношении них будут бесполезны, определенную эффективность дает лишь

контроль и содержание под стражей [9, с. 31]. Таким образом, задачей законодателя является выведение из строя относительно небольшого числа преступников в самом начале их преступной карьеры, и таким способом добиться значительного снижения уровня преступности. Такая политика началась в США в 1994 году, когда Конгресс принял закон, известный под названием «Федеральное Преступление Билла». Этот закон предписывает пожизненное заключение для преступников, осужденных за три насильственных преступления или же преступления, касающиеся наркотиков, при условии, что третье осуждение приходится на федеральное преступление [9, с. 32]. Целью этого закона была изоляция от общества закоренелых преступников.

Другой закон, принятый в США в 1994 году, ограничил право осужденных за насильственные преступления на досрочное и условно-досрочное освобождение с необходимостью отбытия 85% назначенного наказания (в сравнении с 30-40% ранее). Американские исследования, проведенные в 1996-1997 годах, подтвердили факт снижения количества серьезных уголовных преступлений в среднем на 22-34% после принятия описанных законов. В то же время существуют исследования временных рядов преступности в США, которые показывают, что уровень преступлений не упал ниже ожидаемого уровня снижения преступности. Анализируя данную ситуацию, ряд исследователей справедливо делают вывод, что в этом вопросе большое значение имеет так называемый эффект «старения преступников». Таким образом, к тому времени, когда происходит осуждение за третье насильственное федеральное преступление, виновный уже находится в возрасте окончания своей преступной карьеры [9, с. 33].

Известно, что есть доля преступников (20-30%), которые воздерживаются от преступной деятельности более или менее длительное время после совершения очередного преступления. Кроме того, найти хронического правонарушителя возможно лишь тогда, когда он успел совершить определенное количество деяний, что будет ближе к концу его криминальной карьеры или, по крайней мере, в период уменьшения частоты преступных проявлений.

Таким образом, учитывая, что наиболее активный возраст совершения преступлений – 17-25 лет, самым эффективным средством борьбы с преступностью является назначение больших сроков наказания в виде лишения свободы для лиц молодого возраста, совершивших тяжкое преступление. Естественно, такая мера должна применяться только при неблагоприятном криминологическом прогнозе. Это позволит изолировать значительное количество лиц в период предполагаемого «расцвета» их криминальной карьеры. Однако мы отдаем себе отчет, что такая рекомендация может вызвать сопротивление в первую очередь по этическим соображениям.

Что касается современных методов прогнозирования, то, исходя из анализа современной криминологической литературы, по нашему мнению, наиболее близкой к украинским реалиям и в то же время наиболее оптимальной в практическом применении является прогнозная шкала, предложенная В. Holyst (2013 г.) [10]. В несколько адаптированном виде она выглядит следующим образом. В первом блоке факторов размещены те, которые представляют собой общую биографию (полученное воспитание, образование, специальность, занятость, отношение к религии, освобождался ли когда-либо от наказания, за исключением условно-досрочного). Второй блок представляет собой криминальную биографию (осуждался ли ранее, сколько раз, когда именно, какое отбывал наказание, назначался ли испытательный срок, совершил преступление в группе лиц либо самостоятельно, какова роль в преступлении). Третий блок факторов включает черты характера (отношение к социальной среде, отношение к окружающим, наличие подозрения, недоверия, наличие деструктивных тенденций, эмоциональный дисбаланс, импульсивность характера). Четвертый блок факторов характеризует зависимости (отношение к алкоголю, наркотикам, азартным играм). Пятый блок посвящен факторам, имеющим отношение к традициям, среде воспитания (занятость родителей, характер занятости, образование родителей, отношение родителей к религии, криминальная история родителей, криминальная история других родственников). Каждому блоку факторов присвоен свой вес. Дальнейшее изучение В. Holyst предлагает осуществлять при помощи статистической методики дискриминантного анализа.

Предложенный перечень факторов может стать основой создания инструментария для индивидуального криминологического прогнозирования в Украине. Применение дискриминантного анализа обусловлено необходимостью принятия решения, какие именно переменные различают (дискриминируют) две или более возникающие совокупности (группы). Учитывая тот факт, что основная идея дискриминантного анализа заключается в том, чтобы определить, отличаются ли совокупности по среднему какой-либо переменной (или линейной комбинации переменных), и затем использовать эту переменную, чтобы предсказать для новых наблюдений их принадлежность к той или иной группе. Таким образом, этот метод позволит определить, какие именно переменные являются значимыми, предсказать поведение иных лиц (совершение преступления или же выбор иного варианта поведения), статистической значимости позитивного или же негативного влияния независимых переменных (их комбинаций) на точность прогноза.

Однако мы считаем, что наибольшего эффекта можно достичь при совместном использовании классического дискриминантного анализа и метода нейронных сетей (Neural Networks). Целью анализа является построение решающего правила, относящего лицо к одному из двух

или более типов поведения на основе ряда предложенных факторов (характеристик), объединенных в блоки. Факторы являются независимыми переменными; тип поведения – зависимая переменная. Решающее правило строится с помощью дискриминантных функций, основанных на линейных комбинациях независимых переменных, поэтому называется линейным дискриминантом Фишера (Fisher linear discriminate).

Нейронные сети нелинейны по своей природе и представляют собой исключительно мощный метод моделирования, позволяющий воспроизводить чрезвычайно сложные зависимости [11, с. 71]. Нейронные сети хорошо работают при решении задач, где линейная аппроксимация неудовлетворительна. Они также отлично справляются в случае необходимости использования большого числа переменных. Применение нейросетевых методов при решении задач прогнозирования индивидуального преступного поведения описано в исследовании А. В. Петровского [7].

Совместное применение этих двух методов в индивидуальном криминологическом прогнозировании позволит решать современные практические задачи. Обучив нейронную сеть на уже имеющихся данных, которые предварительно отобраны при помощи процедур дискриминантного анализа, исследователь определяет наиболее существенные характеристики и на их основе относит испытуемого к категории с высоким, средним или низким риском совершения преступления.

Выводы. Несмотря на все возражения против статистических методов прогнозирования, в них содержится важный криминологический опыт. И хотя они не могут заменить интуитивные прогнозы, однако значительно обогащают и продвигают криминологию вперед. Это особенно актуально в связи с развитием компьютерных технологий.

Большинство современных прогнозных исследований, разных по степени сложности, используют по существу тот же метод. На первом этапе собираются данные об осужденных: криминальная история, социальная история, демография, образование, зависимости, семейная история и т. д. Собранный материал анализируется. На втором этапе данные рассматриваются с точки зрения возможного рецидива, с использованием двумерных или многомерных статистических методов. Факторы, которые сильно коррелируют с рецидивной преступностью, строятся в прогностический инструмент, который затем проверяется на тестовом подмножестве. Окончательное тестирование инструмента должно показать, насколько хорошо прогнозируется совершение преступления, а не насколько хорошо преступность коррелирует с аномалиями осужденных, данные которых обрабатывались.

Практическое использование криминологических прогнозов не ограничивается планированием мер профилактики преступлений. Так, прогноз данного вида

имеет место при назначении наказания судом, а особенно при освобождении от отбывания наказания с испытанием. Нами предложен обоснованный перечень факторов, которые должны быть установлены в уголовном производстве, а результаты положены в основу решения об освобождении от отбывания наказания.

На основе изученного опыта практического применения криминологического прогнозирования в США, нами предложена эффективная мера предупреждения преступности путем длительной изоляции лиц, совершивших тяжкое преступление в молодом возрасте, при неблагоприятном криминологическом прогнозе.

Мы также предлагаем объединить и использовать наиболее перспективные статистические методы прогнозирования, которыми являются дискриминантный анализ и нейронные сети, для решения сформулированных задач индивидуального криминологического прогноза.

Список использованной литературы

1. Holyst B. Podstawy i zakres indywidualnej prognozy kryminologicznej / Brunon Kazimierz Holyst // Ministerstwo Sprawiedliwosci. Probacja. – Kwartalnik. – 2013. – № 1. – S. 5–28.
2. Burgess E. Factors determining success or failure on parole / Ernest W. Burgess // Illinois State Board of Parole. The workings of the indeterminate sentence law and parole system in Illinois. – 1928. – № 5. – P. 221–234.
3. Glueck E. 500 criminal careers / Sheldon Glueck, Eleanor Touroff Glueck. – New York : AA Knopf, 1930. – 129 p. ; Glueck T. Eleanor. Status of Glueck prediction studies / Eleanor T. Glueck // Journal of Criminal Law and Criminology. – 1956. – Volume 47, Issue 1. – P. 18–32.
4. Schiedt R. Ein Beitrag zum Problem der Ruckfallprognose / Robert Schiedt. – Munich : Munchener Zeitungs-Verlag, 1936. – 77 s.
5. Meyer F. Ruckfallsprognose bei unbestimmt verurteilten Jugendlichen / Fritz Meyer. – Ludwig Rohrscheid Verlag, 1956. – 97 s.
6. Mannheim H. Prediction methods in relation to Borstal training / H. Mannheim, L. T. Wilkins – London : H.M.S.O., 1955. – Vol. 1. – 48 s.
7. Петровский А. Индивидуальное криминологическое прогнозирование совершения корыстно-насильственных преступлений молодежью : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Петровский Антон Владимирович; Краснодарский юридический институт. – Краснодар, 2002. – 221 с.
8. Morris N. Predictions of dangerousness / Norval Morris, Marc Miller // Crime and Justice. – University of Chicago Press. – 1985/1/1. – P. 1–50.
9. Baglivio M. The prediction of risk to recidivate among a juvenile offending population : a Dissertation Presented to the Graduate School of the University of Florida in Partial Fulfillment of Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy : Criminology, Law and Society / Michael T. Baglivio ; University of Florida. – 2007. – 167 p.
10. Holyst Brunon. Skala prognostyczna do oceny ryzyka podjecia zachowan przestepczych – indywidualna predykcja kryminologiczna / Brunon Kazimierz Holyst // Ministerstwo Sprawiedliwosci. Probacja. – Kwartalnik. – 2013. – № 2 – S. 39–45.
11. Нейронные сети. STATISTICA Neural Networks: Методология и технологии современного анализа данных / Под ред. В. П. Боровикова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Горячая линия – Телеком, 2008. – 392 с.

УДК 343.3

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА БОРотьБИ З ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ: ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Євген МАЛИШЕНКО,

здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки
Львівського державного університету внутрішніх справ, майор міліції

SUMMARY

In the article the separate problem questions of activity of subdivisions of Government service of fight Ministry of internal affairs of Ukraine are examined against economic criminality and directions of their decision are offered with the purpose of increase of efficiency of implementation of the fixed tasks, as organization of the effective system of prevention of crime in the field of economics is one of the most actual social problems of contemporaneity a decision of which for many countries of the world is extraordinarily important and difficult business. The level of criminality in the field of economics grows constantly. Through the changes of socio-economic terms it is constantly transformed in new kinds and forms, facilities of finance of these crimes mutate. All of it stipulates the permanent necessity of continuation of researches from this problems and searches of the most effective measures of counteraction of corresponding public organs and law-enforcement system. A sticky criminogenic wicket in an economy is predefined by the row of political, economic, organizationally-administrative, legal, ideological, morally-psychological factors. Therefore realization of complex scientific researches with the purpose of development and perfection of theoretical problems and practical recommendations on the increase of efficiency of preventive activity for stopping of further criminalization of home economy is extremely needed.

Key words: budgetary facilities, operative-searching measure, controlled purchase, prophylaxis of crimes, operative search.

АНОТАЦІЯ

В статті розглядаються окремі проблемні питання діяльності підрозділів Державної служби боротьби з економічною злочинністю Міністерства внутрішніх справ України та пропонуються напрями їх вирішення з метою підвищення ефективності виконання покладених завдань, оскільки організація ефективної системи попередження злочинності у сфері економіки є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності, вирішення якої для багатьох країн світу є надзвичайно важливою і складною справою. Рівень злочинності у сфері економіки постійно зростає. Через зміни соціально-економічних умов вона постійно трансформується в нові види і форми, видозмінюються і засоби вчинення цих злочинів. Все це обумовлює постійну необхідність продовження досліджень з цієї проблематики і пошуків найбільш ефективних заходів протидії відповідних державних органів та правоохоронної системи в цілому. Складна криміногенна обстановка в економіці зумовлена низкою політичних, економічних, організаційно-управлінських, правових, ідеологічних, морально-психологічних факторів. Тому проведення комплексних наукових досліджень з метою розробки і вдосконалення теоретичних проблем та практичних рекомендацій по підвищенню ефективності попереджувальної діяльності в цілях припинення подальшої криміналізації вітчизняної економіки вкрай необхідне.

Ключові слова: бюджетні кошти, оперативно-розшуковий захід, контрольована закупка, профілактика злочинів, оперативний пошук.

Постановка проблеми. Основним завданням Державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України (далі – ДСБЕЗ) залишається захист національної економіки від внутрішніх злочинних посягань [1]. Законодавча неврегульованість діяльності служби, невідповідність відомчого нормативно-правового врегулювання діяльності підрозділів ДСБЕЗ сучасній криміногенній ситуації, яка склалася у галузях економіки країни, та декларативні повноваження унеможливають роботу зазначених підрозділів. Відтак постає питання про доцільність існування ДСБЕЗ як підрозділу кримінальної міліції, оскільки його робота є малоефективною. Або ж необхідно приймати кардинальні рішення із визначення основних пріоритетів діяльності ДСБЕЗ, враховуючи теперішній

стан економіки, напрямів та засобів забезпечення виконання покладених на службу завдань.

Стан дослідження. Окремим науковим та прикладним проблемам попередження злочинності в економіці України як незалежної держави останнім часом приділяється значна увага. Вони розглядаються в дисертаційних дослідженнях, монографіях, підручниках, наукових публікаціях. Значний внесок у дослідження економічної злочинності і вирішення у зв'язку із цим проблемних питань зробили О. М. Бандурка, В. О. Глушков, Н. О. Гуторова, І. М. Даньшин, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, М. І. Камлик, М. Й. Коржанський, Г. А. Матусовський, В. О. Навроцький, В. Л. Ортинський, В. Я. Тацій, В. І. Шакур, В. Ю. Шепітько та інші дослідники.

Роботи вказаних авторів мають важливе наукове і практичне значення. Але постійні різкі негативні зміни суспільно-політичного та економічного життя країни відповідно негативно позначаються на роботі правоохоронної системи, яка неготова до гнучких пристосувань, до швидкоплинної національної оперативної обстановки, що потребує проведення додаткового наукового аналізу проблем протидії злочинності у економічній сфері. Такий стан теоретичної розробки проблеми в умовах загострення протиріч в усіх сферах суспільного життя, поява нових видів злочинів і технологій їх вчинення, знищення раніше діючої системи громадського контролю і профілактики відбиваються на формуванні основних напрямів протидії злочинності у сфері економіки та правоохоронної політики в цілому.

Метою і завданням статті є розгляд деяких проблемних питань, які утруднюють виконання повноважень підрозділами ДСБЕЗ та пропозиції щодо удосконалення роботи зазначеної служби.

Виклад основних положень. Історія становлення підрозділу Державної служби боротьби із економічною злочинністю сягає багатьох десятиріч. Першим спеціалізованим підрозділом у системі органів внутрішніх справ, який почав вести цілеспрямовану боротьбу з корисливими злочинами в галузях економіки країни, була служба боротьби з розкраданнями соціалістичної власності. Зазначена служба була створена для боротьби з розкраданнями соціалістичної власності в організаціях і установах держторгівлі, споживчої кооперації, заготівельних організаціях і ощадкасах, а також для боротьби зі спекуляцією. Підрозділи служби поряд з активною участю в роботі у боротьбі з розкрадачами державної власності вирішували актуальні для того часу завдання з викриття і припинення злочинної діяльності спекулянтів.

Боротьба із спекуляцією стала одним з головних напрямів діяльності міліції, оскільки вона вважалася руйнівною силою, яка активно сприяла занепаду і без того нестабільної мало розвинутої економіки держави. З метою виконання запланованих дій щодо викорінення фактів спекуляції із соціально-економічного життя держави організовувалися систематичні відпрацювання ринків, вокзалів, перевірки у залізничних потягах з метою виявлення осіб, які скуповували по селах за заниженими цінами продукти харчування та перевозили в міста для продажу по спекулятивним цінам. При виявленні зазначених фактів таких осіб заарештовували, а виявлені продукти вилучали. У містах працівники міліції виявляли осіб, схильних до скоєння злочинів економічної спрямованості, здійснювали нагляд за директорами магазинів, які мали намір і могли приховати товар та продукти з метою штучного створення умов для їх перепродажу в майбутньому за завищеними цінами [2].

Апарати служби вели боротьбу з обважуваннями та обмірюваннями споживачів. Відповідно до спеціальної

директиви, працівники служби складали акти під час виявлення порушень. Органи міліції та служба боротьби з розкраданнями соціалістичної власності відіграли важливу роль у своєчасному постачанні населенню унормованих товарів та продуктів харчування, поклавши край масштабним господарським зловживанням. Міліція стала дієвим зряддям держави щодо захисту її економічної основи [3].

Відтак, як показує практика діяльності підрозділів по боротьбі із економічною злочинністю в різні історичні періоди, однією із ефективних форм їх діяльності було і залишається проведення контрольованих закупок. Сучасне відомче нормативно-правове забезпечення визначає контрольовану закупку як оперативно-розшуковий захід, який полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних чи юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу. Контрольована закупка проводиться з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Підставою проведення цього заходу є факт встановлення фактичних даних, що можуть свідчити про вчинення злочину, пов'язаного із обігом товару у будь-який спосіб, або наявність достатньої інформації про підготовлюваний злочин, пов'язаний з обігом товару, або осіб, які готують вчинення такого злочину. Завданням проведення закупки є виявлення джерел незаконного обігу товару, встановлення контролю, оперативного нагляду за його реалізацією, забезпечення суспільної безпеки таких діянь.

Контрольована закупка товарів, предметів і речовин проводиться як за рішенням прокурора згідно з положеннями статті 271 Кримінально-процесуального кодексу України (КПК), так і за погодженням із прокурором під час оперативної розробки в рамках оперативно-розшукової справи [4]. При проведенні контрольованої закупки у межах оперативно-розшукової справи їх фіксація здійснюється без залучення понятих за участю не менше двох співробітників уповноваженого підрозділу. Після закінчення проведення контрольованої закупки її результати повідомляються прокурору. У разі виявлення за результатами закупки, яка здійснювалась в ході оперативно-розшукової діяльності, ознак злочину оперативний підрозділ зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовані фактичні дані про протиправні діяння, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченим Кримінально-процесуальним кодексом України [5].

На нашу думку, теперішній статус контрольованої закупки, враховуючи як історичні, так і правові передумови її застосування, не відповідає потребам сьогодення. Контрольована закупка, по суті, позбавлена можливості забезпечення виконання більшості за-

вдань, які покладені на підрозділи ДСБЕЗ, зокрема, – профілактика злочинів та правопорушень, виявлення інформації, яка свідчить про протиправну діяльність, а також причин і умов, які цьому сприяють. З метою удосконалення діяльності підрозділів ДСБЕЗ ми пропонуємо змінити правовий статус контрольованої закупки шляхом її виключення з переліку оперативнорозшукових заходів.

Однією із загальних форм здійснення оперативнорозшукової діяльності органів внутрішніх справ України є оперативний пошук як комплекс конспіративних заходів, які не порушують права і свободи громадян. Відповідно до відомчого нормативно-правового забезпечення діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ підставами проведення оперативного пошуку є статистичні дані, що вказують на погіршення стану оперативної обстановки на території або об'єкті обслуговування оперативного підрозділу органу внутрішніх справ; повідомлення чергового органу внутрішніх справ про вчинення на території або об'єкті обслуговування особливо тяжкого злочину, іншого злочину, який може викликати негативний громадський резонанс; виконання профілактичних заходів; організація в місцях масового перебування громадян заходів суспільно-політичного, культурного, спортивного або іншого характеру; наявність первинної оперативної інформації про певних осіб чи події, що потребує додаткової перевірки до заведення оперативнорозшукової справи; необхідність ужиття заходів щодо перевірки отриманих даних, підготовки та проведення оперативних комбінацій та оперативних розробок. Його проведення не потребує отримання спеціального дозволу або погодження.

Беручи до уваги викладене вище, ми обґрунтовано пропонуємо виключення контрольованої закупівлі із переліку оперативнорозшукових заходів та її включення до заходів оперативного пошуку. Це сприятиме підвищенню ефективності виконання підрозділами ДСБЕЗ покладених на зазначену службу завдань. Контрольована закупка може ефективно використовуватися як профілактичний захід, так і захід з перевірки первинної оперативної інформації про можливу наявність протиправної діяльності та ознак кримінального правопорушення.

Наступним проблемним питанням, яке утруднює роботу підрозділів ДСБЕЗ, є отримання інформації у суб'єктів підприємницької діяльності та банківських установ. Мова йде про роботу підрозділів ДСБЕЗ із відпрацювання суб'єктів підприємницької діяльності по факту можливої протиправної діяльності, зокрема, виявлення фактів привласнення та розкрадання бюджетних коштів у різних галузях національної економіки.

Ми пропонуємо на законодавчому рівні чітко визначити та закріпити правовий статус і повноваження ДСБЕЗ в проекті закону, до прикладу «Про захист

економіки України», де конкретно прописати, що ДСБЕЗ є одним із суб'єктів правоохоронної системи із захисту економіки країни від внутрішніх злочинних посягань, спрямованих на денационалізацію майна, протиправну монополізацію секторів та галузей економіки, розкрадання та нецільове використання бюджетних коштів. В тексті проекту Закону необхідно обов'язково зазначити право підрозділів ДСБЕЗ отримувати безперешкодно і у найкоротші строки будь-яку інформацію, яка стосується операцій із бюджетними коштами, а також установчу інформацію відносно суб'єктів підприємницької діяльності, які проводять операції із бюджетними коштами. Крім того, до обов'язків ДСБЕЗ необхідно включити обов'язковий супровід використання бюджетних коштів як державними, так і недержавними комерційними структурами з метою попередження можливості їх нецільового використання чи фактів розкрадання державних коштів. Поряд з цим необхідно розширити повноваження ДСБЕЗ щодо забезпечення виконання їх законних вимог. До переліку повноважень слід, на нашу думку, включити можливість тимчасового блокування банківських рахунків, обмеження доступу до території та майна, тимчасове вилучення майна, тимчасове призупинення підприємницької чи іншого виду діяльності тощо, уникаючи бюрократичних перепон як дозвіл суду чи погодження із прокурором, чим буде забезпечуватися принципи оперативності та незалежності у прийнятті рішень службою. Необхідно прописати в тексті проекту Закону, що відповідальність за неправомірні дії ДСБЕЗ несе держава, що в свою чергу позитивно буде впливати на процес прийняття законних рішень судовими органами та органами прокуратури у разі їх оскарження фізичними та юридичними особами, оскільки останні є також державними органами та єдиним механізмом протидії злочинності. Все перелічене вище дозволить дієво, а не формально виконувати підрозділами ДСБЕЗ свої завдання щодо захисту інтересів національної економіки від внутрішніх злочинних посягань. Крім того, необхідно визначитися із доцільністю перебування ДСБЕЗ у складі підрозділів кримінальної міліції органів внутрішніх справ України, оскільки теперішнє організаційно-адміністративне підпорядкування служби та її кадровий потенціал не відповідають потребам сьогодення з протидії економічній злочинності.

Висновки. Реалізація завдань попередження економічної злочинності потребує одноманітного розуміння поняття економічної злочинності, її правової і соціальної сутності, яка б дозволила розробляти і застосовувати у попереджувальній діяльності відповідні спеціальні комплекси попереджувальних заходів: економічні, політичні, правові та інші. Сучасний рівень злочинності у сфері економіки безпосередньо загрожує національній безпеці України. Динаміка розвитку цієї злочинності свідчить про зростання її суспільної небезпеки, удосконалення способів вчинення, організованості,

корумпованості та латентності. Правоохоронна система України не може створити надійної і ефективної системи протидії її проявам. Протидія правоохоронних органів викликає запеклий опір кримінальних структур, які використовують всі можливі способи для самозбереження: недосконалість і неврегульованість законодавства, політичне лобіювання власних інтересів, корупція, фізичний, психологічний тиск тощо. Заходи протидії правоохоронних органів організованих економічній злочинності є морально застарілими, малоефективними через бюрократичність правової системи щодо доцільності та оперативності їх застосування. Ефективна протидія економічній злочинності потребує комплексного системного підходу і органічного поєднання профілактичних, правоохоронних та репресивних заходів, чітко визначених пріоритетів та належного економічного, кадрового, інформаційно-аналітичного, науково-методичного, матеріально-технічного забезпечення. Крім того, на законодавчому рівні необхідно визначити і закріпити єдиного суб'єкта правоохоронної системи із розширеними повноваженнями, в тому числі

і забезпечувально-репресивними, число компетенцією і основним завданням буде протидія економічній злочинності як в службовій та господарській, так і податковій сферах.

Список використаної літератури

1. Про організацію діяльності підрозділів державної служби боротьби з економічною злочинністю Міністерства внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 03.09.2012 № 769.
2. Оперативно-розшукова діяльність (особлива частина) : навч. посібник / за заг. ред. Б. Щура. – Львів : ЛДУВС, 2010. – 436 с.
3. Долгий А. Становлення служби боротьби органів внутрішніх справ з економічною злочинністю (історичний огляд) / А. Долгий // Право України. – 1998. – № 5. – С. 95–98.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> – (Станом на 17.03.2014).
5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. – № 22. – Ст. 303.

УДК 343.344 (477)

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТ.СТ. 263, 263-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Павло МІТРУХОВ,

викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції,
Харківський національний університет внутрішніх справ

SUMMARY

Legislative problems of criminal liability according to the Articles 263 and 263-1 of the Criminal Code of Ukraine are researched in the article on the basis of laws, normative and legal acts and law literature analysis. They are: first of all, criminal actions in the articles are qualified independantely from the aim of their commission; secondly, punishment is provided regardless the number of dangerous objects, repetition of crimes and the number of persons committed the crime; thirdly, ground for exemption from criminal liability for illegal handling of weapons, ammunition or explosives does not meet the requirements of legislation at present time. The ways of improving the current legislation aiming to solve some issues are also outlined in the systematic form.

Key words: public security, crimes, weapon, ammunition, explosives, devices, illegal handling.

АНОТАЦІЯ

У статті на основі аналізу законів, нормативно-правових актів та юридичної літератури розглядаються законодавчі проблеми кримінальної відповідальності за ст.ст. 263, 263-1 Кримінального кодексу України: по-перше, злочинні діяння у статтях кваліфікуються незалежно від мети їх вчинення; по-друге, покарання передбачене незалежно від кількості загальнонебезпечних предметів, повторності злочинів і кількості осіб, які вчинили злочин; по-третє, підстава звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами на сьогоднішній час не задовольняє потребам законодавства. Також у систематизованому вигляді накреслено шляхи удосконалення діючого законодавства з метою вирішення проблемних питань.

Ключові слова: громадська безпека, злочини, зброя, бойові припаси, вибухові речовини, пристрої, незаконне поводження.

Постановка проблеми. Однією з проблем, що останнім часом привертає значну увагу світової спільноти, є боротьба з різними видами транснаціональної організованої злочинності.

Боротьба з транснаціональною злочинністю надзвичайно актуальна для всієї міжнародної спільноти, у тому числі для сучасної України, оскільки серед неофіційних джерел отримання прибутків у світі перші три місця займають торгівля наркотиками, зброєю і людьми [1].

В Україні з усієї групи злочинів, пов'язаних з порушенням встановлених правил поводження з загальнонебезпечними предметами, незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами є найбільш поширеним злочином. Неконтрольований обіг відповідних загальнонебезпечних предметів приховує в собі високий рівень небезпеки спричинення шкоди людям та довкіллю. Суспільна небезпека злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї, обумовлена ще й тенденцією розвитку насильницької озброєної злочинності, а також незаконним збройним підприємництвом [2, с. 66]. В умовах сьогодення це призвело до того, що в Україні зброю, бойові припаси та вибухові речовини використовують для нанесення

тілесних ушкоджень, вчинення вбивств, масових заворушень, бандитизму, розбоїв, терористичних актів та інших тяжких і особливо тяжких злочинів.

Згідно Указу Президента України від 18 лютого 2002 р. № 143 боротьба з незаконним обігом зброї та вибухових речовин визнана одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів держави [3]. Це ж зазначено і в наказі Міністерства внутрішніх справ України від 30.06.2009 р. № 285, де основними функціями Департаменту карного розшуку є організація проведення органами внутрішніх справ України профілактичних та оперативно-розшукових заходів із запобігання, виявлення, припинення і розкриття злочинів у сфері незаконного обігу вогнепальної зброї, боеприпасів, вибухових речовин та радіоактивних матеріалів [4, с. 7]. Слід взяти до уваги Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боеприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних націй проти транснаціональної організованої злочинності, приєднавшись до якої у 2013 році, Україна взяла на себе зобов'язання в сприянні, полегшенні та зміцненні співробітництва між Державами-учасницями для недо-

пущення, боротьби й викорінення незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї та боротьби із цими діяннями [5, с. 2].

З кожним роком методи, за допомогою яких здійснюється незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, та цілі, задля яких воно проводиться, змінюються, а кримінальна відповідальність залишається неврегульованою. Проте сучасне життя вимагає від суспільства високоосвічених, думаючих і професійно підготовлених працівників, які б могли застосовувати і вдосконалювати знання та закони. Саме тому необхідним є більш ретельне вивчення та аналіз сучасного стану законодавчих проблем кримінальної відповідальності щодо осіб, які займаються незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, і розроблення пропозицій щодо удосконалення вітчизняного законодавства.

У ст. 3 Конституції України вказано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [6, с. 3-4]. Щоб забезпечити ці права і свободи людини, до Кримінального кодексу України включені різні види відповідальності за їх порушення.

Відповідальність за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами передбачена ст.ст. 263, 263-1 Кримінального кодексу України [7, с. 120-121]. Але покарання у цих статтях передбачене незалежно від кількості загальнонебезпечних предметів, осіб і незалежно від мети вчинених дій: носіння, зберігання, придбання, виготовлення, переробка, ремонт, фальсифікація, незаконне видалення, зміна маркування, передача з метою збуту чи без такої мети, а це визначає проблему – злочинність діянь не відповідає покаранню та ступеню тяжкості вчиненого злочину за ст.ст. 263, 263-1 КК України, що значно впливає на призначення кримінального покарання і взагалі на кримінальну відповідальність.

Водночас проблема кримінальної відповідальності призводить до неякісного виконання завдань Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, котрий доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних націй проти транснаціональної організованої злочинності, Конституції України, Кримінального кодексу (далі КК України), Кримінального процесуального кодексу та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [5, с. 2; 6, с. 3-4; 7, с. 5; 8, с. 3; 9, с. 1]. Вирішення цієї пробле-

ми на сьогодні має дуже велике значення. Тому **метою статті є** вирішення законодавчих проблем кримінальної відповідальності осіб, які займаються незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами.

Методи дослідження. Методологічним фундаментом дослідження є діалектико-матеріалістичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ і оснований на ньому загальнонаукові, філософські та конкретнонаукові методи.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. У різні часи питання відповідальності за злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї, досліджували у своїх працях такі учені з кримінального права, як Я.М. Брайнін, О.М. Бандурка, В.І. Борисов, В.К. Гришук, А.Н. Костенко, А.П. Литвин, П.С. Матишевський, М.Г. Пінчук, О.М. Сарнавський, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, П.Л. Фріс, М.М. Майстренко. Загальними проблемами в оперативно-розшуковій діяльності займалися наступні науковці: К.В. Антонов, О.Г. Цветков; О.М. Чистолінов, В.С. Кубарев, І.В. Кубарев, О.О. Руденко, О.В. Темніков, В.І. Ткаченко, Г.І. Стельмах, Г.М. Бірюков, І.В. Сервецький, Д.Й. Никифорчук, В.Д. Сущенко, В.П. Захаров, М.О. Сергачий, В.Е. Тарасенко, Р.В. Тарасенко, Д.О. Бабічев, П.О. Макаров, М.Г. Богуславський, М.М. Перепелиця, В.Д. Пчолкін, Н.Є. Філіпенко, І.Р. Шинкаренко та інші. Але вони недостатньо приділили уваги вивченню кримінальної відповідальності щодо осіб, які займаються незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Зазначені питання були вивчені в роботах Б.І. Бараненка, В.М. Бараняка, С.В. Діденка, В.В. Луговського, В.П. Меживого, М.Г. Пінчука, Т.М. Приходька, В.І. Рибачука, В.П. Тихого, однак, на наш погляд, в їх дослідженнях є деякі прогалини, вивченню яких буде присвячена стаття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом [7, с. 5]. Зокрема, ч. 1 ст. 263 та ч. 1 ст. 263-1 КК України вказує на те, що злочин вчиняється шляхом виконання будь-якої з указаних дій: носіння, зберігання, придбання, виготовлення, переробка, ремонт, фальсифікація, незаконне видалення, зміна маркування, передача чи збут вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв, а згідно ч. 2 ст. 263 вчиняється шляхом виконання дій: носіння, виготовлення, ремонт або збут холодної зброї. Але, на наш погляд, деякі дії, передбачені диспозицією цієї статті, мають різний рівень суспільної небезпечності, що, в свою чергу, повинно впливати на ступінь тяжкості, відповідальність і на покарання, перед-

бачене санкцією статті. Такі діяння, як носіння, зберігання, придбання, виготовлення, переробка, ремонт, фальсифікація, незаконне видалення, зміна маркування, передача вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин (а також носіння, виготовлення, ремонт холодної зброї) кваліфікуються незалежно від мети вчинення цих дій. Тобто маємо на увазі вчинення вищезазначених дій з метою збуту зброї, бойових припасів або вибухових речовин чи без такої мети, оскільки вчинення цих дій з метою збуту чи сам збут надають можливість незаконно використовувати зброю, бойові припаси або вибухові речовини іншими особами. Наприклад, надає можливість злочинцям придбати зброю для вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. А особи, які займаються її продажем, понесуть покарання відповідно до тієї ж санкції статті, що і особи, які займаються незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами без мети збуту. Це, на наш погляд, неправильно, так як суспільна небезпека діяння вчиненого з метою збуту, більш висока. Для вирішення цієї проблеми вважаємо за необхідне виокремити обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони цих злочинів – наявність або відсутність мети збуту, для чого визначили окрему статтю: «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами з метою збуту чи їх збут». Вказана стаття в свою чергу повинна впливати на покарання і підвищувати відповідальність за ці діяння.

У Швейцарії [10, с. 241], Грузії [11, с. 260-261], Польщі [12, с. 178-179] та інших зарубіжних країнах збут зброї, бойових припасів або вибухових речовин – це окрема стаття або стаття, відповідальність якої значно вища, ніж за зберігання. Також у ст.ст. 307, 309 КК України передбачена різна відповідальність в залежності від наявності чи відсутності мети збуту [7, с. 164-166].

Покарання у ст.ст. 263, 263-1 КК України передбачене незалежно від кількості загальнонебезпечних предметів.

На практиці існують випадки незаконного поводження із загальнонебезпечними предметами у великій кількості, але відповідальність за це наступає така ж, як і за незаконне поводження з одиницею загальнонебезпечного предмету. Хоча незаконне поводження з арсеналом зброї, бойових припасів або вибухових речовин з метою збуту чи без мети є більш суспільно небезпечним, ніж незаконне поводження з одиницею зброї, бойового припасу чи 15 гр. вибухової речовини. Згідно п. 1 ч. 1 ст. 65 КК України суд признає покарання у межах, установлених у санкції статті Особливої частини цього Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинений злочин. Але ст.ст. 263, 263-1 КК України передбачають відповідальність незалежно від кількості загальнонебезпечних предметів. Тому, на наш погляд, у

статті необхідно передбачити такі ознаки, що обтяжують відповідальність, тобто кваліфікуючу ознаку – коли предметом незаконного поводження були зброя, бойові припаси або вибухові речовини у великих розмірах та особливо кваліфікуючу ознаку – коли предметом незаконного поводження були зброя, бойові припаси або вибухові речовини в особливо великих розмірах.

У Болгарії [13, с. 228], Таджикистані [14, с. 202-203] та інших країнах кримінальне законодавство передбачає відповідальність за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами у великих та особливо великих розмірах.

Покарання у ст. 263 КК України передбачене незалежно від повторності злочинів і кількості осіб, які вчинили злочин.

Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами може бути вчинене повторно. Також цей злочин може бути вчинений однією особою, групою осіб та організованою групою. Оскільки ст. 263 КК України не передбачає такі кваліфікуючі ознаки, як повторне вчинення злочину групою осіб або організованою групою, то і не обтяжує відповідальність за них. На наш погляд, вчинення злочину повторно групою осіб та організованою групою – більш суспільно небезпечне, ніж вчинене вперше однією особою, і тому при призначенні покарання повинно передбачатися не як обтяжуюча обставина на загальних засадах (ст. 67 КК України), а як окрема кваліфікуюча ознака, що обтяжує відповідальність і впливає на покарання за вчинення цього злочину.

Тому вважаємо за необхідне внести до статті такі кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки, як вчинення злочину повторно, за попередньою змовою групою осіб, організованою групою.

У кримінальних кодексах Білорусії [15, с. 237-239], Росії [16], Республіці Молдова [17, с. 117], Придністровської Молдавської Республіки [18, с. 117] Болгарії [13, с. 228], Азербайджану [19, с. 245-246], Казахстану [20, с. 280-281], Таджикистану [14 с. 202-203] передбачені кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки (повторно, за попередньою змовою групою осіб, організованою групою) такого складу злочину, як незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами і відповідальність за них. Вивчення кримінального законодавства Білорусії [15, с. 237-239], Болгарії [13, с. 228], Грузії [11, с. 260-261], Латвії [21, с. 227-228], Китаю [22, с. 71-72], Польщі [12, с. 178-179] свідчить про те, що відповідальність за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами у цих країнах віднесено до тяжких злочинів з позбавленням волі понад п'ять років.

Підстава звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами на сьогодні не задовольняє потреб законодавства.

У ч. 3 ст. 263 КК України зазначено, що від кримінальної відповідальності звільняється особа, яка вчинила злочин, передбачений частинами першою або другою цієї статті, якщо вона добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої.

У п. 28 постанови Пленуму Верховного Суду України вказано, що «під добровільною здачею органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв необхідно розуміти такі дії, коли особа, маючи можливість і надалі зберігати будь-який з зазначених предметів, незалежно від мотивів за власним бажанням передає його відповідному державному органу». Мотиви такої поведінки можуть бути різними: каяття, вплив інших осіб, страх перед відповідальністю тощо. До добровільності здачі відноситься не лише передача цих предметів, але й повідомлення органам влади про їх місцеперебування при реальній можливості їх подальшого зберігання. Добровільність здачі зазначених предметів оцінюється з урахуванням конкретних обставин справи. Добровільна здача буде мати місце у випадку, коли особа, перебуваючи під арештом за вчинення іншого злочину, а не злочину, передбаченого ст. 263 КК України, заявляє про зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, що зберігаються у неї вдома чи в іншому місці і про які органам влади не відомо, або навіть якщо органам влади і відомо про зазначені предмети, однак винна особа про це не знає. Не є добровільною здача зазначених предметів, коли вони виявлені представниками відповідних органів влади і винна особа знає про це.

Практика свідчить, що зазвичай суб'єкти злочину ст. 263 КК України, ухиляючись від кримінальної відповідальності, використовують знання закону на свою користь. А дії, під якими розуміється добровільна здача органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв, є зручною «лазіркою» звільнення від кримінальної відповідальності. При затриманні суб'єкту достатньо сказати, що він направлявся здати їх до правоохоронних органів. Відомі випадки, коли члени злочинних угруповань під час затримання мали при собі письмові заяви про намір здати вогнепальну зброю, щоденно змінюючи у них дату. Все це вводить в оману правоохоронні органи і викликає проблему доказування причетності суб'єкта до злочину або звільнення від кримінальної відповідальності. Здача зброї правоохоронним органам у момент затримання не може трактуватися як передана за власним бажанням особи.

Наразі майже усі люди мають мобільний або домашній телефон та знають номер міліції, тому сповіщення про намір добровільної здачі загальнонебезпечного предмета не повинно викликати труднощів [23, с. 55-56]. Черговий міськрайліноргану відразу

реєструє це повідомлення в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, що є документальним підтвердженням про завчасне сповіщення і намір добровільної здачі загальнонебезпечного предмета правоохоронним органам, направляє на місце події слідчо-оперативну групу чи оперативну групу [24, с. 8]. Також черговий по телефону координує наступні дії особи, яка знайшла загальнонебезпечний предмет або має його у незаконному володінні.

Якщо особа безпосередньо принесла загальнонебезпечний предмет до правоохоронних органів з наміром добровільної здачі але без завчасного сповіщення і до того, як його виявлено представниками відповідних органів, слід вважати такою, яка завчасно сповістила про намір здачі. Але якщо правоохоронні органи отримали інформацію від інших осіб про наявність у будь-кого загальнонебезпечного предмета, а при його вилученні особа сповіщає про намір здачі, – не вважати такою, яка завчасно сповістила про це.

Отже, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що єдиним способом вирішення цієї проблеми є її усунення шляхом внесення відповідних змін та доповнень до Кримінального кодексу України. На наш погляд, ч. 3 ст. 263 КК України повинна мати такий вигляд: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин, передбачений частинами першою або другою цієї статті, якщо вона добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, завчасно сповістивши про намір її здачі» [23, с. 56].

Водночас для забезпечення реалізації права особи на добровільну здачу загальнонебезпечного предмета при вчиненні незаконного виготовлення, переробки чи ремонту вогнепальної зброї або фальсифікації, незаконного видалення чи зміни її маркування, або незаконного виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв вважаємо доцільним доповнити статтю 263-1 КК України частиною 4, аналогічною із змістом частини 3 ст. 263 КК України.

Дуже продуктивно подібні зміни використовуються у ст.ст. 220, 221 Кримінального кодексу Придністровської Молдавської Республіки [18, с. 117-118], де у примітці вказано: «особа, яка добровільно здала предмети, вказані у цій статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо її дії не містять іншого складу злочину. Не може визнаватися добровільною здачею предметів, вказаних в цій статті, їх вилучення при затриманні особи, а також при проведенні слідчих дій щодо їх виявлення і вилучення».

Вивчення кримінального законодавства Придністровської Молдавської Республіки [18, с. 117-118] свідчить і про те, що у всіх окремих статтях незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами права громадян відносно добровільної здачі

зброї, бойових припасів, вибухових речовин теж забезпечуються шляхом доповнення статті частиною, що передбачає звільнення осіб від кримінальної відповідальності.

В цілому, для вирішення вищезазначених проблем необхідно внести зміни до ст.ст. 263, 263-1 Кримінального кодексу України та виокремити ще одну статтю. Зазначені зміни повинні бути викладені у наступному вигляді:

«Стаття 263. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами без мети збуту

1. Носіння, зберігання, придбання, передача вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

2. Носіння, виготовлення, ремонт кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на строк до трьох років.

3. Ті ж дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо предметом таких дій були зброя, бойові припаси чи вибухові речовини у великих розмірах, караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

4. Вчинені дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо предметом таких дій були зброя, бойові припаси чи вибухові речовини в особливо великих розмірах, караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

5. Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин, передбачений частинами першою або другою цієї статті, якщо вона добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, завчасно сповістивши про намір її здати.

Стаття 263-1. Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв

1. Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв караються позбавленням волі на строк до семи років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо предметом таких дій були зброя, бойові припаси чи вибухові речовини у великих розмірах, караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або якщо предметом таких дій були зброя, бойові припаси,

вибухові речовини чи вибухові пристрої в особливо великих розмірах, караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

4. Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин, передбачений частинами першою або другою цієї статті, якщо вона добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, завчасно сповістивши про намір її здати.

Стаття 263-2 Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами з метою збуту чи їх збут

1. Носіння, зберігання, придбання, виготовлення, переробка, ремонт, фальсифікація, незаконне видалення, зміна маркування, передача з метою збуту чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

2. Носіння, виготовлення, ремонт з метою збуту або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо предметом таких дій були зброя, бойові припаси, вибухові речовини чи вибухові пристрої у великих розмірах, караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з конфіскацією майна.

4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою осіб, а також якщо предметом таких дій були зброя, бойові припаси або вибухові речовини в особливо великих розмірах, караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.

5. Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин, передбачений частинами першою або другою цієї статті, якщо вона добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, завчасно сповістивши про намір її здати.

Примітка. Під великим розміром слід розуміти загальнонебезпечні предмети, кількість яких становить: вогнепальна зброя – 3-10 одиниць; боєприпаси (артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати та інші боєприпаси групового ураження) у кількості – 2-5 одиниць, звичайні патрони (стрілецької зброї) у кількості – 200-1000 одиниць, вибухові речовини – 1-5 кілограмів у трогіловому еквіваленті; порох у кількості – 10-50 кілограмів; вибухові пристрої – 2-10 одиниць.

У особливо великому розмірі слід розуміти загальнонебезпечні предмети, кількість яких становить: вогнепальна зброя – більше 10 одиниць; боєприпаси

(артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, і інші боеприпаси групового ураження) у кількості – більше 5 одиниць, звичайні патрони (стрілецької зброї) у кількості – більше 1000 одиниць, вибухові речовини – більше 5 кілограмів у тротиловому еквіваленті; порох у кількості – більше 50 кілограмів; вибухові пристрої – більше 10 одиниць».

Висновки. На підставі проведеної роботи можна зробити висновок, що вирішення окреслених у роботі законодавчих проблем кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами надасть можливість:

– врегулювати кримінальну відповідальність за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами згідно сучасних вимог розвитку суспільства і злочинності в Україні;

– привести ст.ст. 263, 263-1 КК України у відповідність до міжнародних стандартів, Конституції України; Кримінального процесуального кодексу України; ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність»;

– попередити значний відсоток злочинів, пов'язаних як із незаконним обігом зброї, бойових припасів або вибухових речовин, так і злочинів проти основ національної безпеки України, життя і здоров'я особи, миру, безпеки людства, міжнародного правопорядку, громадської безпеки та проти багатьох інших сфер суспільного життя;

– захистити права і свободи громадян та інших осіб, які перебувають на території України, від насильницької озброєної злочинності та полегшити роботу правоохоронних органів у цій сфері.

Список використаної літератури

1. Скороходов В. Фармацевтический паук / В.Скороходов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.from-ua.com/health/286e92a2fe349.html>.
2. Приходько Т. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами // Законодавство України: науково-практичний коментар. – 2006. – № 6. – С. 66–71.
3. Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян : Указ Президента України від 18.02.2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 8. – Ст. 331.
4. Про організацію діяльності Департаменту карного розшуку та підрозділів карного розшуку ГУМВС, УМВС : Наказ МВС України від 30.06.2009 № 285. – 35 с.
5. Про приєднання України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боеприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних націй проти транснаціональної організованої злочинності : Закон України від 02.04.2013 р. № 159-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 10. – Ст. 108.
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996р. – Х.: Одисей, 2011. – 56 с.

7. Кримінальний кодекс України : [за станом на 5 листопада 2012 р.]. – Х. : Одисей, 2012. – 232 с.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України // Кримінальний процесуальний кодекс України. – Х. : Одисей, 2012. – 360 с.

9. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.11.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

10. Уголовный кодекс Швейцарии / научное редактирование, предисловие и перевод с немецкого канд. юрид. наук А. Серебренниковой. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 350 с.

11. Уголовный кодекс Грузии / перевод с грузинского И. Мериджанашвили. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 409 с.

12. Уголовный кодекс Республики Польша / перевод с польского Д. Барилевич – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 234 с.

13. Уголовный кодекс Республики Болгария / перевод с болгарского Д. Милушева, А. Лукашова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001 – 298 с.

14. Уголовный кодекс Республики Таджикистан – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 410 с.

15. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001 – 474 с.

16. Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1136988&subID=100041230,100041232,100041241,100041322,100037757#text>.

17. Уголовный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3835.

18. Уголовный кодекс Приднестровской Молдавской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mvdpmr.org/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=2&Itemid=106.

19. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / перевод с азербайджанского Б. Аббасова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 357 с.

20. Уголовный кодекс Республики Казахстан. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 466 с.

21. Уголовный кодекс Латвийской Республики / перевод с латышского канд. юрид. наук А. Лукашова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001 – 313 с.

22. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / под ред. докт. юрид. наук, проф. А. Коробеева, пер. с китайского Д. Вичикова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 303 с.

23. Мітрухов П. Шляхи вирішення проблем підстав звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 30 травня 2011 р.). – Х. : ХНУВС, 2011. – 88 с.

24. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії : наказ МВС України від 19.11.2012 № 1050. – 34 с.

УДК 343.98.06 (477)

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Артем НАСТЕНКО,
здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності
Харківського національного університету внутрішніх справ

SUMMARY

The article presents theoretical and empirical analysis of contents and elements of operative and search characteristics of obtaining illegal benefit by an official in the field of land relations. The operative and search characteristics of subject, objective side and methods of obtaining illegal benefit by an official in the field of land relations is given, as well as the characteristics of person, who commits the defined crime.

Key words: operative and search characteristics, land relations, official, illegal benefit.

АНОТАЦІЯ

У статті на основі аналізу теоретичного і емпіричного матеріалу розглядається зміст та складові елементи оперативно-розшукової характеристики одержання неправомірної вигоди службовою особою у сфері земельних відносин. Надається оперативно-розшукова характеристика предмета, об'єктивної сторони та способів одержання неправомірної вигоди у сфері земельних відносин, а також осіб, які готують і вчиняють кримінальні правопорушення у вказаній сфері.

Ключові слова: оперативно-розшукова характеристика, земельні відносини, службова особа, неправомірна вигода.

Постановка проблеми. Першочерговим завданням підрозділів БОЗ МВС України є виявлення і розслідування фактів одержання неправомірної вигоди службовою особою у сфері земельних відносин. Відповідно до статистичних даних МВС України найвищий відсоток (29,1%) корумпованості спостерігається у таких сферах економіки, як аграрно-промислова (8,2%) та паливно-енергетична (9,4%), житлово-комунальна (24,1%) та сільськогосподарська (3,3%), банківська (3,7%) та бюджетна (22,2%) сфери та інші. Одержання неправомірної вигоди службовою особою у сфері земельних відносин має чимало властивостей і аспектів, які є об'єктом вивчення ряду правових наук, що досліджують це соціальне явище з різних позицій залежно від спрямованості. Виходячи зі стану криміногенної обстановки у даній галузі та аналізу способів одержання неправомірної вигоди, при визначенні способів і методів виявлення і розслідування даного виду злочину особливим критерієм слугує оперативно-розшукова характеристика вказаних злочинних діянь.

У зв'язку з тим, що кожен злочин має суто індивідуальні характерні ознаки в залежності від того, ким, у який спосіб та у якій сфері його вчинено, то саме дані специфічні критерії важливо досліджувати для подальшої класифікації та систематизації з метою швидкого та якісного виявлення і розслідування підрозділами БОЗ МВС України фактів одержання неправомірної вигоди службовою особою, зокрема у сфері земельних відносин.

Мета статті. Метою статті є розглянути на основі аналізу теоретичного і емпіричного матеріалу зміст та складові елементи оперативно-розшукової характеристики одержання неправомірної вигоди службовою особою у сфері земельних відносин.

Виклад основного матеріалу. Оперативно-розшукову характеристику взагалі та окремі її складові досліджували ряд вчених, які розглядали проблеми виявлення і розслідування оперативними підрозділами ОВС України злочинів у сфері економіки. Більшість із них надали авторські визначення поняття «оперативно-розшукова характеристика» та похідні від неї дефініції (наприклад: оперативно-розшукова характеристика злочинів у бюджетній сфері, оперативно-розшукова характеристика злочинів у банківській сфері та ін.), які, зважаючи на задачі вказаного підрозділу, необхідно розглянути більш детально. Зважаючи на обрану нами тематику, вважаємо за потрібне проаналізувати судження вчених, які присвятили свої роботи дослідженню поняття «оперативно-розшукова характеристика злочинів у сфері земельних відносин», а саме: С.В. Андрусенко, М.С. Рябченко, О.С. Тарасенко.

Так, С.В. Андрусенко у своїй роботі «Виявлення та розслідування злочинів у сфері земельних відносин» зазначив, що за змістовно-структурною побудовою криміналістична та оперативно-розшукова характеристика містять однакові елементи, а саме: спосіб вчинення злочину, особу злочинця, сили, засоби та методи, які використовуються для виявлення та розкрит-

тя окремих видів злочинів. Тому, на його думку, між криміналістичною та оперативно-розшуковою характеристикою можна поставити знак рівності, оскільки вони містять однакові складові, які аналізуються вченими, виходячи із предмета конкретної галузі наукового знання [1, с. 38].

М.С. Рябченко під оперативно-розшуковою характеристикою злочинів у сфері земельних відносин розуміє теоретико-практичну інформаційну модель злочинів у даній галузі, що поєднує в собі сукупність кримінально-правових, криміналістичних, кримінологічних та психологічних відомостей, що мають значення для належного оперативного обслуговування, оперативної обстановки та для вирішення завдань, визначених чинним кримінально-правовим законодавством [2, с. 55].

Аналіз дисертаційного дослідження О.С. Тарасенко на тему: «Протидія злочинам у сфері земельних відносин» свідчить про те, що останній під оперативно-розшуковою характеристикою «земельних злочинів» розуміє сукупність відомостей, що характеризують ознаки, властиві певним видам злочинів, знання яких сприяє їх запобіганню, виявленню та розкриттю, використовуючи такі дані для моделювання і прогнозування дій злочинців, висування раціональних версій, визначення напрямів пошуку джерел доказів, що дозволяє найефективніше застосовувати сили й засоби ОРД та вчасно використовувати оперативно-розшукові заходи [3, с. 55-56].

Враховуючи викладене та спираючись на аналіз емпіричної бази, пропонуємо авторський зміст поняття «оперативно-розшукова характеристика одержання неправомірної вигоди службовою особою у сфері земельних відносин», під яким розуміємо комплекс даних про властивості та специфічні ознаки одержання неправомірної вигоди у вказаній сфері, сукупність перевірених на практиці та закріплених у теорії положень про кримінально-правові, кримінологічні, криміналістичні, економічні, психологічні особливості, які уповноважені підрозділи використовують в процесі виявлення, попередження і розслідування вказаних злочинних діянь.

Зосереджуючи увагу на складових елементах оперативно-розшукової характеристики одержання неправомірної вигоди службовою особою у сфері земельних відносин та відповідно до результатів анкетування працівників БОЗ МВС України встановлено, що найбільший інтерес для останніх становить характеристика предмета, об'єкта та способів одержання неправомірної вигоди службовою особою у сфері земельних відносин.

Почнемо розгляд оперативно-розшукової характеристики одержання неправомірної вигоди службовою особою у сфері земельних відносин із предмета одержання неправомірної вигоди службовою особою у вказаній сфері.

Неправомірна вигода як предмет цього злочину – це грошові кошти або інше майно, переваги пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав [4, с. 26].

Таким чином, предметом одержання неправомірної вигоди службовою особою у сфері земельних відносин є:

- а) грошові кошти або інше майно (матеріальні цінності);
- б) право на майно (державні акти на право володіння земельною ділянкою, цивільно-правові угоди та інше);
- в) будь-які дії майнового характеру (передача майнових вигод, відмова від них, відмова від прав на майно, безоплатне надання послуг майнового характеру та інше).

Далі необхідно перейти до розгляду наступного елемента оперативно-розшукової характеристики одержання неправомірної вигоди службовою особою у сфері земельних відносин, а саме об'єктивної сторони одержання неправомірної вигоди.

Об'єктивна сторона одержання неправомірної вигоди у сфері земельних відносин полягає в одержанні службовою особою неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища [4, с. 26].

Існують дві найпоширеніші форми одержання неправомірної вигоди: проста і завуальована. Проста форма – це безпосереднє одержання службовою особою предмета злочину (безпосередньо зацікавленою особою або через посередника).

Завуальована форма полягає в тому, що факти одержання неправомірної вигоди зовні маскуються під законну угоду, договір і зовнішньо може мати вигляд цілком законної операції: різного роду виплати, премії, кредити, договори купівлі продажу й інші у сфері земельних відносин. Вигода такого роду кваліфікується як такий злочин у випадках, коли її одержання є неправомірним (виплата коштів), була безпідставною, коштовні речі або нерухомість продавалися за явно заниженою ціною в порівнянні з реальною, оплата послуг була нееквівалентною та ін.

Непоодинокими є випадки, коли предмет даного злочину передається родичам або близьким службової особи. У випадку, якщо встановлено, що службова особа дала на те свою згоду або була проінформована про передачу матеріальних цінностей зазначеним особам, її слід кваліфікувати за даною статтею.

Неправомірна вигода може бути отримана службовою особою як за правомірні, так і за протиправні дії. У тому випадку, якщо одержання неправомірної вигоди службовою особою пов'язане зі вчиненням протиправної дії, що утворює склад самостійного злочину, відповідальність настає не лише за отримання

неправомірної вигоди, а й за інший злочин за правилом сукупності злочинів.

Як свідчить практичний досвід БОЗ МВС України та вивчений емпіричний матеріал, одержання неправомірної вигоди службовою особою у сфері земельних відносин часто вчиняється у сукупності з іншими складами злочинів, зокрема:

1) із злочинами у сфері довілля: а) ст. 240 КК – порушення правил охорони або використання надр; б) ст. 239 КК – забруднення або псування земель; в) ст. 239-1 КК – незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель; г) ст. 252 КК – умисне знищення та пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду; е) ст. 252 КК – умисне знищення та пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду; є) ст. 236 КК – порушення правил екологічної безпеки; і) ст. 254 КК – безгосподарське використання земель; ї) ст. 239-2 КК – незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах;

2) із злочинами проти власності: а) ст. 197-1 КК – самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво; б) ст. 190 КК – шахрайство; в) ст. 191 КК – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

3) із злочинами у сфері службової діяльності: а) ст. 364 КК – зловживання владою або службовим становищем; б) ст. 365 КК – перевищення влади або службових повноважень; в) ст. 367 КК – службова недбалість; г) ст. 366 КК – службове підроблення; е) ст. 369 КК – пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі.

Так, в ході реалізації оперативних матеріалів УБОЗ ГУМВС України в Харківській області викрито факт одержання неправомірної вигоди від голови міської ради, який наполягав у обов'язковому наданні неправомірної вигоди у вигляді грошових коштів в сумі 250 тис. доларів США та якого затримано на «гарячому» при одержанні частини неправомірної вигоди у сумі 900 тис. грн. від гр. В. за вирішення питання про виділення п'яти земельних ділянок загальною площею 0,5 га з цільовим призначенням – житлова громадська забудова, а також п'ять земельних ділянок загальною площею 8 га для ведення особистого сільського господарства та підписання підробленого витягу з рішень сесії міськради з вказаного питання.

За даним фактом прокуратурою Харківської області відкрите кримінальне провадження за ознаками складів злочинів, передбачених ст. 366 та ч. ч 2, 3 ст. 368 КК України.

Варто зазначити, що отримання неправомірної вигоди у сфері земельних відносин визначається закінченням злочином із моменту одержання службовою особою хоча б частини матеріальних цінностей або майнових вигід незалежно від того, чи були здійснені будь-які дії в інтересах зацікавленої особи.

Слід зазначити, що Кримінальний кодекс передбачає поняття спеціального суб'єкта, а саме: фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Так, у статтях КК про злочини, передбачені статтями 364-370, 190, ч. 2 ст. 191 йдеться про те, що вони можуть бути вчинені тільки службовими особами [5, с. 133].

Службовими особами, які займають відповідальне становище (ч. 4 ст. 364 КК України), у рамках ст. ст. 368, 369 КК України є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом. До державних та комунальних підприємств прирівнюються юридичні особи, у статутному фонді яких відповідно державна чи комунальна частка перевищує 50 відсотків або становить величину, що забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства [6, с. 170].

Одержання неправомірної вигоди за попередньою змовою групою осіб (ч. 4 ст. 368 КК України) – це здійснення такого злочину спільно за участю двох і більше осіб, що заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його вчинення. Така домовленість у цьому злочині – це договір з іншими особами на спільне з використанням службового становища одержання неправомірної вигоди, який відбувається до безпосереднього її отримання.

Повторним (ч. 4 ст. 368 КК України) визначається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який зі злочинів, передбачених ст. 368, або злочин, передбачений ст.ст. 368-3, 368-4, 369 КК України. Варто зазначити, що злочини у сфері земельних відносин мають нульовий рецидив, так як одним з основних критеріїв призначення на посаду службових осіб будь-якої ланки у даній сфері є наявність довідки про несудимість.

Одночасне одержання службовою особою неправомірної вигоди від кількох осіб слід кваліфікувати як повторне тоді, коли неправомірною вигодою передається за вчинення дій в інтересах кожної особи, яка надає таку неправомірну вигоду, і при цьому службова особа усвідомлює, що вона одержує неправомірну вигоду від кількох осіб, тобто розглядає кожне таке отримання як

окремий епізод своєї діяльності. Разом із тим дії такої службової особи, яка отримала у кілька прийомів обумовлену суму вигоди від тієї самої особи за виконання або невиконання дій, що забезпечують настання бажаного для зацікавленої особи результату, не можуть розглядатися як повторні.

Під вимаганням неправомірної вигоди (ч. 4 ст. 368 КК України) слід розуміти вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів.

Одержання неправомірної вигоди шляхом вимагання має низку специфічних особливостей, характерних лише для цього способу вчинення злочину.

По-перше, в таких випадках ініціатором здійснення цього злочину виступає особа, що одержала неправомірну вигоду. По-друге, отримання неправомірної вигоди шляхом вимагання безпосередньо впливає на відповідальність особи, яка надає неправомірну вигоду, оскільки в разі встановлення таких обставин, її, відповідно до ч. 6 ст. 369 КК, слід звільнити від кримінальної відповідальності [4, с. 28].

Далі необхідно розглянути наступний елемент оперативно-розшукової характеристики – характеристику осіб, які одержують неправомірну вигоду. В результаті вивчення емпіричного матеріалу та аналізу спеціальної літератури нами запропоновано класифікацію службових осіб, які готуються одержати чи одержали неправомірну вигоду у сфері земельних відносин.

Так, до першої групи ми відносимо службових осіб, які одержують неправомірну вигоду за вчинення або невчинення певних дій по службі від випадку до випадку, спеціально не створюючи чи підшукуючи ситуації для одержання грошових коштів чи інших матеріальних і нематеріальних благ. Вигода, яку має особа, яка надає неправомірну вигоду службовій особі, полягає у прискоренні вирішення його питання безпосередньо наданими службовими повноваженнями посадовця або домовленості про вирішення цього питання іншими службовими особами. Здебільшого у таких випадках ініціатива надання неправомірної вигоди йде від самого громадянина, в чий інтерес вирішення питання. Саме він, сумніваючись у можливості позитивного вирішення того чи іншого питання, але прагнучи вирішити його більш ефективно, пропонує службовій особі неправомірну вигоду за вчинення у власних інтересах певних дій або утримання від них.

До другої групи відносяться службові особи, які цілеспрямовано займаються «торгом» своїх повноважень, постійно вишукуючи можливості для одержання

неправомірної вигоди, фактично повністю або значною мірою підпорядковуючи цій діяльності свою службову діяльність. Особливістю одержання такої неправомірної вигоди є те, що предметом даного виду злочину у таких випадках виступають як гроші, так і цінні предмети, послуги матеріального характеру (виконання робіт: будівництво будинків, гаражів; оплата за навчання тощо). У багатьох випадках така діяльність має вуальований вигляд, давання-одержання здійснюється через посередників, що істотно ускладнює її викриття і доказування вини одержувача неправомірної вигоди. У більшості випадків одержання неправомірної вигоди передують її вимагання поряд з акцентуванням уваги на авторитеті та можливостях службової особи, здійснюючи психологічний тиск на громадянина, висуваючи конкретні вимоги та умови задоволення інтересу останнього, або створюючи відповідну обстановку, за якої залишається єдиний спосіб вирішення питання – надання неправомірної вигоди. Однак найбільшу загрозу суспільству несуть службові особи, які займають третю групу, на яку ми звертаємо особливу увагу.

Так, до третьої групи відносяться службові особи, які перебувають на матеріальному утриманні злочинних угруповань, комерційних або політичних структур, забезпечуючи за допомогою наданої їм влади чи службових повноважень постійне «обслуговування» їх інтересів. Це найнебезпечніший тип службових осіб, які, як правило, обіймають керівні посади в органах державної влади або органах місцевого самоврядування, управлінні земельних ресурсів чи очолюють комісію з питань земельних відносин, мають безпосереднє відношення до прийняття важливих рішень, наділені широкими владними повноваженнями. Таку вигоду посадові особи одержують здебільшого на системній основі, наприклад, щомісячно чи певний відсоток від відповідної операції. Говорячи мовою оперативників – «ставлять на лічильник», однак в повній мірі одержання неправомірної вигоди може бути разовим за умови особливо великого розміру. Її одержання ретельно вуальюється у формі перерахування грошових рахунків на банківські рахунки в закордонні банки, чи шляхом придбання нерухомості або цінного рухомого майна на підставних осіб, шляхом перерахування коштів на рахунки комерційних структур, благодійних фондів тощо, контроль над якими мають його довірені особи. Така службова особа служить «дахом» для злочинної діяльності злочинних груп, діяння яких характеризуються чітко сформованою ієрархією з розподілом ролей, розробленими злочинними схемами та гілкою корупційних зав'язків не лише в органах влади та управління, а й у правоохоронних органах та банківських установах.

На підставі вибіркового вивчення та аналізу судових вироків, архівних оперативно-розшукових справ, кримінальних справ та проваджень по фактам одержан-

ня неправомірної вигоди службовими особами у сфері земельних відносин проведено ранжирування посад цих осіб, залежно від місця роботи, зокрема:

– посадові особи органів місцевого самоврядування (голови сільських, міських рад, голови районних державних адміністрацій);

– посадові особи відділів земельних ресурсів, управліннь земельних ресурсів в областях (начальники та їх заступники);

– посадові особи районних відділів та філій в областях державного підприємства «Центр державного земельного кадастру» (начальники та їх заступники);

– посадові особи підприємств, установ чи організацій державної або приватної форми власності (директор, інженер-землевпорядник приватного підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю);

– посадові особи державної сільськогосподарської інспекції (інспектори, старші інспектори, головні державні інспектори);

– посадові особи управління екологічної інспекції (начальники та їх заступники);

– голови земельних комісій міської та обласної рад, голови комісій з питань агропромислового комплексу, земельних ресурсів, охорони навколишнього середовища та інші;

– директори Державного підприємства науково-дослідного та проектного інституту землеустрою;

– депутати, які входять до комісій з питань земельних відносин.

Принагідно зазначимо, що аналіз судової статистики підтверджує той факт, що у кожному третьому випадку одержання неправомірної вигоди службовою особою беруть участь дві або більше особи. При цьому спостерігається зростання кількості таких злочинів, учинених групою осіб. Так, переважна більшість злочинів за ст. 368 КК у сфері земельних відносин вчинені групою осіб за попередньою змовою – 37,4 %, організованою групою – 25,7 %, злочинною групою осіб – 20,8 %, злочинною організацією – 11,1 %.

Далі слід відзначити, що аналіз вивченого емпіричного матеріалу вказує на те, що злочини у сфері земельних відносин найчастіше вчиняють чоловіки. У співвідношенні до жінок чоловіки складають приблизно 77,8 %, а жінки – 22,2 %. Вік осіб, які одержують неправомірну вигоду, складає приблизно – від 27 до 60 років. Однак останнім часом все частіше трапляються випадки одержання неправомірних вигод службовими особами у віці понад 60 років. Це певною мірою пов'язано з продовженням пенсійного віку та з тим фактом, що, як свідчить судова практика, до таких осіб під час винесення вироку суддею враховується фактор похилого віку, що в результаті відображається на більш м'якому покаранні. Найчастіше дані види злочинів вчиняються особами у віці 35 до 50 років (35%) через те, що в такому віці особа стрімко рухаючись по кар'єрній

ланці, здобуває високу посаду. Близько 98,7% осіб мають вищу освіту, що вкотре підтверджує залежність характеристики особи злочинця від виду і характеру злочинності. Злочини, вчинені такими особами, мають нульовий рецидив, однак трапляються випадки складання протоколів про корупцію.

Також у процесі дослідження встановлено, що особам, які готують чи одержують неправомірну вигоду у земельній сфері властиві: високий матеріальний рівень благоустрою, високий рівень інтелектуального розвитку, певний егоцентризм, підвищена самооцінка та надмірна впевненість у своїх силах.

Отже, викладене свідчить, що надана нами оперативно-розшукова характеристика осіб, які одержують неправомірну вигоду, зокрема за видами злочинних груп носить не вичерпний зміст, а лише контурно окреслює уявлення про сутність даних осіб, їх тип, характер та рушійну силу поведінки. Особа злочинця у нашому контексті потребує значно глибшого наукового дослідження з боку кримінології, психології, політології, кримінального права та оперативно-розшукової діяльності. Проте наші дані доволі переконливо свідчать про те, що саме характеристика службової особи, яка одержує неправомірну вигоду та діє у злочинній групі з боку оперативно-розшукової діяльності, дозволить працівникам БОЗ МВС України глибше з'ясувати соціальну і правову сутність корупції, механізм корумпованої поведінки, соціальні передумови корупції, причини та умови корупційних діянь, розробити й ефективно реалізувати заходи антикорупційного характеру, зокрема профілактичний вплив на певну категорію чи конкретних осіб.

Наступним необхідно розглянути останній елемент структури оперативно-розшукової характеристики одержання неправомірної вигоди службовими особами у сфері земельних відносин – характеристику способів одержання неправомірної вигоди.

Аналіз емпіричного матеріалу дозволив сформулювати основні способи одержання неправомірної вигоди службовими особами у сфері земельних відносин, зокрема:

1. Прості (особисто):

а) безпосереднє одержання неправомірної вигоди під час особистої зустрічі з зацікавленими особами;

б) безпосереднє одержання в обумовленому місці завчасно залишеної неправомірної вигоди без особистої зустрічі із зацікавленими особами;

в) безпосереднє одержання неправомірної вигоди за допомогою банківських послуг (переведення коштів на банківський (картковий) рахунок, використання банківського індивідуального сейфу та інше);

г) безпосереднє одержання неправомірної вигоди за допомогою підприємств, які надають послуги із пересилання різного роду предметів (бандероль, посилка поштою та ін.).

2. Складні (через посередника):

а) із залученням підлеглих (заступника, інспектора і т. д.);

б) із залученням родичів (чоловіка (дружини), батьків і т. ін.);

в) із залученням неповнолітніх осіб, які відповідно до чинного законодавства не досягли віку кримінальної відповідальності;

г) із залученням зацікавлених осіб, які після передачі неправомірної вигоди отримують певний відсоток;

д) із залученням осіб, які не підозрюють, що передають неправомірну вигоду.

3. Завуальовані:

а) в процесі службової діяльності (виплати премії, матеріальної допомоги, підвищення заробітної плати та ін.);

б) шляхом здійснення банківських операцій (виплата кредиту, накопичення депозиту та ін.);

в) шляхом укладення фіктивних угод (договір позики, купівлі-продажу та ін.);

г) шляхом здійснення нееквівалентних обмінів чи оплати послуг, консультацій, експертиз тощо.

Висновки. В результаті аналізу наведеного у цій статті ми дійшли висновку, що по-перше, до цього часу дослідження оперативно-розшукової характеристики одержання неправомірної вигоди службовими особами у сфері земельних відносин здійснено не було. По-друге, існуючі напрацювання вчених і практиків з цієї тематики не відповідають реаліям сьогодення у зв'язку з рядом обставин (однією із головних є внесення змін у статтю 368 Кримінального кодексу України, яку було подано у новій редакції: «...прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», в результаті чого термін «хабар» замінено словами «неправомірна вигода»).

вою особою», в результаті чого термін «хабар» замінено словами «неправомірна вигода»).

Зважаючи на це, вважаємо доцільним подальше глибоке вивчення на теоретичному і практичному рівні оперативно-розшукової характеристики одержання неправомірної вигоди службовими особами у сфері земельних відносин для розроблення і оновлення методичних рекомендацій з протидії вказаному виду кримінальних правопорушень.

Список використаної літератури

1. Андрусенко С.В. Виявлення та розслідування злочинів у сфері земельних відносин: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Андрусенко Сергій Володимирович. – Львів, 2012. – 252 с.

2. Рябченко М.С. Попередження та розкриття злочинів у сфері земельних відносин підрозділами державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Рябченко Микола Станіславович. – Дніпропетровськ, 2012. – 239 с.

3. Тарасенко О.С. Протидія злочинам у сфері земельних відносин (оперативно-розшукові засади) : дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Тарасенко Олег Сергійович. – Київ, 2011. – 269 с.

4. Стрельцов Є.Л. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: Додаток до 9-го вид. / Є.Л. Стрельцов, Т.О. Гончар, О.А. Чуваков. – Х. : Одиссей, 2014. – 112 с.

5. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-е вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

6. Кримінальний кодекс України. Станом на 09.09.2013 року / упоряд. В.І. Тютюгін. – Х. : Право, 2013. – 232 с.

УДК 343.195 : 343.16 (477)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ЗАТВЕРДЖЕННЯ СПИСКІВ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

Тарас НЕШИК,
аспірант

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

SUMMARY

Formation and adoption of a jury panel is an organizational procedure that regulates selection of individuals to carry out functions of jurors and verification of their compliance with the law requirements.

The article examines the practice of drafting jury panels in Ukraine and abroad. We have analyzed the problems appeared in the process of approval on the basis of the study materials. To date, drafting a jury panel in Ukraine is quite a long procedure, which consists of several stages and involves different authorities. The article focuses on a number of provisions that require additional regulation in order to improve organizational support to the procedure of drafting and approval of jury boards in Ukraine.

Key words: trial by jury, jury board, jury board drafting, special test of jury members, State Judicial Administration of Ukraine, municipal council.

АНОТАЦІЯ

Формування та затвердження списків присяжних являє собою організаційну процедуру, що регламентує відбір громадян для здійснення функцій присяжних та перевірку їх відповідності вимогам закону.

Стаття досліджує практику формування списків присяжних у зарубіжних країнах та в Україні. На основі проведеного дослідження здійснено аналіз проблем, що виникають при їх затвердженні. На даний час формування списків присяжних в Україні – це тривала процедура, що складається з кількох етапів, в яких беруть участь різні за своїми повноваженнями органи. У статті звертається увага на ряд положень, що потребують додаткового регулювання задля покращення організаційного забезпечення процедури формування та затвердження списків присяжних в Україні.

Ключові слова: суд присяжних, список присяжних, формування списку присяжних, спеціальна перевірка присяжних, Державна судова адміністрація України, місцева рада.

Постановка проблеми. Формування колегії присяжних засідателів – складна процедура, що включає в себе як організаційні, так і процесуальні аспекти. На даний час законодавство України залишає неврегульованими окремі питання формування списків присяжних, зокрема спеціальну перевірку кандидатів у присяжні та строк її проведення, кількісний склад списку присяжних та методику його визначення.

Мета статті. Метою даної публікації є дослідження досвіду формування та затвердження списків присяжних у зарубіжних країнах та в Україні, на підставі чого запропоновано варіанти удосконалення українського законодавства із даного питання та його вирішення на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Основного Закону України – Конституції, що була прийнята у 1996 році – народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Отже, не дивлячись на формальне закріплення відповідних положень у законодавстві наприкінці XIX ст., реальне функціонування суду присяжних в Україні фактично знайшло своє відображення лише через 16 років у зв'язку із прийняттям у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), який передбачив, що

кримінальне провадження у суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого здійснюється судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд [1].

Відповідно до статті 383 КПК України кримінальне провадження судом присяжних, що утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції, здійснюється відповідно до загальних правил судочинства з певними особливостями, встановленими щодо нього.

Усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, судді і присяжні вирішують спільно [2].

Законодавець регулювання та організаційне забезпечення процедури формування списків присяжних багато у чому визначає якість судового розгляду за участю присяжних, досконалість кримінального процесу.

До основних завдань процесу формування колегій присяжних слід віднести:

1) надання можливості участі у виконанні обов'язків присяжних усім громадянам, чії кандидатури внесені до списків присяжних;

2) виключення можливості вибору осіб, що не відповідають вимогам до присяжних;

3) встановлення порядку ознайомлення громадян зі списками кандидатів у присяжні засідателі і форми повідомлення про їх участь у процесі;

4) інформування населення про організаційні і процесуальні питання здійснення правосуддя за участю колегії присяжних [3, с. 48].

Перш ніж провести аналіз українського законодавства щодо формування колегії присяжних, варто ознайомитися із практичною стороною згаданої процедури у зарубіжних державах.

У Російській Федерації дана процедура складається з кількох етапів, в яких беруть участь різні за своїми повноваженнями органи. Першим етапом є формування загальних і запасних списків кандидатів у присяжні засідателі, чим займаються крайові (обласні), міські та районні адміністрації. Другий етап полягає у формуванні списків присяжних по кожній конкретній кримінальній справі та здійснюється співробітниками суду.

Федеральний закон Російської Федерації «Про присяжних засідателів федеральних судів загальної юрисдикції у Російській Федерації» описує процедуру формування списків присяжних засідателів у Росії. Вищий виконавчий орган державної влади суб'єкта Російської Федерації кожні чотири роки складає загальний і запасний списки присяжних засідателів, вносячи до них необхідну для нормальної роботи суду кількість громадян, що проживають у районах і містах відповідного краю, області [4].

Причому законодавець визначає пропорційну залежність числа внесених до загальних списків присяжних до кількості мешканців кожного району і міста краю, області. Таким чином, у загальних списках присяжних засідателів повинні значитися жителі всіх великих (районних) міст області. Запасний список присяжних складається з однієї чверті всіх присяжних засідателів, що вносяться до загальних списків. Кількість кандидатів у присяжні у списку визначається за поданням голови обласного (крайового) суду та співвідноситься із необхідним числом присяжних для участі у судах на весь наступний рік.

Загальні списки присяжних засідателів складаються виконавчо-розпорядчими органами муніципальних формувань окремо по кожному району і місту краю, області на основі списків виборців, що внесені до інформаційних ресурсів Державної автоматизованої системи Російської Федерації «Вибори» шляхом випадкової вибірки установленого числа громадян. Потім з числа відібраних кандидатів у присяжні виключаються громадяни, що не відповідають вимогам законодавства.

Процедура формування списків присяжних також передбачає участь у ній громадськості. По-перше, про складання загальних списків присяжних засідателів виконавчо-розпорядчі органи муніципальних формувань повідомляють населення і протягом двох тижнів допускають усіх бажаючих до ознайомлення з ними, розглядають отримані заяви. Згодом усі районні списки направляються до вищого виконавчого органу державної влади суб'єкта Федерації й об'єднуються в один загальний, який підписується керівником цього органу та скріплюється печаткою. Аналогічно складається запасний список присяжних. Обидва списки публікуються у місцевій пресі.

Ознайомившись з цими списками, громадяни мають право звертатися до вищого виконавчого органу державної влади з заявами про незаконне їх внесення до них, не внесення конкретних осіб до списку або виключення їх зі списку, інші неточності, пов'язані з ним. Рішення адміністрації, винесені за даними клопотаннями та скаргами, можуть бути оскаржені до суду у загальному порядку.

Процедура формування списків присяжних у Росії, як і в багатьох інших країнах, запозичена з класичної моделі суду присяжних. Так, у Великобританії та Франції формування журі присяжних проходить аналогічно і включає 3 етапи: 1) шериф складає загальний список присяжних; 2) з цього списку клерк суду викликає 36-48 чоловік до суду; 3) з них шляхом жеребу відбирають 12 чоловік [5, с. 69].

У країнах Європи формування загальних списків присяжних займаються адміністрації виконавчих органів. Так, у Німеччині загальні списки складаються радою громади, в Італії кандидатів для відбору до суду представляють комуни.

Формуванням колегії присяжних для конкретної справи у Росії займаються, як було зазначено вище, вже у суді. Секретар або помічник судді після призначення судового засідання проводить відбір присяжних із існуючих у суді загального та запасного списків шляхом випадкової вибірки. Після перевірки кандидатів у присяжні на наявність обставин, що перешкоджають їх участі у справі у якості присяжного, секретар формує попередній список присяжних (із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові і домашньої адреси особи). За даним попереднім списком кандидати у присяжні засідателі викликаються до суду не пізніше ніж за 7 днів до судового засідання.

Істотним недоліком такої практики є те, що суди виконують невласливу їм функцію – фактичну перевірку списків присяжних засідателів і розшуку осіб, включених до них.

У Сполучених штатах Америки процедура формування дещо відрізняється від класичної – вона фактично зосереджена в одних руках. У США у кожному штаті передбачено посаду судового чиновника – уповнова-

женого за формування журі (Jury Commissioner), який складає загальний список громадян, що могли б виконувати функції присяжних. Для підбору кандидатів зазвичай використовуються реєстраційні списки виборців. Цей же суддівський чиновник комплектує список кандидатів у присяжні для кожного конкретного процесу з урахуванням того, щоб склад присяжних було представлено всіма можливими верствами населення [6, с. 43].

Крім того, відповідно до законодавства Сполучених штатів Америки порушення встановленого порядку складання списку присяжних або обґрунтований сумнів у неупередженості посадової особи, що складала цей список, може бути підставою для відводу всьому списку кандидатів у присяжні при їх відборі під час розгляду конкретного кримінального провадження.

За чинним українським законодавством колегія суду присяжних утворюється шляхом послідовного складання списків присяжних засідателів. Аналіз ст. 58-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дозволяє виділити два органи, на які покладено обов'язок по формуванню списку присяжних: 1) територіальне управління Державної судової адміністрації України, що готує подання з зазначенням необхідної кількості громадян для списку присяжних; 2) місцева рада, що формує і затверджує список громадян, які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, а також відповідають вимогам до присяжних та дали згоду ними бути [7].

У разі неприйняття місцевою радою протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням щодо затвердження цього списку до відповідної обласної ради.

Як правило, залучення органів місцевого самоврядування до формування списку присяжних є традицією серед ряду країн континентальної системи права, в яких провадження здійснюється за участю такого інституту [8, с. 131].

Список присяжних в Україні затверджується один раз на два роки і переглядається у разі необхідності за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України.

Список присяжних повинен складатися шляхом випадкової вибірки встановленого числа громадян. У числі відібраних громадян, відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 59 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» повинні бути громадяни України у віці від тридцяти до шістдесяти п'яти років, що постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду. Не підлягають внесенню до списків присяжних громадяни:

– визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;

– які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків;

– які мають не зняту чи не погашену судимість;

– народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси;

– особи, які не володіють державною мовою [7].

Поклавши обов'язок по формуванню списку присяжних на відповідні місцеві ради, законодавець чітко не прописав процедуру їх формування.

Практика діяльності суду присяжних у зарубіжних країнах фіксує непоодинокі факти включення компетентними органами влади до списку присяжних тих, хто в силу певних обмежень не може виконувати такі функції у суді.

Відсутність чіткого механізму складання списків призводить до формалізації прописаних у законі обов'язків і ускладнення діяльності судів, змушених проводити додаткові перевірки з метою якісного відбору колегії присяжних засідателів.

На практиці, що склалася на сьогоднішній день в Україні, можна уже спостерігати перепони, що стоять перед місцевими радами при формуванні списків присяжних. Окремі організаційні проблеми розглянемо на прикладі складання списку присяжних для Іллінецького районного суду Вінницької області.

Іллінецький район Вінницької області як адміністративно-територіальна одиниця складається з Іллінецької міської ради, де проживає 11 300 чоловік, Дашівської селищної ради, де мешкає 4 100 жителів, а також з 22 сільських рад, які об'єднують 54 населені пункти, в яких мешкає близько 26 700 чоловік. Кількість населення району працездатного віку становить близько 19 000 осіб.

Так, у червні 2012 року начальник територіального управління Державної судової адміністрації України у Вінницькій області звернувся до голови Іллінецької районної ради Вінницької області зі зверненням про формування та затвердження списку громадян з 15 чоловік, які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція Іллінецького районного суду Вінницької області, відповідають вимогам ст. 59 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та дали згоду бути присяжними.

У зв'язку із відсутністю на законодавчому рівні належної процедури формування та порядку відбору кандидатів до складу присяжних голова Іллінецької районної ради Вінницької області звернувся до начальника управління Державної судової адміністрації України у Вінницькій області задля чіткого роз'яснення процедури відбору кандидатур до складу присяжних, на що отримав відповідь про відсутність у територіального управління повноважень щодо на-

давання роз'яснень по реалізації норм чинного законодавства.

З метою належного виконання й організації покладених на місцеву раду обов'язків голова Іллінецької районної ради Вінницької області Дмитрик О.В. звернувся до трудових колективів і громадських організацій району, а також міського, селищного та сільських голів для надання пропозицій щодо осіб для формування списку присяжних Іллінецького районного суду Вінницької області, враховуючи при цьому встановлені на законодавчому рівні вимоги.

У відповідь на звернення голови районної ради Дмитрика О.В. підпорядковані Іллінецькій районній раді Вінницької області виконавчі комітети, головний лікар Іллінецької районної лікарні та голова ради ветеранів Іллінецького району рекомендували до складу присяжних певне коло осіб.

До порядку денного засідання постійної комісії Іллінецької районної ради Вінницької області з питань законності, правопорядку та захисту законних інтересів громадян було внесено питання щодо затвердження списку присяжних суду, за результатами якого вирішено рекомендувати районній раді затвердити список присяжних Іллінецького районного суду Вінницької області з 15 чоловік, що були попередньо рекомендовані.

З метою отримання інформації щодо критеріїв, які згідно ст. 59 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» перешкоджають особі виконувати обов'язки присяжного, голова районної ради звернувся до управління Міністерства внутрішніх справ України у Вінницькій області та головного лікаря Іллінецького районного територіального медичного об'єднання зі зверненням про надання відомостей щодо дієздатності, судимості та стану здоров'я включених до списку присяжних 15 осіб. В додаток до звернення голова ради долучив заяви вказаних у списку осіб про їх згоду на отримання такої інформації, що були відібрані у них попередньо.

Після отримання відповідей від уповноважених на надання такої інформації державних установ щодо відсутності перепон у зазначених у списку осіб для виконання ними обов'язків у суді у якості присяжних сесія Іллінецької районної ради Вінницької області, розглянувши подання начальника територіального управління Державної судової адміністрації України у Вінницькій області щодо затвердження та формування списку присяжних, беручи до уваги звернення міських, селищних та сільських рад, враховуючи рекомендацію постійної комісії районної ради з питань законності, правопорядку та захисту законних інтересів громадян, згідно зі ст. 58-1 та 59 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та керуючись положеннями ч. 2 ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», затвердила список присяжних Іллінецького районного суду Вінницької області з 15 чоловік.

З аналізу процедури порядку формування списку присяжних Іллінецького районного суду Вінницької області вбачається, що головою районної ради Дмитриком О.В. було вжито всіх можливих заходів щодо належного формування цього списку. Проте такий підхід застосовується не всіма керівниками органів місцевого самоврядування у зв'язку з відсутністю належного вирішення вказаного питання на законодавчому рівні, що дає їм змогу формувати та затверджувати цей список на свій розсуд, без проведення перевірок щодо осіб на наявність підстав, які виключають їх участь у суді у якості присяжних.

Позитивним прикладом вважаю рішення Київської міської ради від 02 жовтня 2013 року № 31/9619, яким було затверджено Положення про порядок формування та затвердження списку присяжних та народних засідателів районних судів міста Києва.

Відповідне положення передбачає, що формування та затвердження списку присяжних районних судів міста Києва проводяться на принципах:

- законності;
- гласності та відкритості;
- неухильного додержання прав і свобод громадянина;
- добровільності;
- залучення народу до здійснення правосуддя;
- додержання прав місцевого самоврядування.

Підставою для формування списку присяжних районних судів міста Києва є подання територіального управління Державної судової адміністрації України в місті Києві, оформлене відповідно до вимог Закону України «Про судоустрій та статус суддів».

Враховуючи подання територіального управління Державної судової адміністрації України в місті Києві, постійна комісія Київради, до функціональної спрямованості якої належить питання сприяння в роботі судів, через засоби масової інформації, офіційний веб-портал Київської міської ради забезпечує інформування громадськості про пошук кандидатів у присяжні районних судів міста Києва, вимоги до кандидатів у присяжні, необхідний перелік документів та контактні дані структурного підрозділу секретаріату Київради та районних у місті Києві державних адміністрацій, відповідальних за формування списку присяжних районних судів міста Києва.

Для включення до списку присяжних кандидат у присяжні районного суду міста Києва подає перелік документів, визначених положення, до відповідної районної у місті Києві державної адміністрації або до секретаріату Київської міської ради. Подані до районної у місті Києві державної адміністрації документи передаються до секретаріату Київської міської ради у термін, визначений постійною комісією Київради, до функціональної спрямованості якої належить питання сприяння у роботі судів.

Заява про включення до списку присяжних районних судів міста Києва, адресована Київській міській раді, повинна містити інформацію щодо:

- прізвища, ім'я та по батькові кандидата у присяжні;
- постійного місця проживання;
- згоди особи бути присяжним із зазначенням назви районного суду міста Києва;
- відсутності обставин, що унеможливають його участь у здійсненні правосуддя.

Заява повинна також містити згоду кандидата у присяжні на використання його персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних».

До заяви додаються:

- ксерокопії паспорта громадянина України (1-2 сторінки та сторінка з інформацією про останнє місце реєстрації проживання кандидата);
- документ, що підтверджує відсутність судимостей;
- документ, що підтверджує відсутність хронічних психічних чи інших захворювань, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного.

Враховуючи подання територіального управління Державної судової адміністрації України в місті Києві, постійна комісія Київради, до функціональної спрямованості якої належить питання сприяння в роботі судів, через засоби масової інформації, офіційний веб-портал Київської міської ради забезпечує інформування громадськості про пошук кандидатів у присяжні районних судів міста Києва, вимоги до кандидатів у присяжні, необхідний перелік документів та контактні дані структурного підрозділу секретаріату Київради та районних у місті Києві державних адміністрацій, відповідальних за формування списку присяжних районних судів міста Києва.

Виконавчий орган Київради (Київська міська державна адміністрація), районні в місті Києві державні адміністрації сприяють Київській міській раді у пошуку кандидатів у присяжні для районних судів міста Києва. Головне управління Міністерства внутрішніх справ України в місті Києві сприяє Київській міській раді в отриманні інформації про відсутність судимостей у кандидатів у присяжні районних судів міста Києва. Департамент охорони здоров'я виконавчого органу Київради (Київської міської державної адміністрації) забезпечує проходження медичного обстеження кандидатів на предмет відсутності хронічних психічних чи інших захворювань, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного. Організація формування списку кандидатів у присяжні районних судів міста Києва здійснюється постійною комісією Київради, до функціональної спрямованості якої належить питання сприяння в роботі судів.

Київською міською радою також було встановлено порядок затвердження списку присяжних, який передбачає, що структурний підрозділ секретаріату

Київради здійснює перевірку поданих присяжними документів та готує їх для розгляду на засіданні постійної комісії. Про день та місце засідання постійної комісії, на якому розглядатимуться кандидатури у присяжні (народні засідателі) районних судів міста Києва, заздалегідь повідомляються депутати Київської міської ради та громадськість.

Інформація про кандидатури осіб, які пропонуються для затвердження присяжними районних судів міста Києва, заздалегідь до засідання постійної комісії Київради, до функціональної спрямованості якої належить питання сприяння в роботі судів, розміщується на офіційному веб-порталі Київської міської ради.

За результатом розгляду кандидатур та аналізу відповідних документів постійна комісія Київради, до функціональної спрямованості якої належить питання сприяння в роботі судів, готує проект рішення Київради про затвердження списків присяжних районних судів міста Києва, який розглядатиметься Київською міською радою відповідно до вимог Регламенту Київради.

Список присяжних районних судів міста Києва разом з їхніми контактними даними не пізніше наступного дня з дня підписання відповідного рішення Київради направляється до районних судів міста Києва та Територіального управління Державної судової адміністрації України в місті Києві [9].

Однак, на мою думку, процедура формування списків присяжних через особисте звернення кандидата у присяжні передбачає високий рівень самостійної ініціативи громадян.

З метою врегулювання процедури формування списків присяжних в Україні на законодавчому рівні доцільно було б доповнити Закон України «Про судоустрій і статус суддів» статтею 59-1 «Спеціальна перевірка кандидатів у присяжні», в якій на керівника місцевої ради покласти обов'язок щодо організації та проведення спеціальної перевірки осіб, які будуть внесені до списку присяжних.

У пункті 2 запропонованої статті Закону, з урахуванням вимог ст. 59 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», необхідно навести обсяг відомостей щодо кандидатів у присяжні, які підлягають встановленню та перевірці, зокрема щодо: дієздатності та наявності у особи хвороби, що перешкоджає виконувати обов'язки присяжного в суді; місця реєстрації та постійного місця проживання; притягнення особи до кримінальної відповідальності, наявності судимості, її зняття, погашення; місця роботи особи.

На законодавчому рівні необхідно також визначити строк проведення такої перевірки та встановити її тривалість – п'ятнадцять днів із дати направлення керівником органу місцевого самоврядування, який організує проведення перевірки, запиту про проведення спеціальної перевірки. Законом України «Про

засади запобігання і протидії корупції» встановлено такий же час для перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, а тому вважаю такий строк проведення перевірки в Україні достатнім [10].

Інформація про результати спеціальної перевірки присяжних та документи щодо її проведення повинні бути конфіденційними.

Впровадження спеціальної перевірки в Україні суттєво вплинуло б на якість відбору кандидатів до списку присяжних та запобігло б включенню до нього осіб, що загинули, змінили місце проживання, а також тих, що за визначеними законом обставинами не можуть виконувати ці функції.

За інакших обставин неналежний підхід керівників місцевих рад до формування списку присяжних призведе до тяганини судового розгляду у справах, провадження у яких здійснюються за участю присяжних, а тому процедура та порядок складення списків присяжних необхідно обов'язково закріпити на законодавчому рівні.

Таким чином, суди фактично не будуть займатись перевіркою списків, а також відомостей щодо осіб, внесених до них.

Позитивно є практика офіційного оприлюднення цих списків у засобах масової інформації на містах, що дало б змогу ознайомити громадськість із ними. Так, затверджений список присяжних районних судів міста Києва оприлюднюється у газеті Київської міської ради «Хрещатик» та на офіційному веб-порталі Київської міської ради [9].

Що ж стосується кількісного складу списку присяжних, то дане питання законодавством України чітко не регулюється. У п.1 статті 581 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що він повинен відповідати тій кількості, про яку зазначено у поданні територіального управління Державної судової адміністрації на адресу місцевої ради [7].

Розглядаючи питання кількісного складу списку присяжних, слід брати до уваги особливості територіального устрою, кількість населення, що проживають на території конкретної адміністративно-територіальної одиниці, статистику розгляду кримінальних справ у місцевому загальному суді, за які особу може бути притягнуто до відповідальності із застосуванням покарання у виді довічного позбавлення волі.

Вважаю, що оптимально було б запровадити практику про визначення необхідної кількості присяжних засідателів у певному регіоні головами місцевих загальних судів, які б звертались до територіальних управлінь Державної судової адміністрації України з поданням про необхідність включення до списку такої кількості осіб, яка дала б змогу суду на-

лежно та об'єктивно забезпечити розгляд справ у судах за участю присяжних. На основі цього подання територіальні управління Державної судової адміністрації звертались би до відповідних місцевих рад з поданням про формування списку присяжних у кількості, про яку зазначено у поданні голів місцевих загальних судів.

Висновки. У зв'язку із прийняттям та введенням у дію положень Кримінального процесуального кодексу України функціонування та діяльність інституту присяжних засідателів набула надзвичайної актуальності. З огляду на останні події в Україні можна стверджувати, що суд присяжних як інститут здійснення народовладдя користуватиметься більшою популярністю серед громадян, а тому запровадження запропонованих положень дозволило б підвищити ефективність організаційної діяльності судочинства, попередити виникнення тяганини судового розгляду та у цілому сприяло б підвищенню якості кримінального судочинства, і, відповідно, постановленню законного та обґрунтованого вироку за результатами розгляду кримінального провадження за участю присяжних.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Борсученко С. Актуальные проблемы деятельности суда присяжных в России // Ведомости уголовно-исполнительной системы. – 2005. – № 5.
4. Федеральный Закон Российской Федерации «О присяжных заседателях федеральных судов общей юрисдикции в Российской Федерации» от 31.07.2004 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=133781>.
5. Михеенко М.М., Шибико В.П. Уголовно-процессуальное право Великобритании, США и Франции: Учебное пособие. – Киев, 1988.
6. Гуценко К.Ф. Основы уголовного процесса США. – М. : Изд-во МГУ, 1979.
7. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 07 липня 2010 року № 2453-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
8. Ефремова Н.Н., Немыгина М.В. Местное самоуправление и юстиция в России// Государство и право. М., 1994. – № 3 – С. 131.
9. Рішення Київської міської ради «Про Положення про порядок формування та затвердження списку присяжних та народних засідателів районних судів міста Києва» від 02.10.2013 р. – № 31/9619.
10. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 № 3206-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>.

УДК 343.141

ЗНАЧЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ФОТОЗЙОМКИ, ЗВУКОЗАПISУ, ВІДЕОЗАПISУ ТА ІНШИХ НОСІЇВ ІНФОРМАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Віктор ПАВЛЮК,

ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

SUMMARY

The article is devoted the analysis of norms of criminal judicial legislation and other sources in relation to research of value in criminal realization of materials of photography, audio recording, videotape recording and other carriers of data (including electronic). A concept, place and value of materials of photography, audio recording, videotape recording and other carriers of data, is examined, as one of types of sources of proofs. The legal fixing and practical application of materials of photography, audio recording, videotape recording and other carriers of data, is determined in criminal realization, and also the comparative analysis of decision of this institute is conducted in different industries of current legislation.

Key words: proofs, materials of photography, audio recording, videotape recording, other carriers of data, criminal realization.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу норм кримінального процесуального законодавства та інших джерел щодо дослідження значення у кримінальному провадженні матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації (у тому числі електронних). Розглядається поняття, місце та значення матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації як одного з видів джерел доказів. Визначається правове закріплення та практичне застосування матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації у кримінальному провадженні, а також проводиться порівняльний аналіз визначення даного інституту у різних галузях чинного законодавства.

Ключові слова: докази, матеріали фотозйомки, звукозапис, відеозапис, інші носії інформації, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Новий КПК України містить багато новел, які до цього не були відомі кримінальному процесу, та змін, які суттєво вплинули на процесуальний порядок розслідування кримінального провадження. Такі зміни торкнулися і процесуальних джерел доказів. Документи як джерела доказів у новому КПК України поділяються на види, одним з яких є матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні). Даний вид джерела доказу не в повній мірі є дослідженим, що, безумовно, підкреслює його значимість.

Мета статті – аналіз норм чинного законодавства щодо дослідження місця матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації у кримінальному провадженні та внесення змін та доповнень для усунення розбіжностей у застосуванні чинного КПК в практичній діяльності суб'єктів доказування.

Розробкою питання щодо дослідження доказів та їх джерел у кримінальному процесі займалися такі науковці, як О. Батюк, А. Дубинський, Л. Карнеєва, Н. Карпов, В. Лисиченко, М. Михеєнко, Д. Письменний, С. Стахівський, М. Строгович, О. Татаров, Л. Удалова, О. Чувільов та ін. Проблемою можливості віднесення відеозапису до категорії доказу займалися такі

вчені, як С. Васильєв, К. Калиновський, С. Климчук, С. Колотушкін, Л. Ніколенко та інші.

Виклад основного матеріалу. Визначення поняття і суті аудіо- і відеодокументів як доказів в кримінальному процесі пов'язано із з'ясуванням загального поняття доказу, із виявленням специфічних рис, що характеризують їх.

На Русі документи стали фігурувати в якості юридичних доказів лише з прийняттям Псковської Судної Грамоти 1397 року, яка в число документів включає рукописання, записи, грамоти і дошки (ст.ст. 14, 19, 30, 50, 72 та ін.). Надалі відбувається ділення документів-доказів на приватні і публічні [1, с. 201].

У середині XIX століття юристи стали приділяти все більше уваги визначенню документу з позиції кримінального судочинства; так, А.А. Жиленко під документом розумів «письмовий акт, складений у відомій формі і призначений засвідчити відомі правові стосунки і події», що мають правове значення [2, с. 563]. На обов'язкову ознаку писемності зверталася увага і в пізніших роботах, наприклад, такими ученими, як Н.Н. Полянський, Я.М. Яковлев, Т.Л. Сергєєва, Б.С. Никифорова і ін.. Хоча з появою фотографії, кінозйомки і інших технічних засобів фіксації певних відомостей

або фактів усе звичніше, буденніше ставали поняття «фотодокументи», «кінодокументи», «аудіо- і відео документи». З урахуванням цієї обставини Н.С. Польовий одним з перших висловився за те, щоб розглядати документи не лише як інформацію, зафіксовану письмово, але і що міститься на інших носіях [3, с. 5-15].

До масового поширення науково-технічних засобів серед зарубіжних учених-процесуалістів також існувала думка про те, що документами є письмові носії інформації, які містять людську думку, зафіксовану за допомогою листа [4, с. 679]. А вже в 1961 році польський процесуаліст Т. Тарас відмічав, що під поняття документ повинна потрапляти інформація, що міститься не лише у формі письмових актів, але і в іншому виді, у тому числі і закріплена за допомогою технічних засобів [5, с. 186.]. Таких документів належать фото-, аудіо-, відео документи, а останнім часом їх перелік розширився за рахунок документів на електронних носіях.

Поняття документу з часом розширюється, змінюються форми їх зберігання і передачі, що зв'язано з розвитком науково-технічного прогресу і соціально-економічних стосунків, у тому числі пов'язаних з кримінально-процесуальною діяльністю. У праві в цілому і в кримінальному процесі зокрема документ відрізняють встановлені законом реквізити (друк, підписи уповноважених посадовців, штампи і так далі). Тільки документами підтверджується доказове значення встановлюваних фактів.

Саме у 80-ті роки, у міру розвитку інформатики, проявилось ширше уявлення про документ як матеріальний носій інформації. Прикладом тому може служити визначення документу Л. Карнеєвої, П. Лупинської, І. Тиричьова. На їх думку, «...документ – матеріальний носій інформації, в якому посадовець чи громадянин зафіксували відомості про обставини, що мають значення для справи» [6, с. 11].

Фактично з цих же позицій дає визначення документу Т.В. Авер'янова: «Під документом, – зазначає вона, – розуміють матеріально фіксоване відображення повідомлень людини про факти, що мають юридичне значення. У матеріальному праві (кримінальному, цивільному, трудовому, адміністративному та ін.) це будуть зафіксовані юридичні факти, які засвідчують виникнення, наявність, зміну і припинення правовідносин. У процесуальному праві (кримінальному, цивільному) документом є матеріальний об'єкт, на якому офіційна особа або громадянин зафіксували відомості про ті або інші обставини, що мають значення для справи (кримінальної або цивільної)» [7, с. 228-229].

Традиційно для виготовлення документів використовується папір і барвник, за допомогою яких відображається інформація, що визначає зміст і суть документу. Проте з розвитком електронно-обчислювальної техніки з'явилися електронні документи, які можуть зберігатися на матеріальних об'єктах. Але для того, щоб

сприйняти їх зміст, необхідно скористатися технікою, яка дозволяє перетворити відповідну інформацію в зорово сприйману, або наочну форму. Поява такого роду інформації (представленою в електронному вигляді) викликала необхідність виділення юридичних властивостей для використання її у банківській і біржовій діяльності, в торгівлі, та і в цілому у світовій економіці, а у зв'язку з цим і в діяльності правоохоронних органів при доведенні у кримінальних провадженнях.

Проте останнім часом, у зв'язку з науково-технічним прогресом і створенням нових засобів фіксації інформації, все більшого поширення набуває неписьмова документація, до якої відноситься аудіо- і відеозапис. З появою і розвитком електронно-обчислювальної техніки виник новий різновид документу – машинна документація. Таким чином, для віднесення предмета до документу не має значення матеріал, з якого він виготовлений (наприклад, папір або магнітофонна стрічка), спосіб його створення і яким умовним кодом виражено його зміст [8, с. 52-53].

З розвитком комп'ютерних та технічних інновацій сьогодні як ніколи матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні) відіграють значну роль в процесі доказування у кримінальному провадженні. Також визначне місце серед інших видів документів вони набувають у світлі подій, що відбуваються у нашій державі. Так, за допомогою камер спостережень на будівлях, тобто їх відеозаписів, фотозйомки та відеозаписів з мобільних пристроїв громадян та ін. органи розслідування мають змогу більш повно сприймати та відображати події, планувати та проводити необхідні та невідкладні процесуальні дії, що мають значення у кримінальному провадженні, але за умови їх отримання у визначеному процесуальному порядку – без істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Розвиток, що прискорюється, з одного боку, і усе більш загрозливе суспільству, державі і людині стан злочинності, з іншого боку, до речі, що небезуспішно використовує сучасні досягнення науково-технічного прогресу (НТП), все наполегливіше ставлять на порядок денний питання про науково-технічне забезпечення діяльності правоохоронних органів у боротьбі з нею. Досягнення НТП завжди були і залишаються одним з основних джерел вдосконалення засобів доказування в кримінальному процесі, постійної модернізації наявних і розробки нових технічних засобів виявлення, фіксації, вилучення, дослідження і використання в процесі доказування слідів кримінального правопорушення та інших доказів. На особливе місце в системі таких засобів нині претендують, і не без підстав, засоби аудіо- і відеозаписи, що дозволяють з «технічною» точністю і об'єктивністю фіксувати не лише окремі матеріальні

сліди кримінальних правопорушень, але і дії щодо їх виявлення і вилучення, а також практично увесь процес доказування.

На відміну від багатьох інших технічних засобів, що використовуються в кримінальному процесі, аудіо- і відеозаписи в рівній мірі успішно використовуються для фіксації як матеріальних, так і ідеальних слідів кримінального правопорушення. Відповідно, вони можуть застосовуватися при проведенні усіх слідчих дій, виступаючи, таким чином, в якості універсального засобу фіксації відомостей, що мають доказове значення. При цьому аудіо- і відеозапис має явні переваги, в порівнянні з усіма іншими засобами, включаючи опис в протоколі, використовуваними в цих цілях в кримінальному процесі, в усякому разі з точки зору достовірності і повноти, наочності і переконливості фіксації відповідних відомостей.

Використання аудіо- і відеозапису при розслідуванні кримінальних правопорушень сприяє не лише розширенню, але і стабілізації доказової бази у кримінальних провадженнях, що має принципово важливе значення в попередженні і подоланні протидії розслідуванню злочинів.

Ми погоджуємось з Т. Соколан, яка зазначає, що застосування відеоспостереження у громадських місцях дозволяє зафіксувати будь-які події. При цьому, на відміну від людини, яка сприймає інформацію суб'єктивно, відображення інформації у відеоматеріалах відбувається об'єктивно. Відеокамера фіксує і відтворює подію так, як та відбувалася. Тому засоби відеоспостереження все більше застосовуються як у правоохоронній, так і в приватній сферах. Здійснення відеозйомки в певному місці буде свідчити про те, що подія дійсно трапилася, а також підтверджувати чи спростовувати причетність певної особи до певної ситуації [9, с. 140].

Вважаємо за необхідне проаналізувати галузеве закріплення доказів та їх джерел в рамках питання, що розглядаємо.

Так, у ч. 2 ст. 99 КПК України закріплено, що до документів можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (зокрема, електронні). З чого робимо висновок: відеозапис розглядається як документ.

У статті 69 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) встановлено, що доказами в адміністративному судочинстві є будь-які фактичні дані, які встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових і речових доказів, висновків експертів. До речових доказів законодавець відносить, зокрема, магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, які мають значення для справи [10]. У статті 80 КАС України встановлено, що речовими доказами є також магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять

аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи [10]. Вбачаємо, що відеозапис віднесено до категорії речових доказів.

У статті 57 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України) зазначено, що доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд установлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів [11]. Тобто ЦПК України серед речових доказів виділяє саме відеозапис, надаючи йому, можна сказати, особливе місце.

У статті 32 Господарського процесуального кодексу України (ГПК України) закріплено, що докази є фактичними даними, які встановлюються такими засобами: письмовими і речовими доказами, висновками судових експертів; поясненнями представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі. У деяких випадках на вимогу судді пояснення представників сторін та інших осіб, які беруть участь у судовому процесі, мають бути викладені письмово [12]. Незважаючи на те, що у ГПК України немає згадки про відеозапис, судова практика свідчить, що він приймається як доказ у справі. Підтвердженням цього є справа № 63/161-10, розглянута Харківським апеляційним господарським судом про порушення виключних майнових авторських прав. Як доказ у цій справі позивач, поміж іншим, надав на розгляд суду відеозапис, який було враховано суддею при винесенні остаточного рішення [13].

У статті 251 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КпАП) встановлено, що доказами в справі про адміністративні правопорушення є будь-які фактичні дані, які встановлюються протоколом про адміністративне правопорушення, поясненнями особи, що притягується до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновком експерта, речовими доказами, показаннями технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, які використовуються під час нагляду за виконанням правил, норм і стандартів щодо забезпечення безпеки дорожнього руху, протоколом про вилучення речей і документів, а також іншими документами [14]. Як бачимо, законодавець надає відеозапису статусу окремого доказу, але лише в справах щодо забезпечення безпеки дорожнього руху.

Погоджуємось з думкою Т. Соколан, яка вказує, що, запроваджуючи подібне положення, законодавець тим самим виключає застосування відеозапису як доказу в інших справах. Тому вважаємо, що у ст. 251 КпАП не слід уточнювати категорію правопорушень, у яких відеозапис може бути доказом, що дозволить його вико-

ристовувати у всіх справах щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності [9, с. 141-142].

Підтримуємо думки тих науковців, які вважають необхідним надання відеозапису статусу окремого джерела доказів. Так, наприклад, Т. Сахнова вказує на те, що доказом є інформація, отримана у встановленому законом порядку, на основі якої суд з'ясує наявність чи відсутність обставин, що мають значення для правильного вирішення справи. Ця інформація може бути отримана з пояснень сторін та інших юридично зацікавлених осіб; письмових і предметних доказів; висновків експертів і роз'яснень фахівців, а також за допомогою аудіо-, відео- та комп'ютерної техніки, і не є доказом інформація, джерело якої невідоме [15].

Але деякі автори дотримуються протилежної точки зору, зазначаючи, що немає жодної необхідності відносити відеозапис до окремого джерела доказів. Так, С. Васильєв та Л. Ніколенко вказують, що аргументування погляду на відео-, аудіозаписи, фото- і кінодокументи як на самостійний засіб доказування не виглядає беззаперечним. Відео- і звукозаписи, матеріали фото- і кінозйомки дійсно, так, як і речові докази, зберігаються на предметах неживої природи. Проте письмові докази також зберігаються на предметах неживої природи – папері, дереві, а також на сучасних носіях інформації (дискетах, компакт-дисках, перфострічках і т. ін.) Автори дотримуються тієї точки зору, що відеозапис є документом, зосереджуючи увагу на тому, що він має загальні риси з електронними документами, оскільки: а) останні зафіксовані на матеріальному носії; б) доказове значення має зафіксована на них інформація; в) для їх відтворення в суді, як правило, потрібні спеціальні технічні засоби. Уявляється, що аудіо- і відеозаписи, матеріали фото- і кінозйомки можуть бути віднесені до письмових доказів на тій підставі, що доказове значення мають не фізичні властивості матеріальних носіїв, а зафіксовані на них за допомогою спеціальних знаків відчуття (звуки або зображення) [16, с. 113].

Погоджуємося із запереченнями Т. Соколан, яка не підтримує подібного погляду і зазначає, що електронний документ може бути в будь-який час роздрукований та відтворений на такому матеріальному об'єкті, як папір. Окрім цього, у створенні електронного документу завжди бере участь людина, яка надає цьому джерелу інформації певного суб'єктивізму, оскільки, описуючи ту чи іншу подію, пропускає всі обставини справи через свою свідомість. Здійснення відеозапису виключає участь людського чинника, оскільки фіксація події відбувається в автоматичному режимі. Як наслідок, інформація, отримана подібним чином, має об'єктивний характер.

Окрім цього, процес формування і дослідження відеозапису дещо відрізняється від процесу формування і дослідження традиційних письмових документів. Це джерело інформації не проходить такої стадії форму-

вання, як збереження одержаних відомостей у пам'яті автора документа. Сприйняття обставин особою, яка виготовила відеозапис, відрізняється від сприйняття обставин відеокамерою. Отже, такі документи можуть містити відомості про обставини справи, які «автор» у традиційному письмовому документі не в змозі зафіксувати, оскільки з суб'єктивних причин (наприклад, поганий зір або неуважність) не зміг би сприйняти факти дійсності [9, с. 144].

На нашу думку, цікавим є досвід зарубіжних країн у закріпленні даного питання. Наприклад, Цивільний процесуальний кодекс Російської Федерації (ЦПК РФ) містить окремі статті, які безпосередньо стосуються поведіння з такими доказами, як аудіо- і відеозаписи. Згідно зі статтею 77 ЦПК РФ особа, яка надає до суду аудіо- чи відеозапис на електронному або іншому носії інформації або клопочеться про їх витребування, повинна вказати, коли, ким і в яких умовах здійснювалася відеозйомка. Додатково стаття 78 ЦПК РФ установлює, що носії аудіо- і відеозаписів зберігаються у суді. Суд застосовує заходів для їх зберігання в незмінному стані. У виняткових випадках після вступу рішення суду в законну силу носії аудіо- і відеозаписів можуть бути повернені суду або організації, від яких вони були отримані. За клопотанням особи, яка бере участь у справі, їй можуть надаватися виготовлені за її рахунок копії записів. З приводу повернення носіїв аудіо- і відеозаписів суд виносить ухвалу, яка може бути оскаржена [17].

Аналізуючи чинний КПК України, можна зазначити, що належним суб'єктом, що має право на проведення процесуальних дій, може бути учасник процесу, який виконує певну кримінальну процесуальну функцію, має процесуально-правовий статус і є суб'єктом кримінальних процесуальних відносин у конкретному кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК сторона захисту, власне, не наділена правом проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Як вказується у цій нормі, стороні захисту надана можливість лише ініціювати їх проведення. Постанова слідчого прокуратора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

П.М. Бірюкова зазначає, що у разі витребування певних речей чи інформації незрівнянно вищі шанси отримати необхідне має сторона обвинувачення, ніж сторона захисту. Адже у разі відмови сторона обвинувачення може скористатися своїм виключним правом проводити такі слідчі дії, як обшук та виїмка, і вилучати речі, вже не використовуючи інститут витребування, а відтак – вже не потребуючи згоди володільця запитуваного [18, с. 14].

Аналізуючи судову практику [19] та матеріали кримінальних проваджень (понад 25 проваджень підслідних ОВС), нами визначено те, що для отримання матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації слідчі у більшості випадків звертаються до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів.

Проведене нами анкетування надало нам можливість виокремити основні процесуальні дії, що спрямовані на отримання матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації:

1) шляхом застосуванням заходу забезпечення кримінального провадження – тимчасового доступу до речей та документів – 29, 5 %;

2) шляхом проведення слідчих (розшукових) дій – в даному випадку, проведення обшуку – 27, 1%;

3) шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій – 11, 8% – відповідно до ч. 1 ст. 256 КПК протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Із опитаних нами слідчих та прокурорів 31, 6% вказали, що для отримання відеозаписів, фотознімків ними провадиться огляд предмета, який під час слідчих дій добровільно надає особа, яка ним володіє.

Кожна з зазначених дій є складною за процесуальним порядком її проведення і заслуговує на увагу науковців та законодавців щодо удосконалення норм чинного законодавства. Доповнення, які можуть бути внесені при вивченні узагальнень судової практики, міжнародного досвіду, можуть суттєво вплинути на процесуальну форму, порядок проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні, насамперед під час збору, перевірки та оцінки доказів у кримінальному провадженні. Більш детально способи збирання документів як джерел доказів у кримінальному провадженні ми розглянемо нижче.

Висновки. Аналізуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що документи як джерела доказів у новому КПК України поділяються на види, одним з яких є матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні), який саме у кримінальному законодавстві не є дослідженим, що, безумовно, підкреслює його значимість та необхідність подальшого вдосконалення. У час стрімкого розвитку НТП виникає необхідність його застосування, що в практичній діяльності органів розслідування, прокуратури та суду відіграватиме значну доказову роль, а не тільки реалізацію засади гласності і відкритості судового провадження та його повне фіксування технічними засобами.

Список використаної літератури

1. Камышкин В.А. «Иные документы как «свободное» доказательство в уголовном процессе». Дис. ... канд. юрид. наук. Ижевск, 1998. – С. 37.
2. Жиленко А.А. Подлог документов. – СПб., 1900.
3. Полевой Н.С. О некоторых методических проблемах экспертного исследования документов. Вопросы теории криминалистики и судебной экспертизы. Вып. II. – М., 1969.
4. Sliwinski S. Procès Karny, zasadu odolne. Warszawa, 1948.
5. Кариеева Л.М., Лупинская П.А., Тыричев И.В. Советский уголовный процесс. : Издательство «Юридическая литература», 1980.
6. Спасович В.Д. О теории судебно-уголовных доказательств в связи с судоустройством и судопроизводством. – М., 2001.
7. Криминалистика. Учебник. Под ред. профес. А.Ф. Вольского и проф. В.П. Лаврова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008.
8. Андреев С.В.: Проблемы теории и практики криминалистического документоведения : дис. ... канд. юрид. наук. – Иркутск. 2001.
9. Соколан Т.С. Відеозапис як джерело доказів: нотатки до наукової дискусії. Адміністративне право і процес. – № 3(5). – 2013.
10. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.
11. Цивільний процесуальний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, № 42. – Ст. 492.
12. Господарський процесуальний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
13. Справа № 63/161-10 Харківського апеляційного господарського суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/12456762>.
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1985. – № 51. – Ст. 1122.
15. Сахнова Т.В. Регламентация доказательств и доказывания в гражданском процессе / Т.В. Сахнова // Советское государство и право. – 1993. – № 7. – С. 52–60.
16. Васильев С.В. Доказування та докази у господарському процесі України : монографія / С.В. Васильев, Л.М. Ніколенко. – Харків : Еспада, 2004. – 192 с.
17. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=142923>.
18. Бірюкова П.М. Модель змагальності за проектом Кримінального процесуального кодексу (в порівнянні з іншими країнами світу) / Бірюкова П.М., Островська М.А. // Адвокат. – 2012. – № 4. – С. 12–16.
19. Узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження відповідно до розділу II Кримінального процесуального кодексу, який набрав законної сили з 20.11.2012 року // <http://ksa.court.gov.ua/>.
20. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, С.М. Блажиський, С.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

УДК [343.123.12:343.352] (477)

ПРЕДМЕТ И СПОСОБЫ ПРИНЯТИЯ ПРЕДЛОЖЕНИЯ, ОБЕЩАНИЯ ИЛИ ПОЛУЧЕНИЯ НЕПРАВОМЕРНОЙ ВЫГОДЫ ДОЛЖНОСТНЫМИ ЛИЦАМИ ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНОВ

Наталья ПАЛИЙ,

адъюнкт кафедры уголовного процесса
Львовского государственного университета внутренних дел

SUMMARY

Discussed the importance and value of forensic characteristics making an offer, promise or receiving undue advantage by customs officials to ensure the full and complete investigation of the crime, criminal characteristic functions, as well as some elements of criminological characteristics of acceptance of the offer, promise or obtain undue advantage of official by customs officials in particular subject and means of committing this type of criminal offenses, their correlations.

Key words: getting undue advantage, officer, customs authorities, the way the offense; object undue advantage.

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены важность и значение криминалистической характеристики принятия предложения, обещания или получения неправомерной выгоды должностными лицами таможенных органов для обеспечения всестороннего и полного расследования преступления, функции криминалистической характеристики, а также отдельные элементы криминалистической характеристики принятия предложения, обещания или получения неправомерной выгоды служебными лицами таможенных органов, в частности предмет и способы совершения этого вида уголовных правонарушений, их корреляционные связи.

Ключевые слова: получение неправомерной выгоды, должностное лицо, таможенные органы, способ совершения преступления, предмет неправомерной выгоды.

Постановка проблемы. Дальнейшее развитие демократических процессов и становления правовой государственности в Украине, по нашему мнению, прежде всего, зависят от тех преобразований в сфере государственной власти и управления, что, с одной стороны, создавали бы действенный механизм защиты прав, свобод и законных интересов граждан, вызывая возможность их свободной реализации в правовых рамках, а с другой – обеспечили бы эффективное формирование и воплощение в жизнь всех направлений государственной внутренней и внешней политики. Одним из основных препятствий на пути прогрессивного развития нашего государства, предусмотренного Конституцией Украины, является распространенность коррупционных правонарушений при использовании должностными лицами своего служебного положения, прежде всего уголовно наказуемых, среди которых особое место занимает такое преступление, как получение неправомерной выгоды.

Получение-предоставление неправомерной выгоды является неотъемлемым атрибутом любого государства, что всегда присутствует там, где существует публичная власть. Ни одна из стран мира не имеет полного иммунитета от этого негативного явления – они отличаются только по его объемам, характеру его проявлений и масштабу воздействия на социально-экономическую и политическую ситуацию. В тех странах, где получение-предоставление неправомерной выгоды распростране-

но в значительной степени, оно по социальной аномалии превращается в правило и выступает привычным средством решения проблем, становится нормой функционирования власти и образом жизни значительной части членов общества. В странах, где оно встречается сравнительно редко, получение-предоставление неправомерной выгоды в общественном сознании ассоциируется с большим злом для государства и его граждан и не оказывает существенного влияния на общественную жизнь.

Социально-экономические условия развития общества на нынешнем этапе обусловили рост количества преступлений, связанных с принятием предложения, обещания или получения неправомерной выгоды. Особенно остро это проявляется в сфере деятельности должностных лиц таможенных органов. По данным ДИАЗ только за первый квартал 2014 зарегистрировано 635 фактов получения неправомерной выгоды, из которых 329 лицам сообщено по подозрению о совершении уголовного преступления.

Состояние исследования. Проблема преступности в сфере служебной деятельности сложна и многогранна. Ее изучением занимаются криминалисты, криминологи и психологи. В бывшем СССР и независимой Украине к проблемам коррупции и взяточничества в разные годы обращались известные украинские юристы, в частности: А. Аслаханов, Г. Аврех, А. Волобуев, А. Гуров, О. Светлов, А. Скофенко, А. Комарова, В. Комиссаров,

И. Камлык, Н. Кузнецова, Е. Невмержицкий, И. Туркевич, М. Тихомиров, П. Магишевский, В. Овчинский, А. Охотникова, П. Панченко, В. Лукомский, А. Филимонов и другие. Однако на сегодня среди юристов, как ученых, так и практиков, не существует единого подхода и системности в истолковании понятия «коррупционная преступность» и в вопросе эффективных приемов ее противодействия.

Проблемам уголовно-правового определения неправомерной выгоды и предотвращения этих опасных явлений посвящены работы выдающихся отечественных и иностранных ученых, внесших значительный вклад в научную разработку вопросов борьбы с преступностью в сфере служебной деятельности: Б.В. Волженкина, И.А. Гельфанда, А.А. Герцензона, Б.В. Здравомыслова, В.Ф. Кириченко, А.И. Кирпичникова, М.И. Коржанского, Н.П. Кучерявого, М.И. Мельника, Ю.И. Ляпунова, Г.М. Миньковского, Г.К. Мишина, П.П. Михайленко, А.Я. Светлова и др.

Проблему криминалистической характеристики преступлений исследовали: И.О. Возгрин, В.К. Гавло, И.Ф. Герасимов, Л.Я. Драпкин, Л.Л. Каневский, В.Е. Коновалова, Г.А. Матусовский, С.П. Митричев, В.О. Образцов, М.В. Салтевский, М.О. Селиванов, В.Г. Танасевич, А.Я. Целищев и др.

В частности, А.Я. Светлов обосновал критерии отграничения взяточничества от поборов, Б.В. Волженкин разработал правила отграничения получения взятки от служебного проступка; А.М. Яковлев и А.И. Долгова разработали концептуальные положения относительно так называемого «тотального подкупа»; В.И. Осадчий на новом научном уровне определил понятие представителя власти, понятие авторитета; М.П. Кудрявый, Б.В. Здравомыслов, В.Е. Мельникова внесли значительный вклад в определение правовой природы состава дачи взятки; А.А. Дудоров доказал необходимость ограничения круга должностных лиц публичными должностными лицами; В.А. Навроцкий ввел в научный оборот понятие специальной вменяемости должностных лиц; результаты исследований А.Н. Костенко стали основой для анализа тесной связи умыслов взяткодателя и должностного лица, труды В.К. Гришука, П.П. Андрушко и А.А. Стрижевской содержат важные разработки, необходимые для решения проблем, связанных с дискреционными полномочиями, с нематериальным предметом взятки; В.В. Степанов определил основные положения расследования взяточничества. И. Граупе и К. Грибль разработали определение объекта взяточничества и предмета взятки в уголовном праве Германии; Ю. Бауманн определил соотношение составов получения и дачи взятки за правомерные и неправомерные служебные деяния; И. Зибер определил понятие должностного лица, которое было в дальнейшем воспринято швейцарским законодателем; А. Фельдманн совершил сравнительно-правовое исследование составов

взяточничества Германии, Швейцарии и Франции (по состоянию на 1967 г.); К. Мюллер установил основные закономерности коммерческого подкупа; Г. Нойгебауер создал экономическую теорию взяточничества; П. Эйген и М. Пьете определили особенности взяточничества в международном торговом обороте; П. Бернаскони исследует проблемы, связанные с расследованием и квалификацией легализации (отмывания) денежных средств и других ценностей, полученных от взяточничества; М.И. Хавронюк осуществляет сравнительно-правовой анализ основных институтов уголовного права европейских стран.

Однако, на наш взгляд, усиленного внимания требует исследование системы противодействия получению неправомерной выгоды, в частности отдельных элементов криминалистической характеристики получения неправомерной выгоды для данной категории преступлений, что и является целью публикации.

Изложение основного материала. Получение неправомерной выгоды, как один из тяжких преступлений, совершаемых должностными лицами в таможенных органах, имеет криминалистическую характеристику, анализ каждой из элементов которой и их совокупности в целом позволяет следователю, а в дальнейшем и суду, с наибольшей эффективностью обеспечить всестороннее и полное расследование преступления, разоблачить и привлечь к ответственности виновных лиц, возместить ущерб, нанесенный данным видом преступлений.

Немалое значение в решении разнообразных задач следствия на различных процессуальных стадиях приобретают теоретические основы криминалистической характеристики получения неправомерной выгоды. Так, характеристика означает описание отличительных свойств, качеств, достоинств, признаков какого-либо явления, события, человека. Поскольку преступление изучается различными юридическими науками, то и описание его свойств и признаков проводится конкретной наукой. Поэтому характеристика преступления может быть уголовно-правовой, криминологической, административно-правовой, криминалистической и др. [1, с. 418].

Уголовно-правовая характеристика описывает правовой аспект деяния, указывает, содержит ли он признаки состава преступления, какая мера общественной опасности содеянного, причиненный вред, какое предусмотрено наказание за совершенное и другие признаки.

Криминологическая характеристика описывает генезис преступления, его причины и условия совершения, частоту встречаемости и классификации преступлений по различным основаниям, например, возраст, профессия, образование и т.д. Уголовно-правовая и криминалистическая характеристики наиболее полно разработаны в юридической науке и нередко используются в криминалистике.

В свою очередь, криминалистическая характеристика – это информационная модель, которая представляет собой качественно-количественную систему описания типичных признаков конкретного вида (группы) преступлений [1, с. 419].

Важность криминалистической характеристики получения неправомерной выгоды объясняется тем, что она выполняет очень сложные и значимые для практики расследования преступлений функции, в частности познавательную и организационную. Сущность познавательной функции заключается в определении способов совершения и сокрытия преступления, личности преступника и потерпевшего; сущность организационной функции предполагает быструю ориентацию на проведение следственных, розыскных действий и оперативно-розыскных мероприятий, обеспечение полноценной доказательной базы путем оптимального документирования преступных действий.

На современном этапе развития криминалистической характеристики как научной теории она служит основой для исследования отдельных методик расследования преступлений. Роль криминалистической характеристики для построения методики расследования отдельных видов преступлений очевидна, поскольку она представляет собой информационную модель, описывающую на качественно-количественном уровне типичные признаки и свойства определенной группы преступлений, например, получение должностным лицом таможенных органов неправомерной выгоды. Сравнивая типичные признаки криминалистической характеристики с конкретной ситуацией преступления, можно прогнозировать отдельную методику расследования единичного преступления. Так, например, обобщение опыта сокрытия преступных действий должностными лицами таможенных органов при получении неправомерной выгоды позволяет эффективнее и быстрее проводить обыски помещений с целью выявления и изъятия предмета неправомерной выгоды в качестве доказательства по делу.

Криминалистическую характеристику можно представить как некий «трафарет», который как бы накладывают на выходные данные расследуемого преступления для выделения общего с отдельным с целью определения направления и последовательности расследования. Отсюда криминалистическая характеристика должна представлять собой относительно стабильную совокупность информации о признаках конкретного вида преступлений. Если допустить, что содержание криминалистической характеристики постоянно меняется по мере расследования преступления, то тогда не с чем было бы сравнивать признаки конкретного события преступления.

Понимание криминалистической модели позволяет заранее строить типичную прогностическую модель расследуемого преступления, определять возможные

соотношения между ее элементами и обстоятельствами реального события, намечать пути розыска людей и вещей.

Вспомним отдельные элементы криминалистической характеристики на конкретном уголовно наказуемых явлениях – получение неправомерной выгоды должностным лицом таможенных органов. К важным элементам криминалистической характеристики данного вида преступлений относятся: способ совершения преступления; место, время и обстановка события преступления; предмет неправомерной выгоды; личность преступника; следовая картина.

Исследуем такие элементы криминалистической характеристики получения неправомерной выгоды, как предмет и способ, через анализ научных и учебно-методических работ, в которых осуществлялась научная разведка понятия, характеристика и методики противодействия взяточничеству.

Существуют различные способы получения неправомерной выгоды. Как отмечает профессор В.Ю. Шепитко, это может быть передача предмета взятки «из рук в руки», перечисление денежных средств на текущие счета в банках, передачи взяток в виде подарка на день рождения, в виде выполнения ремонтных работ без уплаты, предоставление путевки без уплаты ее стоимости, под видом трудового договора и др. [2, с. 420]. Действующее законодательство Украины определяет, что законченным составом преступления считается принятие должностным лицом таможенных органов предложения или обещания предоставить неправомерную выгоду [3].

В постановлении Пленума Верховного суда Украины от 26 апреля 2002 г. № 5 «О судебной практике по делам о взяточничестве» отмечается, что взятка может даваться и приобретаться и в завуалированной форме: под видом заключения законного соглашения, начисления и выплаты заработной платы или премий, неэквивалентной оплаты услуг различного характера (консультации, экспертизы и т.д.) [4].

Криминалистика рассматривает способ как комплекс всех взаимосвязанных действий, операций и движений преступника при совершении преступления. В правовой литературе исследования понятия способа совершения преступления уделено значительное внимание. Так, В.М. Кудрявцев считает, что способ совершения преступления – это «... определенный порядок, метод, последовательность движений и приемов, применяемых лицом для совершения преступления» [5, с. 67]. А. Трайнин утверждает, что способ «... характеризует основной состав преступления» [6, с. 363], С. Тарарухин понимает способ совершения преступления как метод, прием или совокупность средств, используемых для совершения преступления [7, с. 185]. В уголовном же судопроизводстве способ совершения преступления признается обязательным элементом предмета дока-

звания по каждому уголовному делу (п. 1 ст. 91 УПК Украины) [8, с. 24].

Так, если рассматривать криминалистическую характеристику в целом, то к способам совершения преступлений она включает несколько видов получения неправомерной выгоды без участия посредников и с участием таких; без сговора и по предварительному сговору группой лиц; сопряженное с вымогательством неправомерной выгоды и без такового.

Общеизвестно, что взятка может даваться за определенные конкретные действия (бездействие) в виде: взятки-подкупа (дается к совершению действия); взятки-благодарности (дается после совершения действия); систематических вознаграждений (взятка за покровительство, за «крышу») [1, с. 468].

В большинстве случаев преступления, связанные с получением неправомерной выгоды в таможенных органах, предусматривают этап подготовки.

К подготовительным действиям следует отнести: подыскивание лица, которое может дать (взять или передать) взятку; выбор предмета взятки; выбор места и способа выражения предложения дать (или получить) взятку; избрание способа установления соединения между взяткодателем и взяткополучателем т.д. [1, с. 468].

Способы предоставления неправомерной выгоды очень разнообразны, поскольку они охватывают значительный диапазон стремлений различных лиц в той или иной сфере должностной деятельности.

Способ совершения преступления определяется так же, как комплекс причинно и функционально связанных произвольных целенаправленных действий преступника. Он детерминирован совокупностью фактов объективного и субъективного характера, состав и действие которых является ситуационными, что обуславливает открытый характер образа как системы, относительную устойчивость и повторяемость способов [9, с. 425].

Системно-структурный анализ дает возможность правильно познать структуру способа совершения преступления, выявить системную целостность и выделить его из других систем. Вместе с тем структура образа относительно стабильна. В умышленных преступлениях ее обычно образуют действия, направленные на подготовку, непосредственное совершения и сокрытия преступления. Некоторые структурные элементы образа для других видов преступлений могут отсутствовать.

Для криминалистов наибольшее значение имеют полноструктурные способы. Поэтому установление структурных способов, которые имели место в расследуемом преступлении, позволяет следователю наиболее полно выявлять имеющиеся следы преступления, прогнозировать взаимосвязь между ними, нередко ведет к раскрытию преступления.

Наряду с выявлением структуры способа совершения преступления необходимо моделировать детальные ком-

поновки действий, входящих в состав каждой его субструктуры. Здесь возможны несколько подходов. Одним из них является компонентный анализ, основанный на иерархической целевой подчиненности движений действиям, действиям – операциям, операциям – деятельности. Он сочетается с классификацией структурных компонентов способа совершения преступления по их сложности.

Важно остановиться также на способе сокрытия неправомерной выгоды как самостоятельным явлением. Способ сокрытия неправомерной выгоды как самостоятельное криминалистическое понятие отличается от действий по сокрытию, входящих в способ как компоненты. Он имеет место в тех случаях, когда:

1) действия по сокрытию умышленного преступления осуществляются после полной реализации преступного замысла и не является заранее предусмотренным продолжением действий по сокрытию, выполненных в период совершения преступления;

2) действия по сокрытию наказуемых импульсивных или вербальных преступлений (оскорбление, клевета), сокрытие которых в период совершения невозможно и осуществляется позже;

3) при сокрытии преступлений, совершенных по неосторожности.

Во всех этих случаях действия по сокрытию неправомерной выгоды могут образовывать самостоятельный взаимосвязанный комплекс. Такие комплексы могут иметь определенную устойчивость и повторяемость, но, как правило, не у тех же, а у разных лиц, которые находятся в детерминированных условиях, что совпадают.

Способ сокрытия как самостоятельное явление реализуется тогда, когда преступление совершено, во многих случаях зарегистрирован и по нему ведется расследование.

Способ сокрытия взятки определяется двумя группами факторов: с одной стороны, субъективными интересами и возможностями взяткодателя или взяткополучателя, с другой – объективной обстановкой, что способствует или препятствует им. Вместе с тем способы сокрытия зависят от сферы деятельности лиц и отрасли народного хозяйства, где имеют место факты взяточничества.

В структуре способа совершения преступления отражаются его формирующие факторы, представляющие собой источники личностной и вещественной информации. В учении о способах совершения преступления их принято подразделять на объективные и субъективные по их природе.

К факторам объективного характера относятся обстановка, условия внешней среды, свойства предмета преступного посягательства, наличие или отсутствие связи между преступником и названными элементами. Возможны несколько вариантов отношения преступника к условиям внешней среды, влияющим на содержание совершаемых действий:

1) субъект правильно и полно воспринимает и оценивает объективную обстановку и строит свои действия согласно поставленной целью, учитывая все факторы, составляющие ее содержание;

2) субъект правильно и полно воспринимает и оценивает объективную обстановку, использует факторы, способствующие достижению цели, но вследствие излишней самоуверенности или по другим причинам пренебрегает отдельными ее неблагоприятными факторами, не учитывает их в своих действиях;

3) субъект вследствие невнимательности, небрежности, недостаточности знаний, недостаточного развития органов чувств и т.д. неправильно или не полностью осознает объективную обстановку, искаженно ее воспринимает или ошибается в оценке ее факторов;

4) субъект может действовать, сознательно пренебрегая фактами объективной обстановки, не прилагая усилий для использования в выбранном способе действия благоприятных факторов, не предпринимая меры к тому, чтобы приспособиться к неблагоприятным условиям или преодолеть их.

К субъективным факторам, влияющих на формирование способа совершения преступления, относятся: психологические свойства личности, проявляющиеся в виде мотива, цели, знаний, умений, привычек; характерологический образ, состоящий из черт характера и психической направленности личности, а также соматические свойства – пол, возраст, рост и т.п.

В своей совокупности субъективные факторы влияют на способ совершения преступления. Так, мотив и цель преступления, знания и умения должностного лица – таможенника – определяют выбор средств и приемов реализации замысла, определяют характер основных действий и связывают их в более или менее сложный комплекс.

Важное значение в характеристике преступлений имеет также и предмет посягательства. Он может быть разнообразным по назначениям, а также отличаться характерными признаками. В этом плане предмет посягательства дает определенное представление о личности преступника, его отношении к управлению. Кроме того, предмет посягательства может указывать на знание преступником специфики работы, особенностей учета, отчетности и оформления документации. Сведения о предмете посягательства позволяют отследить преступные связи, возможной субординации и распределение ролей в преступной группе, а также ориентируют оперативного работника на возможный круг свидетелей, обладающих информацией, необходимой для быстрого и эффективного раскрытия преступлений.

Трудности на практике, различные взгляды в юридической литературе по поводу характеристики предмета неправомерной выгоды приводят к расплывчатости и размытости этого понятия. Неправомерная выгода, как известно, может выражаться в форме денег, ценных бу-

маг, иного имущества, выгод имущественного и неимущественного характера и т.д.

Постановление Пленума Верховного Суда Украины № 5 от 26.04.2002 [4] указывает на то, что получение взятки является корыстным преступлением, его предметом могут быть имущество (деньги, ценности и другие вещи), право на него (документы, которые дают право получить имущество, пользоваться им или требовать выполнения обязательств и т.п.), любые действия имущественного характера (передача имущественных выгод, отказ от них, отказ от прав на имущество, бесплатное предоставление услуг, санаторных или туристических путевок, проведения строительных или ремонтных работ и т.д.).

Поскольку от размера неправомерной выгоды зависит квалификация преступления, ее предмет должен получить денежную оценку в национальной валюте Украины. Это необходимо и в случаях, когда как неправомерную выгоду было передано имущество, которое по тем или иным причинам не покупалось (похищенное, подарено, найдено и т.п.).

При определении стоимости предмета взятки следует исходить из минимальных цен, по которым в данной местности в момент совершения преступления можно было свободно приобрести вещь или получить услуги такого же рода и качества [4].

Понятие денег и ценных бумаг, как правило, не вызывает вопросов. Принципиально важно, чтобы к моменту совершения преступления не были изъяты из гражданского оборота. В противном случае деньги и ценные бумаги не могут быть предметом взятничества, кроме ситуаций, когда они сами по себе имеют значительную материальную ценность (монеты, сделанные из драгоценных металлов; банкноты, которые являются редкими в историческом плане и подлежат материальной оценке). Однако в этих случаях данные предметы уже не признаются деньгами или ценными бумагами и должны быть отнесены к другому имуществу как предмета взятничества [10, с. 105].

Получение неправомерной выгоды совсем необязательно связано с непосредственным, личным, «живым» его получением должностным лицом, хотя последнее, разумеется, сильно облегчает и без того непростую процедуру доказательства фактов получения неправомерной выгоды должностными лицами таможенных органов. Получение неправомерной выгоды должностными лицами таможенных органов может выражаться, в моменте зачисления денег на банковский счет, при условии согласия таможенника принять деньги, подтвержденными действиями, свидетельствующими об этом согласии. В анализируемой ситуации к таким действиям можно отнести, например, передачу должностным лицом взяткодателю или посреднику номера своего банковского счета. В том случае, если на имя таможенника открывается новый банковский счет с перечислением на

него определенной денежной суммы, момент окончания преступления будет связан с принятием таможенником документов по этому поводу.

Предмет взятки в основном передают наедине, без свидетелей. И взяткодатель, и взяточник, и посредник, когда таковой имеется, одинаково заинтересованы в сохранении тайны преступления [11, с. 829]. Довольно часто предмет неправомерной выгоды передается не непосредственно должностному лицу, а другим доверенным должностным людям.

При расследовании уголовных производств о получении неправомерной выгоды иногда встречаются серьезные трудности в доказательстве того, что принятые родственником или знакомым должностного лица деньги или ценности на самом деле были предметом неправомерной выгоды. Опосредованное получение предмета неправомерной выгоды должностным лицом часто используется ею или защитником как основание для опровержения обвинения в получении неправомерной выгоды.

Н.П. Кучерявый, исходя из законодательного описания упомянутых признаков, еще в 60-е годы писал, что под предметом взятки в уголовном праве понимается все, чем подкупается должностное лицо, или дается ему в награду за совершение или несовершение в интересах дающего какого-либо действия по службе [12].

Исходя из этого, отдельные авторы и предлагали уточнить законодательное описание предмета получения неправомерной выгоды с указанием на его материальный характер. Такое предложение, в частности, еще более двадцати лет назад высказывал О.Я. Светлов, по мнению которого в диспозиции статьи об ответственности за получение взятки следует указать, что получение взятки – это получение должностным лицом лично или через посредника в любом виде денег, материальных ценностей или прав имущественного характера [13]. В начале 90-х годов к такому выводу пришел А.А. Дудоров, который поддержал и дополнительно аргументировал позицию тех криминалистов, которые считают, что как предмет взятки не может выступать личная выгода, лишена имущественного содержания. «В условиях формирования рыночной экономики, во время, когда любая услуга (предоставление консультации, интимная связь, знакомство с квартирным маклером т.д.) в принципе может рассматриваться как подлежащая оплате и имеет определенный денежный эквивалент, – писал этот автор, – существует насущная необходимость в том, чтобы законодатель четко зафиксировал имущественный характер предмета взятки непосредственно в тексте УК (имущество, право на имущество или любая выгода имущественного характера)» [14].

Выводы. Исходя из изложенного, понимание правовой природы получения неправомерной выгоды требует решения целого ряда квалификационных вопросов. Так, предмет получения неправомерной выгоды («предмет взяточничества») требует законодательного определения, поскольку проблема предмета вызывает опреде-

ленные трудности на практике и дискуссии в юридической литературе в связи с нечетким формулированием и чрезвычайно расплывчатой характеристикой этого предмета, содержащегося в ст. 368 УК Украины 2001г.: «Получение должностным лицом «любого действия»... Поэтому необходимо подчеркнуть материальный, но не обязательно вещный характер предмета неправомерной выгоды, приобретение которого приносит должностному лицу определенную имущественную выгоду.

Требует пересмотра и изменений с последующим законодательным закреплением существующий подход к определению размеров неправомерной выгоды. Поскольку ввиду того, что единицы измерения, положенные в основу их определения, устанавливаются без учета потребности уголовного закона. Определение крупного и особо крупного размеров неправомерной выгоды должно осуществляться на основании специального законодательно установленной единицы измерения.

На нынешнем этапе развития общества и государства изменилась качественная характеристика получения неправомерной выгоды. Выросли суммы неправомерной выгоды в таможенных органах по сравнению с теми, которые передавались в предыдущие годы, несколько изменился предмет неправомерной выгоды.

Так, в современных условиях способы получения неправомерной выгоды в таможенных органах часто проявляются в таких формах, как предоставление различных услуг, в частности открытие счетов и получение кредитов в банковских учреждениях, приобретение недвижимости в Украине или за ее пределами, предоставление различных льгот коммерческим организациям, содействие в создании фиктивных предприятий и укрытия доходов, незаконное освобождение от административной, уголовной или иной ответственности, организация зарубежных поездок, назначения на должность, повышение по службе, разработка и внедрение законопроектов, которые несут выгоду для заинтересованных структур, фальсификация материалов документальной ревизии или аудиторской проверки; содействие приобретению товаров через фирменные магазины предприятий-производителей по ценам, установленным для работников этих предприятий; содействие в проведении предвыборной кампании; содействие в получении государственных заказов, подрядов, выигрыша тендера и т. п.

Распространение получает предоставление льгот за использование земли, выделение лучших земельных участков, производственных фондов при выходе из сельскохозяйственных предприятий, завышение доли в неделимой части предприятия и разделе или ликвидации.

Таким образом, мы видим, что наличие одних элементов криминалистической характеристики влечет связь с другими, что позволяет наиболее полно охарактеризовать преступное деяние, в чем и заключается практическое значение криминалистической характеристики по расследованию отдельных видов преступлений.

Список использованной литературы

1. Сервецкий И.В. Удовик М.С. Проблемы толкование понятия взятки в уголовном законодательстве // Научный вестник НАВДУ. – 2003. – Вып. 3. – С. 74–79.

2. Шепітько В.Ю. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2010. – 496 с.

3. Уголовный кодекс Украины от 05.04.2001 года №2341-III // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page11>.

4. О судебной практике по делам о взяточничестве: Постановление Пленума Верховного Суда Украины от 26 апреля 2002 г. № 5. – [Электронный ресурс]. – <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/28494BBFCEEED94EC2256C960045C75F?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=28494BBFCEEED94EC2256C960045C75F&Count=500&>.

5. Кудрявцев В.Н. Способ совершения преступления и его уголовно-правовое значение / В.Н. Кудрявцев // Советское государство и право. – 1957. – № 8 – С. 60–69.

6. Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления / Трайнин А.Н. – М. : Госюриздат, 1957. – 363 с.

7. Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в следственной и судебной практике / Тарарухин С.А. – К. : Юринком, 1995. – 208 с.

8. Уголовный процессуальный кодекс Украины. Закон Украины «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины в связи с принятием Уголовного процессуального кодекса Украины» с изменениями и дополнениями по состоянию на 14 сентября 2012: (соответствует офиц. текста). – К. : Алерта 2012. – 336 с.

9. Мышков Я.Е. Организация расследования взяточничества // Луганская акад. внутр. дел МВД : Наук. теорет. журн. – 2003. – Вып. 3. – С. 116–124.

10. Михайлов А.И., Юрин Г.С. Обыск. – М., 1971. – 92 с.

11. Когутич І.І. Криміналістика: Курс лекцій. – К. : Атіка, 2009. – 888 с.

12. Кучерявый Н.П. Ответственность за взяточничество по советскому уголовному праву. – Москва : Госюриздат, 1957. – С. 64.

13. Светлов А.Я. Ответственность за должностные преступления. – Киев : Наукова думка, 1978. – С. 241.

14. Дудоров А.А. Проблемные вопросы уголовной ответственности за получение взятки : Автореф. дис. к.ю.н. – Киев, 1994. – С. 11.

УДК 343.93 (277.75)

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННИМ ПОСЯГАННЯМ НА ПОМІШКАННЯ ГРОМАДЯН

Михайло ПЕСТРЕЦОВ,

ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ

SUMMARY

Article is devoted to features of information-analytical support of the criminal investigation departments to combat criminal infringement on citizens' apartments as important components in the effective implementation of the process of combating crime in general. The example application of information retrieval systems focused on the needs of the professional staff of the lower tiers that are developed in different regions of Ukraine, the author defines the negative factors influencing the effectiveness of the criminal investigation departments through information and analytical resources available to the police as important components in the effective implementation of the process of combating crime in general, and combating crimes involving threats to public accommodation including offering solutions.

Key words: information and analytical support, information retrieval systems, combating crime, negative factors.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена висвітленню особливостей інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку у протидії злочинним посяганням на помешкання громадян як важливіших складових в ефективній реалізації процесу протидії злочинності в цілому. На прикладі впровадження інформаційно-пошукових систем, орієнтованих на професійні потреби співробітників низової ланки, які розроблені у різних регіонах України, автор визначає негативні фактори, що впливають на ефективність діяльності підрозділів карного розшуку за допомогою інформаційно-аналітичних ресурсів, що є в розпорядженні ОВС, як найважливіших складових в ефективній реалізації процесу протидії злочинності в цілому, а також протидії злочинним посяганням на помешкання громадян зокрема, пропонує шляхи їх вирішення.

Ключові слова: інформаційно-аналітичне забезпечення, інформаційно-пошукові системи, протидія злочинності, негативні фактори.

Постановка проблеми. Переконаючись, що важливою умовою успішного виявлення та попередження злочинів, в тому числі і пов'язаних з злочинними посяганнями на помешкання громадян, є інформаційно-аналітичне забезпечення цього напрямку оперативно-розшукової діяльності. Але суттєве відставання державно-правового контролю над злочинністю, яке ми спостерігаємо, потребує активного курсу на створення надійного науково-практичного підґрунтя в правоохоронній сфері, що передбачає вдосконалення форм і методів оперативно-розшукової діяльності. Зазначене і визначило актуальність теми нашого дослідження. ОВС потребують розробки сучасного комплексу інформаційно-аналітичних інструментів, які нададуть можливість адекватно реагувати на виклики зовнішнього та внутрішнього середовища. Провідним у цьому напрямку є застосування сучасних інформаційно-аналітичних технологій, завдяки яким вивчаються тенденції розвитку подій та явищ, що відбуваються в процесі службової діяльності, а також виробляються відповідні управлінські рішення [1].

Окремі питання інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку роз-

глядалися в роботах фахівців у галузях оперативно-розшукової діяльності, криміналістики та кримінального процесу. Так, значний внесок у дослідження їх окремих аспектів зробили вчені: К.В. Антонов, Г.М. Бірюков, С.В. Богданов, В.А. Буржинський, М.Г. Вербенський, О.А. Гапон, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, В.Ю. Журавльов, В.П. Захаров, М.Ю. Літвінов, М.Д. Мартинов, Д.Й. Никифорчук, В.Л. Ортинський, М.М. Перепелиця, Е.В. Рижков, Б.Г. Розовський, В.О. Сілюков, О.В. Соколовський, І.Р. Шинкаренко та інші.

Метою статті є висвітлення особливостей інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку у протидії злочинним посяганням на помешкання громадян як найважливіших складових в ефективній реалізації процесу протидії злочинності в цілому.

Виклад основного матеріалу. Інформаційно-аналітична діяльність оперативних підрозділів, як вважається в науковій літературі, є дослідницька, пізнавальна функція організаційно-управлінської діяльності ОВС, що забезпечує її науково обґрунтовану організацію на основі комплексного аналізу та оцінки інформації з метою вироблення оптималь-

них управлінських рішень. Вона дозволяє виявляти, усвідомлювати і оцінювати прогалини, що виникають у практиці боротьби зі злочинністю і приймати по них обґрунтовані рішення [2, с. 112].

Відомо, що процесуальна сторона інформаційно-аналітичної роботи складається з ряду змістовно-часових етапів:

- збір, систематизація й обробка необхідної інформації; її глибокий аналіз, що включає формування оцінних висновків; прогнозування можливого розвитку подій;
- вироблення пропозицій і рекомендацій, підготовка і представлення суб'єктам управління інформаційно-аналітичних документів, проектів управлінських рішень;
- підведення підсумків аналізу, формулювання висновків і пропозицій для прийняття управлінських рішень. [3, с. 467-468].

Інформаційно-аналітичне забезпечення має на меті створити картину діючих угруповань, виявити характер їх діяльності, а також установити джерела надходження в злочинні структури матеріальних засобів і коштів. Аналіз надає можливість виявлення і вивчення стійких тенденцій діяльності підрозділу і факторів, що впливають на них, з метою одержання прогнозів про можливі зміни цих тенденцій і вироблення заходів з удосконалення його роботи.

Особливістю інформаційно-аналітичної роботи підрозділів карного розшуку у протидії злочинним посяганням на помешкання громадян є її здійснення за такими напрямками:

1. Одержання за допомогою оперативно-розшукових засобів і методів стратегічно важливої інформації та проведення її аналізу. До такої інформації належать конфіденційні відомості і статистичні дані про поширення і види злочинних посягань на помешкання громадян, у тому числі по окремих регіонах, можливі способи здійснення злочинів, та про обставини, що сприяють цим явищам та ін.
2. Одержання розвідувальної інформації про злочинні формування міжрегіонального, міждержавного (транснаціонального) характеру.
3. Одержання контррозвідувальної інформації з метою забезпечення власної безпеки.
4. Захист інформації від несанкціонованого її розповсюдження та використання.

Грунтуючись на результатах такого аналізу підрозділи карного розшуку ОВС мають планувати свою роботу, маючи на меті досягнення бажаного її рівня – попередження злочинних посягань на помешкання громадян, збільшення кількості виявлення та знешкодження осіб, що їх вчинюють. Недоліки в плануванні найчастіше пояснюються тим, що плани не спираються на серйозні попередні дослідження, складаються без урахування місцевої специфіки й аналізу оперативної інформації,

а приймаються як відображення волевиявлення зверху – з боку вищих інстанцій (МВС України, ГУБОЗ МВС України, ГУМВС, УМВС, УМВСТ), як реакція на директиви «зверху». У них переважають короткострокові і поверхневі аналізи боротьби зі злочинними посяганнями на помешкання громадян, хоча повні і точні оцінки минулої діяльності – обов'язковий елемент науково обґрунтованого планування, що передбачає збір, систематизацію й аналіз інформації про діяльність органів внутрішніх справ щодо стану та результатів боротьби зі злочинністю. Аналіз зводить до мінімуму вирішення проблем на основі «інтуїції» і «здорового глузду».

Ми приєднуємось до думок науковців, які слушно вважають, що вищий тип управління – це управління на основі прогнозування, яке потрібно для того, щоб мати можливість на науковому рівні розробляти перспективні проблеми, а аналізи і прогнози – це наукове передбачення напрямків розвитку системи, хоча й імовірного характеру, оскільки при їх здійсненні використовується інформація і про майбутні явища, тобто про ті, котрих поки ще немає. Але чим більш точно і повно проаналізована інформація, чим більш правильна методика застосовується при цьому, тим більша ймовірність підтвердження прогнозу в майбутньому. Такий прогноз ґрунтується на даних аналізу оперативної обстановки в минулому і нинішнього її стану з урахуванням закономірностей її розвитку [4, с. 469].

З результатами аналізу і оцінки оперативної обстановки тісно пов'язані питання за визначенням конкретного змісту інших елементів тактики ОРД, а саме планування власне оперативно-тактичних заходів, вибору відповідних тактичних прийомів і способів, а також організаційного, технічного і інформаційного забезпечення їх реалізації.

Рішенню вказаних проблем допомагає порівняльна оцінка фактичних даних, які отримані за наслідками аналізу оперативної обстановки. Зокрема, дані про наявність, розстановку, практичне використання негласного апарату, осіб, які поставлені на оперативний облік, порівняно з даними про злочини і осіб, які їх здійснюють, якість розкритих або попереджених злочинів, пов'язаних зі злочинними посяганнями на помешкання громадян, а також про способи і методи, за допомогою яких досягнуті ці результати, дозволяють виявити недоліки в роботі, які одночасно вказують і на шлях їх усунення.

Вивчення практичного досвіду стану ОРД у ряді ОВС показало, що сьогодні саме недоліки оперативно-інформаційного забезпечення і якісного планування діяльності підрозділів карного розшуку у протидії злочинним посяганням на помешкання громадян в першу чергу обумовлюють слабку її ефективність. Ці недоліки складаються через відсутність в підрозділах карного розшуку міськрайлінорганів внутрішніх справ практи-

ки накопичення оперативної інформації конкретного змісту (перш за все, такої, що поступає від негласних працівників) відносно:

1) осіб, які підозрюються в підготовці або скоєнні злочинів; кримінальних і інших зв'язків злочинців або осіб, які зникли безвісти або знаходяться в розшуку;

2) прямих співучасників, посібників, тих, хто займається переховуванням, збувають, які проходять у групових кримінальних справах, але з різних причин не були притягнуті до суду;

3) осіб, щодо яких є відомості про наявність у них зброї;

4) «заїзних» злочинних елементів або місць їх знаходження;

5) учасників злочинних груп, які звільнилися з місць покарання і повернулися додому.

Даним переліком охоплені саме ті оперативні контингенти, які визначають головний зміст об'єктів оперативно-розшукового втручання в сучасних умовах протидії злочинним посяганням на помешкання громадян.

Як показали результати нашого дослідження, причинами вказаних недоліків є:

а) надмірна зарегламентованість порядку проходження через різні контролюючі рівні інформації, яка отримана від негласного апарату, що підштовхує певну частину оперативних працівників приховувати її на певний час з метою діставання можливості самостійної поступової поглибленої перевірки останньої;

б) недобросовісність окремих оперативних працівників, які не фіксують отриману оперативну інформацію через небажання опрацювати її;

в) безконтрольність стану оперативно-розшукової роботи підлеглих з боку відповідних керівників і т. п.

Очевидно, що приведені вище може послужити основою запланованого формування (реформування) негласного апарату, зокрема з метою поліпшення пошуку і отримання оперативної інформації в тому або іншому соціальному середовищі. Те ж саме стосується і питання по формуванню системи накопичення оперативної інформації, необхідної для оперативно-тактичних рішень [5, с. 176-177].

Слід також відзначити, що ефективність інформаційно-аналітичного забезпечення і адекватного планування оперативно-розшукових заходів щодо виявлення та попередження злочинних посягань на помешкання громадян багато в чому залежить від уміння працівників підрозділів карного розшуку застосовувати сучасні інформаційні комп'ютерні технології.

Розглядаючи питання щодо підвищення ефективності використання оперативно-розшукової інформації слід передбачити формування електронного досьє в електронній системі обробки оперативно-розшукової інформації.

Результатом активного впровадження комп'ютерних технологій в практичну діяльність ОВС є стрімке зро-

стання об'ємів баз даних. Вказаний факт жодною мірою не ставить під сумнів твердження про те, що інформації не буває занадто багато. Разом з тим, на практиці все частіше об'єм початкових даних, відповідних конкретному запиту, складає мегабайти (багато десятків сторінок тексту) і величезну кількість взаємозв'язаних об'єктів обліку (осіб, подій, адрес і т. д.). Іншими словами, виникає проблема: яким чином взяти зі сховищ даних максимальну кількість дійсно необхідної інформації, в якій формі її представляти. Ускладнює ситуацію чинник суб'єктивного сприйняття, оскільки замовник (споживач) інформації і оператор комп'ютерної системи – не одна і та ж особа [4, с. 178-179].

Слід наголосити, що правильно і своєчасно організоване інформаційно-аналітичне забезпечення і планування ОРЗ з виявлення та попередження злочинних посягань на помешкання громадян дозволить підвищити ефективність роботи підрозділів карного розшуку ОВС у цьому напрямку оперативно-розшукової діяльності.

Тому актуальним, на наш погляд, є питання створення єдиної централізованої інформаційної системи з накопичення, обробки та видачі інформації щодо осіб, які вчинюють злочинні посягання на помешкання громадян, або причетних до цього, з метою підвищення ефективності оперативно-профілактичних заходів та своєчасного вжиття заходів щодо припинення злочинів даного виду.

Наступним етапом впровадження в практику комп'ютерних методів прогнозування, на наш погляд, була б доцільна розробка комплексу програм для персонального комп'ютера, які б видавали відповідні рекомендації для планування оперативно-розшукових заходів з максимально ефективним використанням оперативної інформації та експертних оцінок. Особливе значення в даному процесі, як нам вважається, набуває аналіз характерних ознак вчинення злочинних посягань на помешкання громадян і їх серії [6, с. 52].

Для повноцінного дослідження особливостей інформаційно-аналітичного забезпечення та планування ОРЗ з виявлення та попередження злочинних посягань на помешкання громадян підрозділами карного розшуку, перш за все, доцільним буде з'ясування змісту та засобів інформаційного забезпечення діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів. Вважаємо, що зміст інформаційного забезпечення та виходячи з нього планування ОРЗ з виявлення та попередження злочинних посягань на помешкання громадян може відноситись до всього процесу управління, до певних його функцій або стадій управлінського циклу, до діяльності окремих структурних підрозділів (відділів, відділень та груп, що застосовують на практиці особистий пошук) або конкретних оперативних працівників.

Причиною низької якості інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку з

виявлення та попередження злочинних посягань на помешкання громадян є суттєвий прорахунок концепції розвитку цього напрямку організації роботи. Він полягає у невірному визначеному «векторі» такого забезпечення, що в цілому спрямоване на обслуговування (забезпечення) керівництва статистичними даними про боротьбу зі злочинністю. Безумовно, забезпечення керівництва МВС, яке впродовж багатьох років виступає з ініціативою створення всеохоплюючої і єдиної бази даних, довідковою та статистичною інформацією є необхідним для прийняття ефективних управлінських рішень, але це не єдине і не головне для оперативної-розшукової та службової діяльності низових оперативних підрозділів, завдання. Неврахованість «професійних інтересів» співробітників низової ланки, особливо тих, які стикаються з проблемами виявлення та попередження злочинних посягань на помешкання громадян, простежується і в розробленому в 2009 році Положенні про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України [7], де у розділі 7 передбачено доступ співробітників до інформації лише на регіональному рівні, що створює штучні перешкоди для отримання навіть довідкової інформації з інших регіонів. Виключно довідкова спрямованість формування масивів інформації значно звужує можливості для її майбутньої аналітичної обробки. Суттєвою перешкодою постає відсутність ініціативи до формування масивів інформації на рівні конкретного підрозділу ОВС. Об'єктивною причиною такої безініціативності є значне за обсягом додаткове навантаження на співробітників, що виконують щоденні задачі з розкриття злочинів. Оцінка процесу практичного використання комп'ютерних банків даних оперативного призначення, дозволяє стверджувати саме про суттєве зростання навантаження за рахунок додаткової роботи з формування зазначеного банку даних. Ефективність впровадження інформаційно-пошукових систем, орієнтованих на професійні потреби співробітників низової ланки, які розроблені у різних регіонах України, підтверджують приклади регіональних ІПС – інформаційні підсистеми «АРМОР», «СОВА», «АРГУС» (Луганська область) [8]; автоматизована інформаційна аналітична система об'єднаних баз даних «Немезіда» (Львівська область). Зокрема, остання об'єднує розрізнені галузеві та відомчі інформаційно-пошукові системи та банки даних у єдине ціле, забезпечує видачу об'єднаної інформації щодо об'єкта, який перевіряється. Порівняно з іншими ІПС «Немезіда» вирізняється такими особливостями:

- за ствердженням розробників, інформаційна система особливо буде потрібна для правоохоронних органів внутрішніх справ районної ланки та окремих служб обласних управлінь;

- поряд із можливістю введення інформації безпосередньо оператором система дозволяє автоматично завантажувати дані з інших банків даних та здійснювати операції з масивами інформації. Саме ці можливості

дозволяють вирішити нагальні практичні завдання при виявленні і попередженні злочинних посягань на помешкання громадян, які полягають в необхідності обробки великої кількості структурованої та неструктурованої інформації (масивів даних).

Таким чином, детально дослідивши інформаційно-аналітичне забезпечення оперативної-розшукової діяльності з виявлення та попередження злочинних посягань на помешкання громадян, що дозволяє нам зробити висновок, що практика використання комп'ютеризованих обліків, організації оперативного обслуговування за вищезазначеним напрямом діяльності підрозділів карного розшуку переконливо свідчить про їх суттєву роль в системі інформаційного забезпечення ОВС як ланки, яка зумовлює ефективність роботи правоохоронних органів в цілому.

На прикладі впровадження інформаційно-пошукових систем, орієнтованих на професійні потреби співробітників низової ланки, які розроблені у різних регіонах України, доводиться стверджувати, що вони мають більшу ефективність і потенціал підвищення аналітичної роботи, ніж загальнодержавна ІПС.

Ми цілком погоджуємось з думкою Е.В. Рижкова і М.Ю. Літвінова, які переконані, що подальший розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку, зокрема з виявлення та попередження злочинних посягань на помешкання громадян, можливий шляхом створення потужних регіональних аналітичних центрів, які повинні формувати інформаційні масиви на основі уніфікованих первинних документів обліку результатів оперативного обслуговування, а також розкриття злочинів на території регіону, що значно зменшить навантаження на базові оперативні підрозділи. Спеціалізація ІПС на загальнодержавному рівні повинна обмежуватись статистично-аналітичними функціями та адмініструванням режиму доступу до регіональних банків даних [9, с. 14-15].

Висновки. Варто підкреслити, що означені у статті проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підрозділів карного розшуку з виявлення та попередження злочинних посягань на помешкання громадян необхідно враховувати під час визначення негативних факторів, що впливають на ефективність їх діяльності, а саме: відсутність науково-обґрунтованих основ інформаційного забезпечення оперативних підрозділів та алгоритмів дій оперуповноважених під час розкриття злочинів; недостатнє виконання конкретних аналітичних, пізнавальних функцій; низький рівень організації взаємодії з обміну інформацією через зовнішні запам'ятовуючі прилади та передання на відстань; трудомісткість підготовки, накопичення, обробки і видачі вхідних даних; відсутність простих, зручних засобів і форм взаємодії працівників оперативних підрозділів; низький рівень орієнтації на практичне використання сучасних методик, особливо нетрадиційних.

Список використаної літератури

1. Мартинов М.Д. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності оперативно-розшукової діяльності територіальних органів внутрішніх справ України / М.Д. Мартинов // «Право і безпека» – Науковий журнал. – 2010. – № 2 (34) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/pib/2010_2/PB-2/PB-2_23.pdf.
2. Силоков В.О. Організація і тактика розкриття розбійних серійних нападів : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Силоков Володимир Олексійович. – Луганськ, 2003. – 186 с.
3. Римаренко Ю.И. Оперативно-розыскная деятельность. Термины и определения / Ю.И. Римаренко – К. : РИО МВД УССР. – 1988. – 245 с.
4. Соколовський О.В. Організаційно-правові засади тактики та інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності ОВС України в протидії злочинам, пов'язаним з тероризмом / О.В. Соколовський // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 467–476 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10covpzt.pdf>.
5. Михайличенко Д.А. Оперативно-тактичне забезпечення попередження злочинів підрозділами карного розшуку : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Михайличенко Дмитро Анатольович. – Луганськ, 2007. – 215 с.
6. Силоков В.А. Значение анализа характерных признаков совершения преступлений при раскрытии разбойных нападений и их серии // Вісник ЛАВС МВС імені 10-річчя незалежності України. Спеціальний випуск № 1. – 2002. – С. 65–69 (інв.768 т.).
7. Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України : наказ МВС від 12.10.2009 № 436 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1256-09>. – Назва з титул. екрану.
8. Інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності : монографія / В.А. Буржинський, М.Г. Вербенський, В.С. Гуславський, В.М. Євдокімов, В.М. Ермоленко, Ю.О. Задорожній, КХВ. Луценко, Б.Г. Розовський. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. – 110 с.
9. Рижков Е.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення розкриття серійних злочинів як складова оцінки та аналізу оперативної обстановки / Е.В. Рижков, М.Ю. Літвінов // Оперативна обстановка, її аналіз та оцінка у сфері діяльності підрозділів карного розшуку ОВС України: Спеціальний випуск Вісника ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. – 2011. – № 2, у двох частинах, частина 2. – С. 12–26.

УДК 343.232

ВИДІЛЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗЛОЧИНІВ НЕВЕЛИКОЇ ТЯЖКОСТІ В ДОКТРИНІ І КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА ТА УКРАЇНИ

Олександра СКОК,
аспірант

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

SUMMARY

The article investigates crime categories of small gravity among other categories of crimes that were historically differentiated in the doctrine of criminal law and criminal legislation of Ukraine and the Republic of Moldova. Attention paid to the comparative characteristic of the norms of the General part of the modern Criminal codes, the specified countries, concerning the classification of crimes. On this base, the analysis of the approaches of the legislator was made, regarding the correctness of crimes to the corresponding category. Also, we analyzed a number of verdicts of courts of the first instance court of Ukraine, regarding the correct application of the conceptual apparatus, given ideas of the principle of making criminal sentences more humane punishment on criminal cases against persons who committed a minor offense. Some problems associated with the practice of appointment by the courts of punishment on this category of crimes were identified.

Key words: classification of crimes, the severity of the crimes of minor offences, the criminal offense, public danger, the penalty.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено виділення категорії злочинів невеликої тяжкості серед інших категорій злочинів, які були історично диференційовані в доктрині кримінального права і кримінальному законодавстві України та Республіки Молдова. Приділено увагу порівняльно-правовій характеристиці норм Загальної частини сучасних Кримінальних кодексів, зазначених країн щодо класифікації злочинів. На основі цього проведено аналіз підходів законодавця стосовно правильності віднесення злочинів до відповідної категорії. Також проаналізовано низку вироків судів першої інстанції України щодо правильності застосування понятійного апарату, враховуючи ідеї принципу гуманізації кримінальної відповідальності при призначенні покарань по кримінальним справам, порушеним відносно осіб, які скоїли злочини невеликої тяжкості. Визначені проблеми пов'язані із практикою призначення судами покарання по зазначеній категорії злочинів.

Ключові слова: класифікація злочинів, ступінь тяжкості злочинів, злочини невеликої тяжкості, кримінальний проступок, суспільна небезпека, штраф.

Постановка проблеми. Прийняття і становлення кримінального законодавства України та Республіки Молдова проходило під впливом різних, особливих, для кожної із країн історичних, соціальних, економічних та політичних процесів. Сучасні кримінальні кодекси цих країн побудовані на основі Кримінального кодексу 1960 року та Модельного кримінального кодексу 1996 року, прийнятого Міжпарламентською асамблеєю країн-учасниць Співдружності Незалежних Держав. Прийняття КК України відбулося у 2001 році, трохи згодом, вже у 2002 році новий КК було прийнято і в Республіці Молдова.

Під впливом принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності було проведено диференціацію кримінально-караних діянь в окремий інститут Загальної частини КК під назвою «Класифікація злочинів». Саме класифікація злочинів впливає на побудову санкцій норм Особливої частини КК, визначенні обставин, що виключають злочинність діяння, питаннях звільнення від кримінальної відповідальності, визначення видів по-

карань, призначення покарань, звільнення від покарання та його відбування, погашення судимості, особливостях кримінальної відповідальності неповнолітніх та ін.

Визначення місця злочинів невеликої тяжкості в системі законодавчої класифікації завжди викликало цікавість у наукового кола. У радянський період даною темою займалися такі відомі вчені, як Г.З. Анашкін, Л.В. Багрій-Шахматов, О.А.Герцензон, П.С. Дагель, І.І. Карпець, С.Г. Келіна, М.І. Ковальов, Н.Ф. Кузнецова, В.І. Курляндський, Ю.І. Ляпунов, В.Ф. Фефілова, О.Ф. Шишов, Д.О. Хан-Магомедов, М.І. Якубович та ін.

Найбільш повно і всебічно питання категоризації злочинів у своїх роботах розглядали М.І. Загородніков, П. С. Кардаєв, П. В. Коробов, Л.М. Кривоченко, В.П. Махоткин, А.В. Наумов, Є.А. Онгарбаєв.

В сучасній Україні у 2012 році вперше було проведено монографічне дослідження О.І. Соболь під назвою «Класифікація злочинів». Праця найбільш повно відображує теоретичні та прикладні проблеми законодавчої класифікації злочинів, передбачених КК України.

Незважаючи на певні положення, які досліджені та обґрунтовані названими та іншими авторами, і мають велике теоретичне і практичне значення, тема дослідження залишається досить актуальною.

Мета статті. Мета даного дослідження полягає у комплексному науково-правовому аналізі категорії злочинів невеликої тяжкості в доктрині кримінального права та кримінальному законодавстві України та Молдови, проведенні співвідношення злочинів невеликої тяжкості із іншими категоріями злочинів, з'ясуванні правових підходів до категоризації злочинів в кримінальному законодавстві зазначених країн, визначенні проблем, пов'язаних із призначенням покарання, які виникають під час вчинення особою злочину досліджуваної категорії.

Виклад основного матеріалу. Модельний кодекс був взірцем для створення кодифікованого кримінального законодавства в кожній країні-учасниці СНД. Науково обґрунтовані положення Модельного кодексу стосовно класифікації злочинів знайшли своє відображення в ст. 18 «Категорії злочинів». У зазначеній статті всі злочини поділяються на чотири види: злочини невеликої тяжкості; злочини середньої тяжкості; тяжкі злочини; особливо тяжкі злочини. Характерною рисою класифікаційного підходу є розподіл злочинів в залежності від характеру та ступеня суспільної небезпеки.

Модельний КК категорію злочинів невеликої тяжкості визначив у наступному вигляді: «Злочином невеликої тяжкості визнаються умисні та необережні діяння, за які максимальне покарання, передбачене цим Кодексом, не перевищує двох років позбавлення волі» [1, с. 95].

Що стосується запровадження положень Модельного кодексу у нові кодекси союзних республік, то необхідно констатувати, що українському КК характерна чотиричленна класифікація злочинів, запропонована Модельним кодексом. Відмінними ж є положення КК Республіки Молдова щодо класифікації злочинів, насамперед, в існуванні п'ятичленної класифікації злочинів. Для того, щоб знайти відповідь на перше запитання, яке виникає: «В чому ж полягає їх схожість і відмінність?», необхідно дослідити норми Загальної частини КК України та КК Республіки Молдова, які характеризують інститут класифікації злочинів в цих країнах.

Класифікація злочинів, проведена українським законодавцем, визначена у змісті ст. 12 КК України. Відповідно до якої існує чотири категорії злочинів, а саме: злочини невеликої тяжкості, злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини. Всі зазначені категорії злочинів ієрархічно розташовані в залежності від ступеня тяжкості скоєного діяння.

Так, згідно з ч. 2-5 ст. 12 КК України [2] злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання за винятком ос-

новного покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; злочином середньої тяжкості є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років; тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років; особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

У порівнянні змісту визначень злочину невеликої тяжкості в українському КК та Модельному КК треба відмітити, що в ч. 2 ст. 12 КК України законодавець викреслює форму вини (умисел чи необережність), за якої вчинено злочин. Щодо санкції у виді позбавлення волі не більше двох років, то вона залишилася і була доповнена ще одним основним покаранням, а саме, штрафом.

Зміст ст. 12 КК України (станом на 2014 р.) саме у такому вигляді діє зі змінами та доповненнями, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року [3]. Зміни класифікаційного критерію та назв категорій злочинів не відбулося, але законодавцем було запроваджено в якості основного покарання за злочин, в незалежності від ступеня тяжкості, – штраф. Так, призначення покарання судом у вигляді штрафу є обов'язковим. Його межі чітко визначені розмірами неоподаткованих мінімумів доходів громадян, за кожний вид злочину окремо. Окрім штрафу судом може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі або заміна його більш м'яким покаранням.

КК Республіки Молдова закріплює в ст. 16 поділ злочинів на: незначні злочини, злочини середньої тяжкості, тяжкі злочини, особливо тяжкі та надзвичайно тяжкі. Віднесення злочинів до відповідної категорії залежить від характеру та ступеня шкоди злочину.

Відповідно до ч. 2-6 ст. 16 КК Республіки Молдова [4] незначними злочинами визнаються діяння, за які кримінальний закон передбачає в якості максимального покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 2 років включно; злочинами середньої тяжкості визнаються діяння, за які кримінальний закон передбачає максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 5 років включно; тяжкими злочинами визнаються діяння, за які кримінальний закон передбачає максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 12 років включно; особливо тяжкими злочинами визнаються злочини, вчинені умисно, за які

кримінальний закон передбачає максимальне покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 12 років; надзвичайно тяжкими злочинами визнаються злочини, вчинені умисно, за які кримінальний закон передбачає покарання у вигляді довічного ув'язнення.

Можна зазначити, що у ч. 2 ст. 16 КК Республіки Молдова, як і в КК України, форма вини у визначенні не зазначається, а максимально граничний розмір санкції, повністю трансформовано із Модельного КК.

Якщо відволіктися від оригінальної термінології КК Республіки Молдова, то перед нами всі ті ж чотири категорії плюс ще одна – надзвичайно тяжких злочинів [5, с. 56].

На нашу думку, стовно і українського КК і КК Республіки Молдови, форму вини необхідно чітко визначати в нормі КК при класифікації злочинів. Для злочинів невеликої тяжкості доцільним є зазначення як умисної так і необережної форм вини. Для всіх інших (злочинів середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких злочинів), повинна визначатися тільки умисна форма вини.

Згідно зі ст. 17-20 КК Республіки Молдова злочин може бути вчинено умисно, з необережності, з обома формами вини та невинно. Хоча самого визначення вини в Кодексі не зазначено, але її зміст трактується в кожній нормі Кодексу окремо, відповідно до її форми. Таке розмаїття форм вини надає змогу побудови більш чітко визначеної класифікації злочинів в ст. 16 КК Республіки Молдова із правильним співставленням відповідної форми вини та ступеня тяжкості злочину.

Так, для незначних злочинів за КК Республіки Молдова характерними є такі форми вини, як умисел, необережність та невинність. Діяння визнається вчиненим невинно, якщо особа, що його вчинила, не усвідомлювала шкідливого характеру своїх дій або бездіяльності, не передбачала можливості настання їх шкідливих наслідків і за обставинами справи не повинна була або не могла їх передбачити. В КК України не існує такої форми вини, як невинність. Однак, ми вважаємо, що така форма вини повинна застосовуватися на практиці при призначенні покарання виключно для злочинів невеликої тяжкості або незначних злочинів.

Щодо критеріїв, на основі яких розподілені злочини в КК України та Республіки Молдова, то ними є формальний і матеріальний критерії. Формальний є вид і розмір покарання, який характерний для обох країн, тільки з деякими відмінностями. В Україні у якості основного покарання може бути застосовано одразу два види покарань – штраф та позбавлення волі. Гранично допустимі межі покарання, визначені строками позбавлення волі та розмірами неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. При цьому не має значення ні характер об'єкта кримінально-правової охорони, ні те, закінчений чи незакінчений злочин, ні форма і вид вини [6, с. 43]. По

відношенню до злочинів невеликої тяжкості ще можна було б погодитися із альтернативною типовою санкцією [7, с. 48], хоча це суперечить нормам логіки побудови класифікації взагалі.

Результати анкетування працівників ОВС на питання стосовно змін, внесених до КК, внесеними ЗУ «Про гуманізацію кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності», де додатковим формальним критерієм класифікації злочинів в залежності від ступеня їх тяжкості стало основне покарання у виді штрафу, показали, що 51% опитуваних негативно сприймає такі зміни в класифікації злочинів, вважає, що такі зміни істотно ускладнили процес правозастосування [5, с. 80].

Формальним критерієм за КК Республіки Молдова є вид покарання (позбавлення волі) і його максимального допустимі розміри. Матеріальний критерій полягає у тяжкості злочину як його внутрішньої соціальної сутності, небезпеці для охоронюваних кримінальним законом певних суспільних відносин [8, с. 560].

Ступінь суспільної небезпеки або ступінь суспільної шкоди (як зазначено в КК Республіки Молдова) злочинів невеликої тяжкості та незначних злочинів, виходячи хоча б із їх визначення, вбачається невеликим. Законодавцем, в Загальній частині КК України, прямо не зазначено за якими принципами визначається ступінь суспільної небезпеки злочинів, в нашому випадку злочинів невеликої тяжкості. Теоретично їх можна віднести до даної категорії за допомогою санкцій статей Особливої частини КК України.

Таке положення викликало деякі труднощі в аспекті призначення відповідного покарання, враховуючи ступінь тяжкості злочинів. З метою покращення діяльності судів з розгляду кримінальних справ Пленумом Верховного Суду України було винесено постанову «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року. Визначаючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, суди повинні виходити не тільки із зазначеної у ст. 12 КК класифікації злочинів, а й з особливостей конкретного злочину і обставин його вчинення, а саме: форми вини, мотиву і мети, способу, стадії вчинення, кількості епізодів злочинної діяльності, ролі кожного зі співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо [9, с. 337].

В доктрині кримінального права загальнознаним положенням є те, що суспільну небезпеку визначають два показники – характер і ступінь діяння. Характером є якісний показник суспільної небезпеки, який визначається об'єктом посягання, а ступінь – це кількісний показник небезпеки, який визначається об'єктивною стороною посягання [10, с. 21]. На нашу думку, при класифікації злочинів характер та ступінь суспільної небезпечності повинні разом виступати єдиним критерієм поділу злочинів [11 с. 272].

КК Республіки Молдова під час класифікації злочинів враховує обидва показники суспільної небезпеки. В свою чергу, правозастосовні органи Республіки Молдова були забезпечені нормативною базою для правильності визначення ступеня шкоди злочину при призначенні покарання. В КК Республіки Молдова ступінь шкоди злочину чітко визначений в нормі загальної частини КК. Він визначається згідно з ознаками, що характеризують елементи злочину: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона (ст. 15).

Суспільна небезпека являє собою кількісне вираження порівняльної небезпеки діянь одного і того ж виду (або аналогічної групи злочинів). Для визначення ступеня шкоди злочину використовують наступні критерії: значимість регульованих правом суспільних відносин, що стали об'єктом протиправного посягання, час і місце вчинення правопорушення, особу правопорушника, форму вини, мотив і мету, спосіб вчинення діяння, обстановку і стадії його вчинення, тяжкість злочинних наслідків. Ступінь шкоди злочину може бути абстрактним, вираженим законодавцем у межах санкції конкретної статті Особливої частини КК Республіки Молдова за вчинення злочину, і конкретним, встановленим судом при індивідуалізації покарання [12].

Досить часто в науковому та законодавчому колі підіймаються питання щодо криміналізації та декриміналізації злочинних діянь, засновуючись на міжнародних та європейських принципах кримінального права. Так, неодноразово виникали спроби щодо запровадження поряд із злочинами невеликої тяжкості категорії кримінального проступку. При цьому без необхідності викреслювати малозначні діяння, які під класифікацію злочинів не підпадають, але їх існування безпосередньо регулюється кримінальним законодавством. Малозначність виключає злочинність діяння, обумовлену відсутністю його суспільної небезпеки. Поняття малозначного або такого, що не становить великої суспільної небезпеки діяння, є характерним для доктрини кримінального права як України, так і Республіки Молдова. Ці категорії були ведені в Кримінальні кодекси союзних республік як умови звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів виховного характеру.

Починаючи з 2007 року було розпочато реформування системи кримінальної юстиції України. Концепція реформування кримінальної юстиції була ухвалена рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року і затверджена Указом Президента України 8 квітня 2008 року [13]. Провідною ідеєю Концепції було запровадження кримінальних проступків. Закріплення процедури розслідування кримінальних проступків у новому Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року [14] і проектах законів України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту

кримінальних проступків» № 10126 від 28 лютого 2012 р. [15] та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» № 10146 від 3 березня 2012 р. [16].

У сучасній Європі ідея поділу кримінально караних діянь на злочини та проступки реалізована в законодавстві Італії, Угорщини, Австрії, Німеччини, Іспанії [17, с. 104], Франції, Швейцарії та ін. На прикладі деяких європейських країн можна побачити, як законодавцем визначено розміри покарання за кримінальні проступки. У Франції за кримінальний проступок передбачене тюремне ув'язнення строком до 10 років, діяння ж, за яке передбачене покарання, не пов'язане з позбавленням волі, визначене як порушення. За КК Швейцарії проступком є злочинне діяння, що підлягає покаранню в'язницею як найбільш тяжке. КК Німеччини за проступки як протиправні діяння, зазначає покарання менше одного року позбавлення волі або штраф. В КК Італії за проступки визначено покарання у виді арешту або грошового стягнення у розмірі від 4 тисяч лір до 2 мільйонів лір.

Основною метою запровадження кримінального проступку в законодавство України, поряд зі злочинами невеликої тяжкості, є відсутність судимості в санкціях при визначенні меж покарання. Разом із тим саме відсутність судимості як кримінально-правового наслідку для кримінальних проступків у висновку Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України є недоліком цього проекту [18, с. 296].

Законодавче запровадження кримінального проступку в систему кримінально-караних діянь породжує дві точки зору. Прибічники першої вважають, що є необхідним змінити структуру класифікації злочинів, включити кримінальний проступок в перелік злочинних діянь КК. Інші пропонують оформити інститут кримінального проступку в окремому кодифікованому акті під назвою – Кодекс «Про кримінальні проступки».

Новий Кримінальний процесуальний кодекс України регламентує процедуру досудового розслідування кримінальних проступків (Глава 25. «Особливості досудового розслідування кримінальних проступків»), яких ще не існує. Такі нововведення суперечать нормам діючої Конституції (ст. 62), в якій немає згадки про кримінальний проступок, та КК України де поняття «злочин» охоплює всі кримінально карані діяння.

Плутанина, створена законодавцем щодо хаотичного, такого, що суперечить усім нормам логічного законотворення, що приводить до введення категорії кримінального проступку в кримінальне законодавство України, що призводить і до понятійних помилок. Це можна побачити під час аналізу вироків суду України. Наприклад, Житомирським районним судом Житомирської області 15 квітня 2014 р. було винесено вирок по обвинуваченню особи у вчиненні злочину, передбаче-

ного ч. 2 ст. 263 КК України, у тексті якого зазначено наступне: «Згідно із класифікацією злочинів (ст. 12 КК України) вчинений ОСОБА_1 кримінальний проступок є середньої тяжкості; ОСОБА_1 визнати винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 263 КК України. Призначити йому узгоджене покарання у виді 850 грн. штрафу» [19]; Лубенським міськрайонним судом Полтавської області 10 червня 2013 р. було винесено вирок по обвинуваченню особи у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 367 КК України: «Судом встановлено, що кримінальний проступок, вчинений ОСОБА_1 є злочином невеликої тяжкості, шкода завдана нею лише державним інтересам, потерпілий у кримінальному провадженні відсутній» [20]; Краснолуцький міський суд м. Красний Луч 31 січня 2013 року по справі щодо обвинувачення особи за ч. 1 ст. 309, ч. 1 ст. 311, зазначив: «Судом встановлено, що ОСОБА_1 обґрунтовано обвинувачується у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 309 КК України і ч. 1 ст. 311 КК України з яких кримінальний проступок за першим епізодом є злочином середньої тяжкості, за другим епізодом невеликої тяжкості» [21]. Так, все ж таки, українському законодавцю необхідно визначитися: злочин, правопорушення чи проступок?

Разом із злочинами невеликої тяжкості в тандемі діє інститут звільнення від кримінальної відповідальності. При порівнянні норм КК України та КК Республіки Молдова видно, що деякі підстави звільнення від кримінальної відповідальності є схожими за своєю суттю, але є і такі, певні особливості яких ми вбачаємо необхідним зазначити.

КК України підставами звільнення від кримінальної відповідальності визначає наступні: у зв'язку з дієвим каяттям; у зв'язку примирення винного з потерпілим; у зв'язку з передачею особи на поруки; у зв'язку зі зміною обстановки; у зв'язку із закінченням строків давності. Перші чотири підстави стосуються виключно злочинів невеликої або середньої тяжкості. Остання ж, розповсюджується на всі злочини, незалежно від ступеня тяжкості.

Наприклад, Жовтневим районним судом м. Луганська 11 квітня 2014 року було винесено ухвалу наступного змісту: «Розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду в м. Луганську клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності у кримінальному провадженні щодо вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 212-1 КК України, суд ухвалив звільнити ОСОБА_1 від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 212-1 КК України, у зв'язку зі сплатою податків та відшкодування шкоди, завданих несвоєчасною сплатою» [22] або 14 березня 2011 року Новоселицький районний суд Чернівецької області розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Новоселиця кримінальну справу: «... по обви-

нуваченню ОСОБА_1 в скоєні злочину передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України. Потерпілий просить звільнити від кримінальної відповідальності ОСОБА_1 та закрити кримінальну справу, оскільки він помирився з підсудним. Підсудний також просить звільнити його від кримінальної відповідальності у зв'язку з тим що вони помирилися з потерпілим. Кримінальну справу за обвинуваченням ОСОБА_1 за ч. 1 ст. 296 КК України закрити. Звільнити ОСОБА_1 від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим» [23].

За КК Республіки Молдова особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності у разі: неповноліття; притягнення до адміністративної відповідальності; добровільної відмови від скоєння злочину; діяльного каяття; зміни обстановки; умовного звільнення; закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. На злочини невеликої тяжкості поширюється звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх; притягнення до адміністративної відповідальності; у зв'язку зі зміною обстановки; умовного звільнення та закінчення строку давності притягнення до кримінальної відповідальності. Всі інші підстави стосуються всіх злочинів.

Цікавими є позиції законодавця щодо неповнолітніх злочинців. Для попередження скоєння нових злочинів не завжди є правильним притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності. При цьому суд повинен враховувати аспекти розвитку цієї категорії осіб, вік, соціально-побутові умови, поведінку до вчинення злочину і після та ін.

Також принцип гуманізації кримінальної відповідальності реалізується за допомогою звільнення від кримінальної відповідальності з притягненням до адміністративної відповідальності. У відповідності до положень ч. 2, 3 ст. 16 КК Республіки Молдова до таких належать усі злочини, за вчинення яких кримінальним законодавством передбачена максимальна міра кримінального покарання у вигляді позбавлення волі строком до п'яти років включно, тобто незначні злочини та злочини середньої тяжкості.

Умове звільнення від кримінальної відповідальності, дозволяє зменшити кількість кримінальних справ, що направляються до суду з обвинувальним висновком, і тим самим зосередити зусилля суду на розгляді кримінальних справ про злочини, які становлять підвищену небезпеку для суспільства; знизити рівень рецидивної злочинності шляхом скорочення кола осіб, засуджених судом і направлених в місця позбавлення волі для відбування покарання [24].

Л.М. Кривоченко зазначає, що не дивлячись на те, що звільнення від кримінальної відповідальності і покарання в будь-якому вигляді адресоване конкретному суб'єкту, визначається передусім небезпечністю особистості цього суб'єкта, досягненням або можливістю досягнення мети його виправлення і пере-

виховання, воно не може не залежати від тяжкості тих злочинів, від відповідальності чи покарання за які особа звільняється [25, с. 117-118]. Тобто, інститут звільнення від кримінальної відповідальності найбільш доцільно та людяно застосовувати до осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості або незначні злочини. Але при цьому повинні бути враховані не тільки кримінально-процесуальні аспекти, а і кримінологічна характеристика особи-злочинця.

Необхідно зазначити, що при призначенні покарань за вчинене діяння, повинні бути дотримані принципи кримінального судочинства: законності, гуманізму, демократизму, особистого характеру кримінальної відповідальності, індивідуалізації кримінальної відповідальності та кримінального покарання, справедливості.

Принцип справедливості ні прямо ні опосередковано в КК України та КК Республіки Молдова не зазначається. Кримінальний процесуальний кодекс України пронизано словосполученнями щодо справедливості судових рішень (ч. 1 п. 1, 2 ст. 410), справедливості судового розгляду (ч. 5 п. 1 ст. 474), справедливості судочинства (ч. 2 ст. 550). Зв'язок ступеня тяжкості злочину та справедливості покарання можна побачити у ст. 414: *«Невідповідним ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого визнається таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею (частиною статті) закону України про кримінальну відповідальність, але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим через м'якість або суворість»*.

На жаль, КК України, КК та Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова у своєму змісті прямо не зазначають застосування принципу справедливості під час здійснення правосуддя.

Висновки. Можна зробити висновок, що під час проведення законодавчої класифікації злочинів в Нових КК України та КК Республіки Молдова, законодавець взяв за основу класифікацію проведenu в Модельному КК, пристосувавши її до свого законодавства із урахуванням суспільно-політичних напрямів розвитку кожної країни. Розвиток гуманізації та індивідуалізації кримінальної відповідальності спостерігається в обох країнах. Виділення та законодавче закріплення злочинів невеликої тяжкості (КК України) та незначних злочинів (КК Республіки Молдова) серед інших категорій злочинів істотно впливає на дію всіх інших інститутів КК. Гранично допустимий розмір покарання у вигляді позбавлення волі строком до двох років за вчинення злочину невеликої тяжкості в Україні та Республіці Молдова співпадають. Існування ж в якості основного покарання за злочини невеликої тяжкості штрафу притаманне тільки українській класифікації. На нашу думку, такий підхід законодавця, навіть враховуючи стрімкі оберти процесів гуманізації кримінального законодавства, не є правильним. Підтримуючи наукову думку, по-

каранням за злочини невеликої тяжкості повинно бути позбавлення волі на строк не більше двох років або інше, більш м'яке покарання.

Під час аналізу практики українських судів стає очевидним, що існує ряд недоліків, які необхідно усунути, насамперед, у законодавстві.

Список використаної літератури

1. Онгарбаев Е.А. Теоретические проблемы классификации преступлений по уголовному праву Республики Казахстан / Е.А. Онгарбаев // Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 – М. : РГБ, 2003 г.
2. Кримінальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. із відповідними змінами та доповненнями станом на 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4025-17>.
4. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18 апреля 2002 года № 985-XV с изменениями и дополнениями по состоянию на 14 июня 2013 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30394923#sub_id=140000.
5. Соболь О.І. Класифікація злочинів / О.І. Соболь // Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – Д.: 2012 р.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. – Т. 1 / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.Ф. Фесенка. – 3-те вид., перероб. та доп. – К. : Алерта; КНТ ; Центр учбової літератури. – 2009. – 964 с.
7. Ігнатенко Ю. Призначення покарання за злочини невеликої тяжкості / Ю. Ігнатенко. – Вісник Прокуратури. 2003. – Випуск № 8 (26). – С. 50–52.
8. Соболь О.І. Значення законодавчої класифікації злочинів / О.І. Соболь. – Вісник Запорізького юридичного інституту. 2011. – Випуск № 4. – С. 560–568.
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24.10.2003 р. № 7 / Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (4-те вид., змін. і доп.). – К. : Видавничий дім «Скіф», 2009. – 536 с.
10. Прокументов Л.М. Общественная опасность как основание криминализации (декриминализации) деяния / Л.М. Прокументов. – Вестник Воронежского института МВД России. 2009. – Випуск № 4. – С. 18–24.
11. Соболь О.І. Питання класифікації злочинів в аспекті побудови кримінально-правових санкцій / О.І. Соболь. – Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2011. – Випуск № 2. – С. 268–283.
12. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Молдова (Общая часть) / Авт. кол-в В.И. Гуцуляк, В.Г. Бужор, И.А. Спыну. – Кишинёв. – 2010 год.
13. Указ Президента Украины «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та

правоохоронних органів» від 8 квітня 2008 № 311/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.

14. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною радою України від 13.04.2012, № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

15. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» № 10126 від 28 лютого 2012 р. (проект вноситься народними депутатами Стретовичем В.М., Головатим С.П., Притикою Д.М., Шишкіною Е.В.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1148.6152.0>.

16. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» № 10146 від 3 березня 2012 р. (проект вноситься народним депутатом Швецем В.Д.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF7TU00A.html.

17. Борисов В. Проблеми запровадження у законодавство України інституту кримінального проступку / В. Борисов. – Кримінальне право. 2012. – Випуск № 9. – С. 104–106.

18. Соболь О.І. Інститут кримінального проступку в світлі реформування кримінального законодавства / О.І. Соболь. –

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 19-20.09.2013. – С. 294–297.

19. Вирок Житомирського районного суду Житомирської області від 15 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38228892>.

20. Вирок Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 10 червня 2013 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31747795>.

21. Вирок Краснолуцького міського суду м. Красний Луч від 31 січня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29809518>.

22. Ухвала Жовтневого районного суду м. Луганська від 11 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38177833>.

23. Постанова Новоселицького районного суду Чернівецької області від 14 березня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14393802>.

24. Боршевский А.П. Условное освобождение от уголовной ответственности в законодательстве Республики Молдова / А.П. Бошевский. – 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.juristlib.ru/book_6393.html.

25. Кривоченко Л.Н. Классификация преступлений / Л.Н. Кривоченко. – Харьков : Вища школа, 1983. – 129 с.

УДК 343.133

ВРУЧЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Оксана ФАРАОН,

здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

SUMMARY

The article is sanctified to the analysis of norms of criminal judicial legislation and other sources in relation to the order of handing of writing report to the person about suspicion during pre-trial investigation in criminal realization. A concept «handing», terms, structural elements, order of handing of report, is examined about suspicion, control presence from the side of public prosecutor, guidance of corresponding departments after realization of report about suspicion. The modern state of the legal adjusting and legislation is determined through this question and further directions of his perfection.

Key words: suspected, handing, report, about suspicion, investigator, public prosecutor, judicial decision.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу норм кримінального процесуального законодавства та інших джерел щодо порядку вручення письмового повідомлення особі про підозру під час досудового розслідування у кримінальному провадженні. Розглядається поняття «вручення», терміни, структурні елементи, порядок вручення повідомлення про підозру. Визначається сучасний стан правового регулювання та законодавства з даної проблематики, подальші напрямки його вдосконалення.

Ключові слова: підозрюваний, вручення, повідомлення про підозру, слідчий, прокурор, процесуальне рішення.

Постановка проблеми. Питання повідомлення особі про підозру на стадії досудового розслідування залишається актуальним й після прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України. Не зважаючи на істотні зміни у правовому регулюванні інституту підозри (обвинувачення) і навіть появу положень, раніше не відомих кримінально-процесуальному законодавству України, невирішеними залишилось багато питань. Окремі з них залишаються недостатньо розробленими та дослідженими і на даний час. Одне з таких питань – вручення повідомлення особі про підозру під час досудового розслідування.

Мета статті. Аналіз норм кримінального процесуального законодавства та інших джерел щодо здійснення вручення повідомлення особі про підозру під час досудового розслідування у кримінальному провадженні з метою внесення змін та доповнень для усунення розбіжностей у застосуванні чинного КПК на практиці, забезпечення прав і свобод підозрюваної особи.

Суттєвий внесок у дослідження інституту притягнення особи в якості обвинуваченого, в тому числі й повідомлення про підозру, здійснили: Н.А. Громов, Ю.І. Грошевий, З.Ф. Ковригин, Н.П. Кузнєцова, В.Т. Малярєнко, А.В. Молдован, О.Р. Михайленко, О.Є. Омельченко, Р.Д. Рахунов, Р.Г. Сердечна, М.С. Строгович, О.Ю. Тагаров, В.П. Шибіко, Л.Д. Удалова, Ю.В. Францифоров, В.М. Юрчишин та інші.

Чинний КПК України регламентує процесуальний порядок та строки вручення слідчим чи прокурором письмового повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Так, у ч. 1 ст. 278

КПК України визначено, що письмове повідомлення про підозру слідчий або прокурор повинні вручити безпосередньо тій особі, яка зазначена в повідомленні. Зрозумілим є і той факт, що у випадку наявності в матеріалах кримінального провадження інформації щодо вчинення кримінального правопорушення декількома особами, то повідомлення про підозру повинне вручатися кожній із них окремо.

Законодавець не надав роз'яснення значення терміну «вручення», але зазначив про необхідність його вручення в день його складання, а у разі неможливості безпосереднього вручення письмового повідомлення про підозру зазначений у ньому особі слідчий або прокурор повинні використовувати інші способи, передбачені КПК для вручення повідомлень.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, поняття «вручення» охоплює низку процесуальних дій, які мають бути виконані слідчим або прокурором, а саме: виклик особи відповідно вимог чинного законодавства; установлення особи, якій повинно бути вручено повідомлення про підозру; усне оголошення їй повідомлення про підозру у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, роз'яснення суті підозри; повідомлення особі про її процесуальні права, передбачені ст. 42 КПК, роз'яснення їх суті, вручення пам'ятки про права та обов'язки; підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, місце, дату, час його вручення, підпис особи, яка отримує повідомлення; фактична передача письмового повідомлення про підозру особі.

Так, виклик особи для здійснення повідомлення про підозру здійснюється відповідно до вимог КПК України.

Законодавець передбачив право слідчого, прокурора викликати для участі в процесуальній дії особу, якщо її участь у процесуальній дії є обов'язковою. Виклик слідчого, прокурора, незважаючи на незначне обмеження прав особи під час здійснення цієї дії кримінального провадження, все ж таки пов'язаний із застосуванням примусу, оскільки, по-перше, примушує особу підкоритися законній вимозі слідчого, прокурора про явку, а по-друге, неприбуття учасника кримінального провадження за викликом без поважних причин тягне за собою негативні для неї правові наслідки, що полягають у можливості застосування грошового стягнення або приводу.

Так, розмір грошового стягнення у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора його розмір становить від 0,25 до 0,5 розміру мінімальної заробітної плати. При цьому слід мати на увазі, що відповідно до п. 16 ст. 3 КПК розмір мінімальної заробітної плати – це грошова сума, що дорівнює місячному розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому приймається процесуальне рішення або здійснюється процесуальна дія.

Фактичною підставою застосування приводу є неявка підозрюваного за викликом, який був здійснений у встановленому КПК порядку. Зокрема, у кримінальному провадженні має міститися підтвердження отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом. При цьому мають бути відсутні поважні причини неприбуття або відсутні будь-які дані стосовно причини невиконання обов'язку з'явитися за викликом. Правовою підставою застосування приводу на досудовому провадженні є ухвала слідчого судді.

Сьогодні законодавець передбачає наступні способи виклику осіб в кримінальному провадженні: шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

Основним з них є повістка про виклик, яка може бути вручена безпосередньо, надіслана поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком. Крім того, виклик може бути здійснено за допомогою телефону або телеграмою.

Зміст повістки включає в себе: прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює виклик; найменування та адресу установи, до якої здійснюється виклик, номер телефону чи інших засобів зв'язку; ім'я (найменування) особи, яка викликається, та її адреса; найменування (номер) кримінального провадження, в рамках якого здійснюється виклик; процесуальний статус, в якому перебуває викликана особа; час, день, місяць, рік і місце прибуття викликаної особи; процесуальна дія, для участі в якій викликається особа; наслідки неприбуття особи за викликом із зазначенням тексту відповідних положень закону, в тому числі можливість застосування приводу; передбачені КПК поважні причини, через

які особа може не з'явитися на виклик, та нагадування про обов'язок заздалегідь повідомити про неможливість з'явлення; підпис слідчого, прокурора, який здійснив виклик. Надання зазначеним у повістці положенням нормативного характеру передбачає необхідність їх дотримання під час застосування будь-якого способу здійснення виклику.

Оптимальним способом здійснення виклику є вручення повістки безпосередньо особі, яка викликається. У разі відсутності такої можливості повістка про виклик з метою її подальшої передачі особі, яка викликається, може бути вручена під розписку дорослому члену сім'ї чи іншій особі, яка з нею проживає, представникам житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи. Важливо, щоб ці особи, яким вручається повістка, мали реальну можливість передати її адресату. До того ж їм має бути роз'яснено обов'язок вручити повістку адресату без зволікання.

Достатньо поширеним способом здійснення виклику є надіслання повістки поштою, найчастіше на практиці для відправлення повісток використовується поштове відправлення у вигляді рекомендованого листа з повідомленням.

Використання електронної пошти або факсимільного зв'язку для передачі повістки про виклик як сучасних засобів комунікації дозволяє суттєво прискорити цей процес, а тому є достатньо зручними способами виклику. Повістка про виклик у такому випадку направляється особі у формі електронного документа.

Згідно із Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р. електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для сприймання його змісту людиною [1]. При надісланні повістки про виклик електронною поштою особа, яка отримала повістку, має надіслати відповідне підтвердження, за наявності якого можна вести мову про застосування належного способу здійснення виклику.

Під час виклику за допомогою телефону зміст повістки має бути роз'яснено особі, яка викликається, з дотриманням вимог до змісту письмової повістки. Водночас, урахуовуючи, що законом не передбачено способу фіксації виклику по телефону та підтвердження отримання здійсненого виклику, неявка викликаної у такий спосіб особи не може розглядатися як безспірна підстава для застосування до неї грошового стягнення або приводу, що досить часто ускладнює роботу слідчих на практиці.

Чинний КПК передбачає строк, коли особа має бути повідомлена про виклик, – не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. Це законодавче положення має значення гарантії забезпечення прав особи, перш за все, права на захист, яке є загально-суб'єктивним і тому має гарантуватися будь-якій особі, права та законні інтереси якої можуть бути обмежені у зв'язку із здійсненням кримінального провадження.

Законодавець також зумовив і винятки із правила стосовно дотримання строку повідомлення про виклик. Ними є випадки, коли КПК встановлено такі строки здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик не пізніше ніж за три дні. Проте і в цих ситуаціях законодавець вимагає, щоб особі було надано необхідний час для підготовки до участі у процесуальній дії та прибуття за викликом. Безумовно це в повній мірі стосується і вручення повідомлення про підозру.

У випадку затримання особи в порядку ст. 208 КПК письмове повідомлення про підозру має бути вручене їй не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, слідчий або прокурор повинні дотримуватися загального правила, згідно з яким письмове повідомлення про підозру вручається особі в день його складення. Якщо затриманому в порядку ст. 208 КПК по закінченні 24 годин з моменту затримання не вручено письмове повідомлення про підозру, то службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана негайно звільнити таку особу. У такому випадку звільнена особа втрачає процесуальний статус підозрюваного.

Наведений вище порядок здійснення повідомлення особи про підозру в найкоротший термін, зумовлений політикою гуманізації кримінального процесуального законодавства в нашій державі та спрямований на зменшення випадків затримання осіб, що підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень до винесення судового рішення.

У науковій літературі зазначено, що момент оголошення повідомлення про підозру відбувається за обов'язкової наявності підготовчого етапу, який включає в себе такий захід, як посвідчення особи підозрюваного за допомогою перевірки документів (паспорта, посвідчення). Лише після виконання підготовчого етапу слідчий або прокурор вголос оголошує повідомлення про підозру (або за КПК 1960 р. – постанову про притягнення в якості обвинуваченого) [2].

Отже, лише попередньо упевнившись в особі підозрюваного, слідчий, прокурор може оголосити особі повідомлення про підозру та роз'яснити її суть.

Як зазначав А. Ципкін: «Для обвинуваченого дуже важливо, що б йому поряд з оголошенням фактичного змісту постави про притягнення в якості обвинуваченого та юридичної кваліфікації були оголошені підстави

притягнення як обвинуваченого, тобто вказані ті докази та дані, на яких ґрунтується процес обвинувачення» [3, с. 71].

Аналізуючи роз'яснення суті повідомленої підозри, слідчий або прокурор зобов'язані в доступній для підозрюваного формі роз'яснити йому, зокрема, юридичну та іншу спеціальну термінологію, що використовується у тексті, ознайомити його з диспозицією відповідної статті Кримінального кодексу України.

Після роз'яснення суті повідомлення про підозру слідчий або прокурор повинні вручити підозрюваному пам'ятку про його процесуальні права та обов'язки, одночасно роз'яснивши їх. На нашу думку, отримання вказаної пам'ятки слід обов'язково засвідчити підписами підозрюваного та особи, яка повідомляє про підозру, що безпосередньо засвідчить факт її вручення та отримання. Слід додати, що пам'ятку про процесуальні права та обов'язки підозрюваного необхідно складати в двох примірниках: перший з них вручається підозрюваному, а другий – долучається до матеріалів кримінального провадження.

Наступним кроком вручення повідомлення про підозру є зазначення в повідомленні про підозру підписів слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, місця, дати, часу його вручення, підпису особи, яка отримує повідомлення. Зазначення перелічених даних в повідомленні про підозру є особливо важливим, оскільки таким чином підтверджується не тільки сам факт процедури повідомлення про підозру, але й факт роз'яснення суті самої підозри та факт вручення підозрюваному самого повідомлення.

Завершує порядок повідомлення особі про підозру такий захід, як безпосереднє вручення слідчим, прокурором копії повідомлення про підозру.

Розглядаючи проблематику вручення особі повідомлення про підозру за чинним КПК вважаємо за необхідне пригадати алгоритм пред'явлення особі обвинувачення за попереднім нормативно-правовим актом. Так, за часів дії КПК 1960 року інститут притягнення особи в якості обвинуваченого висвітлювався з різних позицій і до його структури науковці відносили різні елементи.

Так, Р. Сердечна пропонувала наступну структуру правового інституту притягнення особи як обвинуваченого: винесення постанови про притягнення в якості обвинуваченого; виклик обвинуваченого; участь захисника; пред'явлення обвинувачення; роз'яснення прав обвинуваченого; допит обвинуваченого; зміна й доповнення обвинувачення [4, с. 19-20].

Ю. Францифоров та Н. Громов вважали, що для створення цілісної системи притягнення особи як обвинуваченого, а також для забезпечення прав та законних інтересів обвинуваченого на досудовому слідстві процесуальний порядок притягнення особи як обвинуваче-

ного повинен складатися з вживання заходів по забезпеченню явки обвинуваченого; винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого; роз'яснення прав і обов'язків обвинуваченого; пред'явлення обвинувачення; допиту обвинуваченого; зміни й доповнення обвинувачення [5, с. 44].

К. Панько зазначала, що притягнення особи як обвинуваченого складається з наступних процесуальних дій слідчого: складання постанови про притягнення особи як обвинуваченого; підготовки до пред'явлення обвинувачення й допиту обвинуваченого: виклику обвинуваченого для допиту або його привід; забезпечення участі у пред'явленні обвинувачення захисника, перекладача, педагога або психолога, законних представників неповнолітнього обвинуваченого; роз'яснення обвинуваченому його прав; підготовки засобів фіксації показань обвинуваченого, якщо у ході його допиту слідчий планує проводити фотографування, аудіо- або відеозапис, кінозйомку; пред'явлення обвинувачення: встановлення особи обвинуваченого; оголошення постанови про притягнення особи як обвинуваченого; роз'яснення обвинуваченому сутності пред'явленого обвинувачення, а також його прав, про що робиться запис у постанові про притягнення особи як обвинуваченого; вручення обвинуваченому і його захисникові копії постанови про притягнення особи як обвинуваченого; допиту обвинуваченого [6, с. 242-246].

Не можемо не звернути увагу на такий присутній у всіх наведених точках зору елемент структури правового інституту пред'явлення обвинувачення, як допит обвинуваченого. Чинний КПК сьогодні не включає допит підозрюваного до обов'язкової процесуальної дії інституту повідомлення про підозру, на відміну від КПК 1960 року, коли слідчий повинен був допитати обвинуваченого негайно після його явки або приводу і в усякому разі не пізніше доби після пред'явлення йому обвинувачення.

На нашу думку, негайний допит підозрюваного після повідомлення особи про підозру повинен бути включений до обов'язкових елементів структури інституту повідомлення про підозру.

Завдяки проведеному допиту підозрюваного слідчий отримує можливість одержати відомості про відношення підозрюваного до здійсненого повідомлення про підозру, про ступінь його участі у скоєнні кримінального правопорушення, про участь у його скоєнні інших осіб (у тому числі й інших підозрюваних), про обставини, що спростовують або підтверджують підозру.

У свою чергу, для підозрюваного – це засіб захисту, що полягає у тому, що показання підозрюваного – це зроблені їм на допиті роз'яснення з приводу повідомленої підозри, а також з приводу всіх інших відомих йому обставин у провадженні і доказів, що є у провадженні, тобто викладення ним фактів, розповідь про відомі йому події.

Отже, проведений допит підозрюваного в найкоротший строк після здійснення самого повідомлення про підозру, мусить сприяти забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального провадження. Одержані від підозрюваного показання дають можливість слідчому, прокурору перевірити обґрунтованість підозри та визначити інші ймовірні, необхідні способи щодо збирання доказів для виконання завдань кримінального провадження, з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Допит підозрюваного негайно після повідомлення про підозру також допомагає одержати від нього правдиві показання, бо обмежує можливість підготувати неправдиві показання. Одночасно з цим, такий допит надає останньому можливість захищатися від повідомлення про підозру шляхом викладення своїх показань.

Методи і прийоми допиту підозрюваного повинні відповідати вимогам законності, етичності, пізнавальної ефективності, вибіркової впливу, відсутності психологічного насильства (наявність можливостей вільного вибору допитуваним лінії поведінки) та спрямованості на охорону прав, свобод та законних інтересів.

Під час допиту підозрюваного слід мати на увазі, що дача показань – це його право, а не обов'язок. Закон забороняє домагатися показань підозрюваного шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів. Підозрюваний може відмовитись давати покази в будь-який момент, в тому числі й відповідати на будь-які запитання, з приводу підозри тощо.

Процесуальне положення підозрюваного характеризується тим, що він є учасником кримінального процесу, який володіє певними правами, за допомогою яких він може захищатися від підозри. Тому підозрюваний не тільки повідомляє про відомі йому факти, але й робить висновки, наводить аргументи, погоджується з одними та заперечує інші. Якщо підозрюваний визнає себе винуватим, він викладає обставини скоєного ним злочину, однак, разом з тим, зазвичай наводить різні доводи та посилається на обставини, які, на його думку, можуть пом'якшити його відповідальність. Якщо підозрюваний не визнає себе винуватим, то він викладає й висвітлює факти, що, на його думку, підтверджують його невинуватість, посилається на різні обставини щодо свого захисту, критикує та спростовує докази, на яких заснована підозра.

Отже, підсумовуючи викладене, вважаємо за необхідне включити до обов'язкового структурного елементу інституту повідомлення про підозру, процесуальну дію у вигляді допиту підозрюваного.

Тому, вважаємо за необхідне доповнити ст. 278 КПК України частиною 5, яку викласти у такій редакції: «Слідчий, прокурор після повідомлення особі про підозру зобов'язаний допитати її в якості підозрюваного не пізніше доби з моменту вручення повідомлення про підозру».

Не можна залишити поза увагою й іншу новелу, яка має місце в чинному КПК. Так, слідчий або прокурор повинні невідкладно внести до Єдиного реєстру досудових розслідувань інформацію про дату та час повідомлення особі про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України. При цьому під терміном «невідкладно» треба розуміти факт вчинення зазначених дій слідчим чи прокурором негайно після вручення ними особі письмового повідомлення про підозру [7]. Безумовно негайне внесення цих даних зумовить забезпечення належного відповідного контролю з боку керівництва відповідних відомств.

Отже, на нашу думку, процесуально визначений термін вручення повідомлення про підозру, внесення даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань, сприятиме своєчасному та ефективному проведенню слідчим досудового розслідування та належному процесуальному керівництву прокурором. Контроль прокурора за кожним повідомленням особи про підозру є запорукою дотримання прав суб'єктів відносно яких здійснюється кримінальне переслідування.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зауважити, що особа, отримуючи письмове повідомлення про підозру та набуваючи статусу підозрюваного, з одного боку, обмежується в деяких своїх правах (наприклад, в праві на свободу і особисту недоторканість, вільного пересування, розпорядження майном та ін.), а з іншого – наділяється специфічними правами, реалізація яких можлива і необхідна в рамках кримінально процесуальних правовідносин (право на захист, надавати докази, заявляти клопотання, оскаржувати дії слідчого та ін.).

Ще М.С. Строгович зазначав, що притягнення особи як обвинуваченого у певній мірі можна вважати позитивним для особи, яка обвинувачується, оскільки в силу закону це зумовлює надання йому низки про-

цесуальних прав та їхніх гарантій для заперечування обвинувачення, що було б неможливим, якби досудове розслідування щодо саме даної особи велося без її залучення як обвинуваченого. Тобто, якщо досудове розслідування проводилось би без участі обвинуваченого можливість останнього заперечувати обвинувачення, надавати доводи й докази у своє виправдання або для пом'якшення відповідальності з'являлося б тільки наприкінці розслідування. Тому мова йде про доволі парадоксальне положення – притягнення як обвинуваченого – у певній мірі є сприятливим для особи, що притягується та певним чином здійснюється в його ж інтересах з метою забезпечення його прав [8, с. 31].

Зазначене в повній мірі стосується й повідомлення особі про підозру. Вручення повідомлення про підозру здійснюється, перш за все з метою забезпечення особі (підозрюваному) права на захист, а не для того щоб обмежити дане право у тих або інших формах.

Список використаної літератури

1. Проелектронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – ст. 275.
2. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін. ; за ред. В.Г. Гончаренка. – 2-ге вид., стереотипне. – К. : Либідь, 2004. – 320 с.
3. Цветков П.П. Исследование личности обвиняемого. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1973. – 240 с.
4. Серденная Р.Г. Залучення в якості обвинувачуваного й здійснення принципів карного процесу. Дисс. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 1999, с. 19–20.
5. Францифоров Ю.В., Громов Н.А. Основания и процессуальный порядок привлечения лица в качестве обвиняемого // Следователь. 1998. – № 8. С. 41–47.
6. Карний процес Росії : навчальний посібник / Під ред. З.Ф. Ковригин, Н.П. Кузнецова, Воронеж. 2003. – С. 242–246.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажиський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с. – С. 247–308 (автор – Погорєцький М.А.) ; С. 367–391 (автор – Шило О.Г.)
8. Строгович М.С. Право обвиняемого на защиту и презумпция невиновности. М., 1984.